

Русалчин тиждень

КАЗКИ ПРО РУСАЛОК,
ВОДЯНИКІВ,
БОЛОТЯНИКІВ,
КРИНИЧНИКІВ

КАЗКИ ПРО ВОДЯНОГО ЗМІЯ

ЧОРТ-ЗМІЙ І ЗАПРОДАНІ ДІТИ

Десь у якомусь-то царстві, в якомусь господарстві був жив собі старий чоловік та жінка. І зроду в них не було дітей.

Поїхав чоловік на базар, от як би й у нас у Корсуні, поторгував він, що йому було треба, купив собі рибу солону та й поїхав з базару додому. Їде собі, та й захотів він пити дуже. Аж стоїть на горі криниця. Припав він до неї, а чорт відти хватить за бороду і не пускає.

— Пусти, — каже чоловік.

— Ні, не пущу, — відповідає біс.

— Чом же ти не пустиш?

— Подаруй, — каже чорт, — мені те, що в тебе дома є найдорожче, тоді пущу.

Чоловік і запитує:

— Що ж у мене є найдорожче? Є в мене дома коні — візьми їх.

— Ні, — каже чорт і держить за бороду.

— Є в мене воли дома, — відповідає чоловік. — Візьми їх собі.

— Ні, — каже чорт.

Переказав чоловік усе, що в нього було найкращого, а чорт все каже «ні» і за бороду держить. Бачить чоловік, що чорт нічого не бере, та й каже:

— Є в мене жінка стара, то візьми її, та тільки пусти.

— Ні, — відповідає чорт.

Думав-думав чоловік: «Якщо вже й жінку не бере, котру я залишив на останок, а вона ж у мене найдорожча за все, то що ж йому треба?» Нічого робить.

— Бери, — каже, — те, що сам знаєш.

Розписався, що оддасть непременно, тоді чорт і відпустив його. Сів собі чоловік та й поїхав.

А поки його не було дома, народилось у жінки двійко дітей, і ростуть вони не по днях і не по часах, а по минутах. Уже такі бігунці гарні. Тільки угледіла чоловіка жінка, зраділа йому дуже і вибігла насупроти його з дітьми. Чоловік як побачив дітей, та й мало не зомлів. От він і розказує їй свою пригоду.

— Жінко моя люба. Їхав я з ярмарку і захотів дуже пити. От нахилився я до криниці, а чорт з неї хап мене за бороду та й не пускає. Я і просився, і молився, а він не пускає. Дай мені, каже, що в тебе є дома найдорожчого, тоді пушу. Я йому і воли давав, і коні, а він не бере. Є в мене жінка люба, кажу, бери її, та тільки пусти. А він не бере. Я й не подумав, що в нас є дітки. Де ж ми тепер їх заховаємо, щоб не віддати йому?

— А що ж, — каже жінка, — треба якось заховати. Викопаймо ми яму під хатою, під причілком, та й сховаємо.

Викопали вони яму під причілком, поставили води і їсти всього і їх туди повпускали. Зверху взяли накрили і замазали, а самі виїхали з дому.

От прилітає до хати змії. А чорт той у змія перетворився. Прилетів, шатнувся по хаті — нема нікого. Він тоді насамперед до кочерги:

— Кочерга, кочерга, де господар дітей подівав?
Кочерга йому й одговорює:

— В мене господар добрий чоловік був: мною вогонь загребе, то я собі й стою.

Не допитавшись у кочерги, він до помела:

— Помело, помело, де господар дітей подівав?
А помело сказало:

— В мене господар добрий чоловік був: вимете мною піч, то я собі й стою.

І помела не допитався. Він тоді до сокири:

— Сокиро, сокиро, де господар дітей подівав?
Сокира говорить:

— В мене господар добрий чоловік був: мною дров наруба, положить мене, то я собі й спочиваю.

Він до долота:

— Долото, долото, де господар діти подівав?

А долото каже:

— У мене господар добрий чоловік був: мною дірку продовба та положить мене, то я собі й лежу.

А змії йому говорить:

— Чи ж то добрий чоловік був твій господар?
Дивись, як він тобі голову побив. А ти кажеш, що він добрий чоловік був.

— І то правда, — каже долото. — Візьми ж мене, та винеси на кінець хати на причілок, та кинь через себе, то де я впаду та загрузну, то там і копай.

От змії так і зробив, і там, де загрузло долото, почав копати і викопав. А діти вже великі вирости, парубком і дівчиною стали.

Забрав їх змії і несе. От притомився він, сів відпочивати. Лежав-лежав і заснув. Дівчина ськає йому в голові, а хлопець сидить, горює. Аж біжить кінь. Добігає й каже:

— Здрастуй, хлопче-молодче! Чи по волі, чи по неволі мандруєш?

А хлопець відповідає:

— Ей, конику-братику, не по волі, а по неволі.

— Сідайте на мене, — каже кінь, — я вас винесу.

Взяли вони й сіли, а змії спить. Кінь як пустився вскач, біжить та й біжить. А змії як пробудився, побачив, що їх нема, та в погоню. От вони сидять на тому коню, а брат і каже:

— Ей, конику-братику, пече мене в плече. Пропадеш ти, пропадемо і ми.

А змії летить, з рота в нього пашить. Уже на коневі й хвіст зайнявся. Бачить кінь, що не витримує, узяв хвицнув, сам побіг, а вони, бідні, зостались. Як прилетить до них змії:

— А, — каже, — кого ви слухаєте? Ось я вас з'їм!

Стали просити брат з сестрою, щоб не їв їх. Змії і каже:

— Ну, цей раз вам прощаю, та тільки не слухайте нікого!

Забрав їх змії та й поніс. Ніс-ніс він, і притомився, та й сів спочивати. Заснув змії. Дівчина в голові йому ськає, а хлопець сидить, горює. Аж летить чмелик. Приліта та й каже:

— Здрастуй, хлопче-молодче!

— Здрастуй, чмелику!

— А що, брате, чи по волі, чи по неволі мандруєш?

— Ей, чмелику-братику, сюди б я не зайшов по волі, а вже видно, що по неволі.

Чмелик каже:

— Сідайте, я вас винесу.

— Як же ти нас, чмелику, винесеш, коли кінь ніс, та не виніс.

— Та вже, — каже чмелик, — чи винесу, чи не винесу, — одначе вам пропадатель.

От взяли вони сіли на того чмелика, він їх і поніс. Змій як пробудився, як уздрів, що їх нема, та в погоню. Сидять вони на тому чмелику, а брат і каже:

— Ой чмелику-братику, пече мене в плече. Пропадемо ми, пропадеш і ти.

Чмелик перевернув крильця, скинув їх, вони попадали, а він полетів. От прилітає змій, упав та й рот роззявив.

— Ага, попались! — каже. — Тепер я вас із'їм. Казав же я вам, щоб нікого, опріч мене, не слухали.

Стали вони просити змія, щоб він їх не їв, та й упросили. От він забрав їх і несе знову. Сів одпочити, дівчина ськає йому в голові, а хлопець сидить, горює. Аж іде волик, такий поганенький, та й каже:

— Здрастуй, хлопче-молодче! Чи по волі, чи по неволі мандруєш?

— Ей, волику-братику, сюди б я по волі не зайшов, мабуть, що по неволі.

— Сідайте, — каже той волик, — я вас винесу.

А вони кажуть:

— Е вже! Коли кінь та чміль не винесли, то де вже б ти виніс?

— Нічого, — каже волик. — Сідайте, то й винесу.

От вони сіли, волик і несе їх. І так несе, що хвилька, то й милька, а як спотикнеться, то й дві. Змій як побачив, що немає їх, дуже розсердився, та як кинувся аж поверх дерева, та так летить, так летить! От хлопець оглянеться та й каже:

— Ой волику-братику, пече мене в плече. Пропадеш ти, пропадемо і ми.

А волик і каже:

— Заглянь мені, хлопче, в ліве ухо та вийми гребінку і махай нею назад себе.

Вийняв той гребінку, махнув назад себе — і став ліс такий густий, як гребінка. А волик своє робить: біжить і біжить, що хвилька, то милька, а спотикнеться, то й дві. Змій як побачив ліс, став його гризти зубами. Прогризся крізь той ліс і знов став доганяти. Хлопець бачить, що змії доганяє, і каже:

— Ой волику-братику, пече мене в плече. Пропадеш ти, пропадемо й ми.

А волик каже:

— Заглянь мені у праве вухо, вийми хусточку та й махай наперед мене.

Він витяг хусточку, махнув, і поперед його стало море. А на тому морі золотий міст. От збігли вони на міст і перебралися на ту сторону. Махнув назад хусточкою хлопець — і не стало моста. Змій добіг до моря та й став, нема йому по чому бігти.

От волик і каже:

— Повезу я вас до хатки, і тут, у цій хатці, будете ви жити недалеко від моря, а мене візьміть та заріжте.

Плачуть брат з сестрою:

— Як же ми тебе будемо різати, коли ти нас од смерті врятував?

— Нічого, — каже. — Заріжте і візьміть одно плечко повісьте на печі, друге на полу в кутку, третє на покуті, а четверте — коло порога, на всіх чотирьох кутках.

Зарізали вони того волика, взяли і повішали плічка, як їм сказано, по всіх чотирьох кутках, а самі полягали спати. Пробудився брат уночі, дивиться, а коло порога стоїть кінь у такому славнім уборі, що тільки сісти та їхати. Глянув на покуття,

а там у кутку меч-самосіч, а на полу в кутку собака Протиус, а на печі собака Недвига. Будить брат сестру, а сам сідає на того коня, опоясується мечем та з тими собаками і їде на полювання. Що вловить, то тим і живляться.

Ну, живуть вони над морем, а сестра ходить туди ложечки та одєжину мити. Змій і говорить до неї:

— Як то ви перебралися?

А вона й розказує:

— Єсть у мого брата така хусточка, що як нею махнуть, то зробиться міст.

А він каже:

— Знаєш що: попроси ти в нього ту хусточку начебто прати та возьми махни нею, то я до тебе переправлюсь і буду з тобою жити, а брата твого отруїмо.

От вона прийшла додому і просить брата:

— Дай, братику, мені ту хусточку. Вона брудна, я піду та виперу тобі.

Він повірив їй та й дав. Сестра взяла, прийшла до моря, махнула — став міст. Змій і переправився на цей бік. От радяться вони, як би згубити брата з світу. А змій і каже:

— Ти візьми занедужай та й скажи: снилось мені, братику, і виділось, що якби ти поїхав на полювання та дістав мені вовчого молока, то я б і видужала. От він як поїде, а вовки й розірвуть його собак. Тоді ми і його візьмем, бо в собаках уся сила.

От приїжджає брат з полювання додому, змій сховався, а вона йому й каже:

— Снилось мені, братику, що якби ти поїхав та дістав мені вовчого молока, то я б напилася та й, може б, одужала, бо я така слаба, така слаба!

— То й дістану, — каже брат. Сів на свого коня і поїхав. Приїжджає у чагарець, аж тут вовчиця схопилась. Протиус догнав. Недвига придержав.

Брат здоїв молока і пустив її. Вовчиця оглянулася і каже:

— Спасибі тобі, хлопче-молодче, що ти мене пускаєш. Я думала, що ти мене з світу згубиш. Дарую тобі за це вовчєня.

І наказує тому вовчаті:

— Служи ти цьому чоловікові так, як батькові.

От він і йде. То було в нього двоє собак, а тепер і третє, вовчєня, біжить за ним.

Вгледіла сестра з змієм, що за братом біжить троє собак, а змії і каже:

— Ото лихо, ще й третього сторожа собі добув. Візьми ж ти ще гірше занедужай і попроси молока медвежого, то там його розірвуть непременно.

От змії перекинувся голкою, вона взяла застромила її в стіну. Зліз брат з коня, а собаки та вовк до хати та так пнуться на стіну до тієї голки. А сестра й каже:

— Навіщо ти тих собак держиш, вони мені спокою не дають!

Він крикнув — собаки й посідали. А сестра каже:

— Снилось мені, братику, що коли б ти дістав мені ще ведмежого молока, то я б напилась та й одужала.

— То й дістану, — каже він. Переночував, сів на коня та й поїхав. Приїжджає знов в чагарець; тут зараз і схопилась медведиця. Протиус догнав, Недвига придержав. Здоїв її брат та й пускає. Медведиця й каже:

— Спасибі тобі, хлопче-молодче, за те, що ти пустив мене. Дарую тобі медведча. — А до медведчати каже: — Слухай його, як свого батька.

Їде брат додому, і вгледіли сестра з змієм, що вже четверо за ним. Змії і каже:

— Попроси в нього лисичого молока, то він як поїде, то звірі його й з'їдять.

А сам перекинувся голкою, вона й застромила в стіну ще вище, щоб собаки не дістали. Брат зліз з коня, собаки знов кинулись до хати та так і пнуться на стіну. Сестра розплакалась:

— Нащо ти так багато собак держиш!

Брат крикнув, вони посідали. А сестра знов своє:

— Снилось мені, братику, що якби ти дістав мені ще лисичого молока, то я б одужала.

— То й дістану, — каже брат.

От лягає він спати. Недвига примостився в його головах, Протиус у ногах, а вовчок і медведик по боках. Переночував брат, вранці сів на коня, забрав своїх звірів і поїхав. Приїжджає до чагарця; вибіга лисиця. Протиус догнав. Недвига придержав. Брат видоїв її і пускає. А лисиця й каже:

— Спасибі тобі, хлопче-молодче, що ти мене пускаєш. Я думала, що ти мене розірвеш своїми собаками. За те дарую тобі лисиченя. — А лисиченяті каже: — Слухай його, як рідного батька.

Іде брат додому. Угледів змій, що він добув собі ще п'ятого сторожа, а сам і не пропав, та аж зубами скрегоче.

— Візьми, — каже він, — занедужай ще гірше і скажи: снилось мені, братику, що десь в іншому царстві є такий кабан, що носом оре, вухами сіє, а хвостом волочить. І є там такий млин на дванадцять каменів, що само й мелеться, само й насипається, само одгортається, само і в мішки набивається. То якби ти дістав з-під тих дванадцяти каменів борошна, то я б спекла собі коржа з того борошна і одужала б.

Брат розсердився і каже:

— Не сестра ти мені, а ворог!

А вона:

— Чи ж можу я тобі бути ворогом, коли нас тільки двоє на чужині?

Повірів брат, знову сів на коня, забрав свою сторожу і поїхав. Приїжджає туди, до кабана і до того млина, що казала. Прив'язав коня і йде в млин. А там дванадцять каменів і дванадцять дверей. І такі ті двері, що самі одчиняються і самі зачиняються.

Взяв він з-під першого каменя борошна, пішов у другі двері, а двері й зачинили його звірів. Ото як пройшов він усі двері, вийшов надвір, аж бачить: звірів нема. Він свистів-свистів, чує, що вони десь виють, але не вибігають. Заплакав він, сів на свого коня і поїхав додому. Приїжджає, а сестра його гуляє з змієм. Тільки що брат входить у хату, а змії і каже:

— Ну, журився я за м'ясом, а м'ясо само йде.

Велять братові рубати дрова та наставлять окріп, щоб його зварить та з'їсти. От він рубає дрова, а сорока приліта та й каже:

— Загайся, хлопче-молодче, загайся, бо вже твої звірі прогризлих крізь двоє дверей.

От він поналивав у казани води й розтоплює. А дров нарубав гнилих, вони підсохнуть трохи і займуться. А він візьме прихлюпне водою, щоб не так горіли, та й вийде надвір. Сорока й каже:

— Ей, загайся, хлопче-молодче, загайся, бо вже твої звірі прогризлих крізь четверо дверей.

От як ввійде він до хати, то змії і каже:

— Ей, не згоден ти й окропу нагріти! — Та сам візьме кочергу, поштовха, — вони й займуться. А брат візьме та й прихлюпне водою, і дрова знов помалу горять. Вийшов він знов надвір, ніби за дровами, а сорока й каже йому:

— Ей, загайся, хлопче-молодче, загайся, бо вже твої звірі крізь десятеро дверей прогризлих.

А брат набере якнайгниліших дров та й кине в піч, щоб не так горіли. От уже й казани начина-

ють закипати. Знов вийшов він надвір, нібито по дрова. А сорока й каже:

— Ей, загайся, хлопче-молодче, загайся, бо вже твої звірі прогризли усі двері і спочивають.

От уже закипіли ті окропи, він і каже до змія:

— Зятю мій милий, зятю мій любий, дозволь мені перед смертю на дерево вилізти та з білим світом попрощатися.

— Ну, лізь, — каже змій.

От поліз брат на явір, і ні одної гілки не пропускає, все на кожную ступає, щоб тільки загаятись хоч трохи. Виліз аж на самий верх. Прилітає сорока:

— Ей, загайся, хлопче-молодче, загайся, бо от-от прибіжать твої звірі.

А змій вибіга з хати та й кричить:

— Доки ти сидітимеш там, злазь, бо вже в мене терпцю немає!

Став злазити брат назад, та все на кожную гілку ступає, щоб загаяти час. От став він уже не останню гілку та й хоче додолу скочить, коли це звірі його — неначе що загуло — прибігли й стали круг нього. А він тоді скік на землю та й гукає радісний на змія:

— А йди лиш, любий зятю, може, я вже й готовий!

Змій вийшов, а він до звірів:

— Вовчук! Медведчук! Протиус! Недвига! Беріть його!..

Звірі як кинулись — і розірвали в шматки.

Зараз він взяв труп склав, спалив, а лисичка хвостом змела, винесла в поле та й розвіяла. А як змія розривали, то сестра вхопила зуб його та й сховала.

От брат і каже:

— Коли ти, сестро, така, то зоставайся собі тут, а я поїду в інший край.

Взяв зробив два цебра, повісив на яворі і сказав їй:

— Оце, сестро, як будеш ти плакати по мені, то оцей буде повен сліз. А як будеш плакати по змієві, то оцей буде повен крові.

Сів собі на коня, забрав своїх вірних друзів та й поїхав. Приїжджає він в один город та й узнає, що в тому городі є криниця і в ній сидить змій з дванадцятьма головами. Як ідуть люди по воду, то й ведуть одну дівчину. Змій з'їсть її, а вони наберуть собі води, бо інакше не можна. Того дня настала черга цареві вести свою дочку. От хлопець-молодець і каже:

— Я можу побідити отого змія.

— Як побідиш його, — кажуть люди, — то цар обіцяв віддати свою дочку ще й половину царства.

Ну, ведуть ту царівну, а за нею й хлопця-молодця ведуть, а за ним ідуть його звірі і кінь. Привели ту царівну, таку убрану. Тут змій тільки що виткнувся, щоб з'їсти її, а хлопець-молодець і каже:

— Меч-самосіч, рубай його! Вовчук, медведчук, Протиус, Недвига, берить його!

Тут той меч-самосіч січе, а звірі рвуть. І розірвали його зовсім. Взяли труп, склали, спалили, а лисичка хвостиком змела попіл і розвіяла. Дякують люди йому, що вода стала свободна. А царівна дала йому перстень.

От ідуть вони до царського палацу, а дорога далека була, він притомився, ліг на траві, царівна ськає йому в голові. А лакей прийшов, одв'язав той меч-самосіч од тороків та й каже:

— Меч-самосіч, січи його!

Той меч і посік його на маленькі шматочки. А звірі поснули й не чули. Лакей тоді до царівни:

— А скажеш, що я тебе од смерті врятував? Як не скажеш, то буде тобі те, що й йому.

Царівна злякалась та й погодилась. Приходять вони додому, а цар такий радий. Зараз одержу надів гарну на нього, і почали гуляти.

Як пробудився Недвига, побачив, що немає господаря, побудив усіх. Стали думать-гадать, хто найпроворніший з них. Вирішили, що лисичка. От і посилають її дістати води живлющої і цілющої і молодого яблучка. Побігла лисичка діставати тієї води і того яблучка. Аж ось і криниця з цілющою та живлющою водою, і біля неї росте яблунька з молодими яблуками. От тільки криницю і яблуню стереже солдат. Та такий здоровий, і махає раз у раз шаблею, так що й муха пролетіти не може над тією криницею. Що тут робить? Пустилася лисичка на хитрощі. Зробилася ніби кривою, біжить повз криницю і шкандибає. Солдат як побачив та за нею: дай, дума, спіймаю. А лисичка від нього все далі і далі. От як одвела вона того солдата далеко, та як чкурне до криниці. Солдат тільки став та й очі вирячив. А лисичка до криниці, набрала в пляшечку води, зірвала яблучко та й поминай як звали.

Прибігла лисичка. Зараз Протиус взяв ту воду, помазав нею шматки хлопця-молодця, вони й зцілились. Влив йому в рот живлющої води, він і ожив. Дав йому з'їсти молодого яблучка, він помолодів і зробився ще кращим, ніж був. Встав хлопець-молодець на ноги та й каже:

— Ох, як же я довго спав!

— Добре б ти спав, якби ми не дістали води живлющої і цілющої.

— Що ж тепер ми будемо робити? — кажуть усі.

Порадилися і вирішили, щоб він перебрався за старця і йшов у царський дім.

Передягнувся він і пішов. Приходить, а лакеї його й не пускають. Став він просить, а царівна й

почула і звеліла впустити. Ввійшов він у покої, став шапку знімати, а перстень той, що йому подарувала царівна, так і засяв. Царівна і впізнала, та ще не вірить собі і каже:

— Ходи сюди, старче божий, я тебе почастую.

Підійшов він до столу, царівна налила йому чарку вина та й дає. А він бере лівою рукою. Побачила, що він бере не тією рукою, на котрій перстень, та й випила сама ту чарку. Налива другу, а він бере правою. Вона зараз і впізнала свій перстень, і каже до батька:

— Оце мій муж. Він мене одволив од смерті. А цей, — показує на лакея, — цей пройдисвіт убив його і заставив мене, щоб я сказала, що він мені муж.

Цар так і скипів. Звелів вивести з конюшні такого коня, що на нього ще ніхто й не сідав, прив'язали того лакея до хвоста та й пустили по полю. А хлопця-молодця посадили за стіл і тут же одгуляли весілля.

От живуть вони собі щасливо. Аж одного разу згадав брат про свою сестру. Велів осідлати коня, забрав звірів та й поїхав до неї. Приїхав і бачить, що той цебер, що назначений для змія, повнісінький крові, а його цебер розсохся і розсипався. Бачить брат, що вона жалкує ще й досі за змієм, та й каже:

— Раз ти така, то більше я тебе і знати не хочу. Сиди тут, я більше й не навідаюсь до тебе.

А вона як почала просити й благати та й упростила, щоб він її взяв з собою.

От як приїхали вони додому, вона взяла та під ту подушку, що він спить, і підкинула змієвого зуба, що колись сховала. Ліг спати брат, а той зуб і вбив його. Жінка думала, що він сердиться чого та не говорить до неї, та так просить, щоб не

сердився. А далі взяла його за руку, а рука холодна, як лід. Вона як закричить! А Протиус у двері та цмок його! Він ожив, а Протиус умер. Далі Недвига цмок Протиуса. Протиус ожив, а Недвига вмер. От він до медведчука.

— Цілуй, — каже, — Недвигу!

Недвига ожив, а медведчук умер. Дійшла черга до лисиці. Як вона вмере, то її цілувати нікому. Що тут робити? А лисиця хитра. Взяла вона медведчука, поклала на порозі та цмок його, а сама за двері. А зуб як вискочить, та в двері, та там і застряв.

Ну, бачать вони, що всі живі, що ніхто не загинув од того зуба, та такі раді, такі раді. А сестру взяли прив'язали, як того лакея, до хвоста коневі та й пустили по полю.

Самі ж вони тепер живуть-поживають і добро царське проживають. Я там був, мед і вино пив, по бороді текло, а в рот не попало. Оце вам і казка вся.

ДІДУСЕВІ ДАРУНКИ

Служив при війську хлопець. Називався Василь. На літо всіх вояків вивозили в ліс, над річку, де вони зицирувалися¹.

Після зицирки всі хлопці бігли купатися, а Василь брав сокиру та й ішов гай чистити. Усе сухе, криве, прихворіле вирубував, складав на купи, а рівні, файні дерева лишав, аби росли. Дуже скоро гай звеселів.

Відслужив Василь своє, збирається додому. Захотілося йому ще з гаєм попрощатися. Йде. А на-

---

¹ Муштрувалися.

зустріч виходить з лісу дідусь із зеленою бородою й питає:

— Куди ти йдеш, молодче?

— Ха, дідусю, радісно мені нині. Відслужив військо, додому йду.

— Куди ж ти маєш гадку повернути?

— Йду з гайком попроситися. Він такий гарний!

— Так, синку, гарний. У цім гаю моя хатина маленька. Довго я тут прожив, але ніхто в цьому гаю не зробив такого порядку, як ти. Що ти собі від мене жадаєш? Але жадай мудро, подумай.

Думав Василь, думав та й каже:

— Я — скрипаль, і хотів би таку скрипку, що коли заграю, то аби всі йшли в танець — і бідні, і багаті, і ксьондзи, і царі, і мухи, і черв'ячки — усе живе, що є на світі.

— Добре, — говорить лісовий дідусь, — забажав ти мудро.

Дідусь зник.

І тут же Василеві в руки впала скрипка.

— Тепер говори друге бажання, — знову з'явився дідусь.

— Ще хочу мати таку торбу, щоб коли промовлю: «фіть до торби», — то аби все було в торбі. Щоб до мене ніхто права не мав, навіть цар, в якого я служив.

— Добре.

Дідусь зник, і тут же впала Василеві до ніг торба. Він узяв її, і дідусь втретє з'явився.

— Забажай і третє, але мудро.

— Хочу, щоб, коли зголоднію, завжди мав що поїсти.

Дав йому дідусь скатертину:

— Коли зголоднієш, розстелиш цю скатертину — буде тобі їда. А тепер іди собі в світ і служи людям так вірно, як служив цьому гайкові.

Іде він, іде й бачить: жінка вивела з хати шестеро дітей і плаче, руки ломить.

— Чого ви так, жінко, плачете?

— Йой, у нас панщина! Мого чоловіка послав пан до млина молотити, а там лише чорти мелять.

— Та де ж той млин?

— Йой, за лісом! Там, у млині, є дванадцять залізних дверей, а за дванадцятими мій чоловік з волами замкнений сидить.

— Не плачте, жінко, чоловік буде вдома.

Пішов він до млина, став під залізні двері й загравав. Двері відкриваються, виходить найстарший чорт, а за ним показують ріжки молодші. Найстарший чорт подивився на Василя й говорить:

— О, буде вечеря!

А молодший чорт сміється:

— Хіба на один зуб.

Василь ні слова не говорить, лише грає. Починає скакати один чорт, за ним другий, третій — усі пішли в танець. Уже з них піт ллється — Василь грає, уже падають, за хвости й роги тримаються — грає. Пообривали роги, хвости, волочаться по землі, просять його:

— Пусти нас, що хочеш тобі дамо.

— Нічого не хочу, лише випустіть чоловіка з волами.

— Перестань грати, випустимо.

— Ні, дайте ключі, я його сам випущу на волю.

Чорти вагаються. А Василь грає так, що чорти вже до землі головами товчуть. Дали Василеві ключі, він повідмикав двері, випустив з млина чоловіка, вивів воли, насипав на віз муки й каже:

— Чоловіче, їдь додому, а я тут з ними розрахаюся.

Чоловік низько вклонився рятівникові й поїхав, а вояк каже:

— Ану, чорти, фіть до торби!

Забрав усіх чортів до торби; зав'язав і повісив у лісі на дуба, хай висять, а сам пішов за возом до села. Тут вибігає з хати жінка з дітьми, дякує, що врятував їй чоловіка, дає нагороду, але Василь не бере.

А пан хотів того чоловіка зігнати зі світу. Коли дізнався, що він вирвався від чортів живий-здоровий, то зачав дуже лютувати:

— Я тебе вб'ю! Хату спалю! Твою жінку й твоїх дітей засічу різками!

Послухав вояка і вертається назад по торбу. Знімає з дуба торбу, а чорти без води ледве дихають. Приніс їх над велике озеро й повипускав, наказавши, аби лиха бідним не робили. Сам торбу під пахву, скрипку — під другу і йде до пана. Але чує в животі голод. Сів у полі під тополею, розстелив скатертину — тут же з'явилося і їсти, й пити. Наївся, попив вина, думає собі: «Треба йти, бо, може, пан уже мучить бідних».

Приходить, а гайдуки товчуться з кіньми на подвір'ї — виганяють нагайками з хати чоловіка, жінку, дітей. Василь став на воротах і крикнув:

— Ану, гайдуки, фіть до торби!

Гайдуки в торбі. Він каже чоловікові й жінці сидіти в хаті, сам прямує до панського маєтку, а торбу тягне за собою по дорозі, щоб гайдуки товклися. Притягає аж на панське подвір'я. Пан виходить на поріг і каже прислужникам:

— Беріть його і дайте йому сто різок, так, аби його винесли на верети й викинули за браму. А коли ні, то зацькуйте собаками.

А Василь як візьме скрипку в руки, як заграє, то пан не шукав де пані, а вхопив кухарку, пані хапнула фірмана, тут не втрималися й гайдуки в

торбі — все танцює, як безумне. Пан змучився, піт йому очі заливає, просить він:

— Чоловіче, дам тобі, що сам хочеш, лише перестань грати.

— Собі я нічого не хочу. Хочу — цілому селу волі.

— Я дам.

— Коли даси, то відпущу тебе, а коли ні, то своє життя скінчиш в оцій торбі, де тепер твої гайдуки...

Василь перестав грати, пан вздрів, що біда, сів за стіл і підписав цілому селу волю. Василь тоді каже:

— Щоби тому чоловікові, який їздив до млина, не впав волос з голови й воли не смієш у нього відбирати.

Каже пан:

— Я всім волю дарую, даруй мені життя.

А пані так вхлипалася, що не питала крісла, а впала на лавку, розпростерла руки — вмирає. Усі слуги лягли покотом.

Подивився Василь та й пішов далі, а торбу з гайдуками тягне за собою. Дійшов до столичного міста. Дивиться: ведуть люди, плачучи, молоденьку дівчину, а піп загробну молитву читає.

Питає Василь:

— Люди, що це у вас робиться?

— Лихо у нас. Змій не дає води, поки не з'їсть людину. Щодня когось привозимо, а сьогодні черга цій сімнадцятирічній дівчині.

Він зупиняє їх і каже:

— Будьте спокійні — ця дівчина не вмере.

Витрясає з торби гайдуків, що вже ледве дихають, лишає їх серед міста, а сам з торбою і скрипкою йде на воду. Там справді є дванадцятиголовий змій. Як побачив Василя, то й показав вогненні язики:

— Чого ти сюди прийшов? Битися чи миритися?

— Битися.

— Тоді ходімо на залізний тік.

Прийшли на залізний тік. Василь бере скрипку й починає грати.

Дванадцятиголовий змії як пішов у танець, то залізний тік став ламатися під ним. Василь грає, змії повисолоплював язики, головами товче до заліза, вогнем дихає, проситься, але музикант і слухати не хоче. Доти грав, поки змії не здох.

Тут люди кинулися до вояка, дякують, хочуть його винагородити, але він ніякої нагороди не хоче. Дізнався сам цар, що вояк убив змія. Посилає по нього гінця.

Василь повідрізував з голів змія язики, завив у хустинку й пішов до царя. Цар зустрічає його і дивується:

— Невже ти в мене служив?

— Служив.

— А де ти таку силу заслужив?

— У гайку.

І він розповів про лісового діда та про його дарунки.

— То ти би міг і наді мною заволодіти? — питає цар.

— Коли бажаєте, то я зараз можу вашу волю вволити, — і береться за торбу.

Цар злякався й каже:

— Ні-ні, тільки докажи мені, що ти дійсно змія вбив.

Він виймає язики. А царська дочка стояла й дивилася, що вояк дуже файний. Прискочила вона до царя й каже:

— Якби не він, то була би й моя черга вмерти прийшла. Хочу за нього віддаватися. Ми будемо з ним щасливі.

Цар дав згоду. Справили весілля. І став жити вояк у царських палатах.

ДУРНИЙ ІВАН ТА ЙОГО ПОБРАТИМИ

Були собі два брати мудрі, а третій дурний. Мудрі поженилися, розділили між собою маєток, а дурному дали бичка і залишили самого в старій хаті. Годував Іван бичка, а коли не стало сіна — жене його на базар.

Дорога йшла через ліс, і під старою липою хлопець сів відпочити. Раптом чує — заскрипіла липа.

— Що, бичка хочеш? — питає Іван.

Липа знову заскрипіла.

— Що, липо, даси мені гроші на Пилипа? Най буде на Пилипа — я почекаю.

Прив'язав до дерева бичка, а сам пішов додому.

Дочекався Пилипа — таке свято було колись — і йде до липи.

— Де плата за мого бичка?

А липа скрип-скрип.

— Що, не хочеш платити? То я тобі віддячу.

Побіг додому, взяв сокиру, і — до лісу.

Як ударив по стовбуру, а гроші золотим дощем посипалися. То розбійники у дуплі свій скарб мали.

Поносив Іван гроші мішком додому, насипав купу посеред хати і перебирає. Минає так день, другий. А на третій день найстарший брат заглянув через вікно до хати і побачив Івана за дивною роботою. Вірив очам і не вірив, та й побіг щодуху до середущого брата:

— Ходи, брате, щось тобі покажу.

Прибігли обидва, подивилися, і середущий брат думає вголос:

— Що нам зробити, аби ці гроші забрати?

— Заведемо його у темний ліс і там залишимо, — радить старший.

Як надумали, так і роблять. Зайшли до наймолодшого брата і почали манити його до лісу:

— Ходи, брате, там ще більше грошей наберемо.

А Іван мав ще залізну ступу, яку колись батько змайстрував. Він батька не пам'ятав і гадав, що це батькова ложка. Боїться він залишати ступу вдома, щоб хто не вкрав, і тягне її за собою до лісу.

Зайшли в дрімучий ліс, водять брати Івана й думають, що він десь відстане, а вони втечуть. Та Іван тягне за собою ступу і — ні кроку від них. Ходили-бродили, аж настала ніч. Напав страх на старших братів. Радяться, де ночувати. Каже Іван:

— Лізьмо на дуба.

Знайшли вони старого високого дуба і полізли. Старшим братам добре, бо вони голіруч, а Іван поки витяг свою ступу, то й північ прийшла.

Чують — хтось іде лісом. А то йшли розбійники. Прийшли і розсідаються просто під тим дубом. Вогонь розіклали і вечерю готують. Поки варилося, гроші порахували і під дубом закопали.

Запахла вечеря, а Іван шепоче:

— Браття, я хочу їсти.

— Тихше. Що будеш їсти?

— Я маю пляшку молока.

Почав пити, а потім каже:

— У них вечеря скоро буде. Ліпше виллю на них це молоко, а вони подумують, що це чарівний дощ, повтікають.

Іван почав лити молоко просто на якогось розбійника. А той розбійник був циган. Виставив язика, лиже молоко і примовляє:

— Ой, який солоденький дощик іде!

Розсердився Іван:

— Браття, я кидаю татову ложку!

— Йой, не кидай, Іване, бо погубиш нас! — просять брати.

Не послухався Іван, як кине ступу, як почала вона трощити гілля, гриміти-дзвеніти, розбійники налякалися, покинули вечерю і — втікати. Та ступа якраз захопила циганову ногу. Пошкандибав циган, а Іван — на землю, піймав цигана, відтяв йому кінчик язика і відпустив. Циган наздоганяє розбійників, кричить: «Чекайте!» А в нього виходить так, що розбійникам здається: «Тікайте!» Чесуть розбійники, аж у вухах свистить.

Іван собі сідає коло каші й гукає братам:

— Досить вам на дубі сидіти! Ходіть вечеряти. Але брати бояться злізти.

— Та чого боїтеся? Я маю татову ложку.

Злізли таки брати, сіли коло вечері, а Іван копає яму під дубом. І викопав дуже багато грошей.

Як настав день, брати набрали два мішки грошей і кажуть Іванові:

— Будь тут. Ми віднесемо додому і повернемо по решту.

А як ішли додому, порадилися, що по дурного не прийдуть, бо він може комусь похвалитися про гроші, та можуть їх засудити, що когось пограбували.

А Іван сидить собі під дубом і далі копає. Викопав він собі золоту шаблю і дубельтівку. Озброївся і йде шукати друзів, бо братів як нема, так нема.

Надбіг назустріч вовк, а Іван цілиться в нього:

— Не убивай мене, — проситься вовк.

— Як будеш моїм другом, то не вб'ю.

— Буду твоїм другом.

Ідуть вони з вовком, а надбігає лис. Прицілився Іван.

— Не стріляй, Іване, — проситься лис.

— Якщо будеш нашим другом, то ходи з нами.

— Піду з вами.

Далі зустріли вони ведмедя.

— Якщо будеш нашим другом, то живим будеш, а ні — від кулі ляжеш.

— Рахуйте мене своїм другом.

Зустріли ще зайця. Вирішили убити його та пообідати.

— Не убивайте, — проситься заєць. — Я вам ще не раз у пригоді стану.

Стали вони жити в лісі. Заєць пасеться, а ведмідь, вовк та лис на полювання ходять. Зловлять яку звірину — Іванові несуть, а він уже ділить усім порівну. Але надокучило йому таке життя і каже побратимам:

— Чого нам жити у лісі, коли у селі набагато веселіше?

Прийшли вони до якогось села чи міста, а там чорні фани скрізь висять. Захотів Іван води напиться і зайшов до однієї хати. Кажуть йому:

— Нема води. Дванадцятиголовий змій усі криниці висушив, а в одній, де є вода, — сам сидить. Щодня йому за воду треба давати молоду дівчину. Сьогодні прийшла черга до царської дочки. Тому і чорні фани повсюдно. Сказав цар — хто врятує дочку, той стане на його місце.

Каже Іван:

— Які ви, люди, дурні, бо трохи і я нерозумний. Але покажіть мені, у якій криниці змій, і я цареву дочку врятую.

Привели люди Івана з побратимами до криниці і чекають, коли царева донька приїде. Нарешті привіз її, залляту сльозами, міністр. Стала вона над криницею, а Іван каже:

— Царівно, я тебе врятую.

— Якщо мене врятуєш, стану твоєю дружиною.

Наступила хвилина обіду. Прокинувся змій, піднімає своїх дванадцять голів.

— Де мій обід?

— Пообідаєш ти сьогодні раз і навіки, — каже Іван.

І почав змієві голови рубати. Відрубає одну, а вона знову приростає.

Гукає Іван:

— Бий, ведмедю, ями! Носи, вовче, голови, а ти, лисе, загрибай.

Іван стяв дванадцять голів, повідрізував язики, загорнув у хусточку і з царівною та міністром поїхав до царського палацу.

А царівна вже встигла всім Івановим побратимам червоні стрічки на шиї зав'язати. Так звірі й пішли слідом за бричкою до палацу.

Та дорогою міністр стяв Іванові голову, кинув його у канаву, а царівні сказав, що і її там же, коли вона не вийде за нього заміж. Мусила царівна поклястися, що батькові скаже, ніби міністр убив змія.

Міністр повернувся, забрав усі голови і поїхав до палацу.

А тим часом ішли звірі та й знайшли мертвого Івана у канаві. Зажурилися тяжко, а ведмідь каже:

— Треба лише цілющої води, і він оживе. Але хто нам принесе її з-за синього моря.

Каже лис:

— Ходи зі мною, зайче. Я прикинуся неживим, а ти притаїшся коло мене. Як прилетять

сороки мене клювати, то ти постарайся одну спіймати.

Зловили сороку на полі, а вона почала скреготати-проситися. Лис каже:

— Нічого злого тобі не зробимо, лише віднесемо до начальника.

— А хто ваш начальник?

— Ведмідь.

Принесли її до ведмедя, він і каже:

— Полети, сороко, за синє море і принеси нам живлющої-цілющої води, аби ми свого побратима оживили.

— Прив'яжіть мені до лапочок пляшечки, і я полечу, — відповідає сорока. — Якщо через двадцять днів не повернуся, то знайте, що я море не перелетіла.

Бігає заєць дивитися, чи ще весілля не почалося у царському палаці: якраз на двадцятий день цар призначив.

Прошло дев'ятнадцять днів, лис і каже:

— Треба приготувати яку їжу, бо сорока голодною прилетить.

Пішов вовк у село і приніс ціле порося.

А надвечір побачили всі, що сорока летить. Летить та скрегоче, бо дуже їсти хоче.

Відв'язали звірі пляшечки з цілющою-живлющою водою і кажуть:

— Оце порося, сороко, — твій обід. А ми беремося до роботи.

Підняли вони Іванову голову, вилили води на неї, на тулуб і — зрослося. Дали води Іванові ще й випити, а він каже:

— Що мені з того, що я живий, коли зброї не маю.

— Буде твоєю і зброя, і царівна, — відповідає ведмідь. — Пиши листа.

Написав Іван листа, заєць взяв його в зуби, і разом пішли до палацу. Зупинилися коло брами, а заєць із листом переліз через дірочку в паркані і став під вікном. Царівна заплакана у вікні сиділа. Побачила вона зайця і по стрічечці червоній, якою колись шиї всім Івановим побратимам перев'язувала, впізнала.

Відчинила вікно — і заєць скочив до палацу.

Прочитала вона Іванового листа і заплакала з радості.

Але приходять цар і каже до шлюбу збиратися. Тоді царівна мовить:

— Ні, тату, не цей мене від смерті врятував, за якого хочеш віддати, а той, що під брамою з друзями стоїть.

Наказав цар привести Івана до палацу. Міністр як побачив його живого, то каже:

— Я маю знаки, що вбив змія.

І приносить дванадцять голів.

Подивився Іван на ті голови та й каже:

— Всяка звірина на світі має язик.

Тоді виймає з кишені дванадцять язиків і показує цареві.

Подивилися на зміїні пащі — справді язики відтяти.

Питає цар у дочки, як було. А вона все розповіла. Тоді він говорить:

— Віддаю за тебе дочку, яку ти врятував. Сьогодні весілля. А що з цим зробити? — і показав на міністра.

Каже Іван:

— Тут є справедливий суддя — ведмідь, прокурор — вовк, а присяжні — лис і заєць. Як вони присудять, так і буде.

Ведмідь тоді каже:

— Приступи, підсудний, до нас.

А міністр не хоче. Тоді вовк як стрибнув, як стиснув міністра за горло, то він і не квікнув.

І кінець.

КИРИЛО КОЖУМ'ЯКА

Колись був у Києві якийсь князь, лицар, і був коло Києва змій, і щороку посилали йому дань: давали або молодого парубка, або дівчину. Ото прийшла черга вже і до дочки самого князя. Нічого робить — коли давали городяни, треба й йому давать. Послав князь свою дочку в дань змієві. А дочка була така хороша, що й сказати не можна. То змій її і полюбив. От вона до його прилестилась та й питається раз у нього:

— Чи є, — каже, — на світі такий чоловік, щоб тебе подужав?

— Є, — каже, — такий у Києві, над Дніпром. Як затопить хату, то дим аж під небесами стелиться; а як вийде на Дніпро мочити кожі (бо він кожум'яка), то не одну несе, а дванадцять разом, і як набрякнуть вони водою в Дніпрі, то я візьму та й учеплюсь за них, чи витягне-то він їх? А йому й байдуже: як смикне, то й мене з ними трохи на берег не витягне. Отого чоловіка тільки мені й страшно.

Княжна і взяла собі те на думку, і думає: як би їй вісточку додому подати і на волю до батька дістатись? А при ній не було ні душі, тільки один голубок. Вона вигодувала його, ще як у Києві була. Думала-думала, а далі і написала до отця:

«Отак і так, — каже, — у вас, панотче, є у Києві чоловік, на ймення Кирило, на прізвище Кожу-

м'яка. Благайте ви його через старих людей, чи не захоче він із змієм побитися, чи не визволить мене, бідну, з неволі! Благайте його, панотченьку, й словами, й подарунками, щоб не образився він за яке необачне слово. Я за нього і за вас буду до віку Богу молитися!»

Написала так, прив'язала під крильцем голубові та й випустила у вікно. Голубок звився під небо да й прилетів додому, на подвір'я до князя. А діти саме бігали по надвір'ю да й побачили голубка.

— Татусю, татусю! — кажуть. — Чи бачиш — голубок од сестриці прилетів?

Князь перше зрадів, а далі подумав-подумав да й засумував:

— Це ж уже проклятий ірод згубив, видно, мою дитину!

А далі приманив до себе голубка, глядь, аж під крильцем карточка. Він за карточку. Читає, аж дочка пише: так і так. Ото зараз призвав до себе всю старшину.

— Чи є такий чоловік, що прозивається Кирилом Кожум'якою?

— Є, князю. Живе над Дніпром.

— Як же до нього приступити, щоб не образився та послухав?

Ото с'як-так порадилися да й послали до нього найстаріших людей. Приходять вони до його хати, одчинили помалу двері та й злякались. Дивляться, аж сидить сам Кожум'яка долі, до них спиною, і мене руками дванадцять кож; тільки видно, як коливає оттакенною білою бородою! От один з тих посланців: «Кахи!»

Кожум'яка жахнувся, а дванадцять кож тільки трісь, трісь! Обернувся до них, а вони йому в пояс:

— Отак і так: прислав до тебе князь із просьбою...

А він і не дивиться, і не слухає: розсердився, що через них та дванадцять кож порвав.

Вони знов давай його просить, давай його благи. Стали навколішки... Шкода! Просили-просили та й пішли, понуривши голову.

Що тут робитимеш? Сумує князь, сумує і вся старшина:

— Чи не послать нам іще молодших?

Послали молодих — нічого не вдіють і тії. Мовчить та сопе, наче не йому й кажуть. Так розібрало його за тії кожі.

Далі схаменувся князь і послав до нього малих дітей. Тії як прийшли, як почали просити, як стали навколішки та як заплакали, то й сам Кожум'яка не витерпів, заплакав та й каже:

— Ну, се ж уже для вас я роблю.

Пішов до князя.

— Давайте ж, — каже, — мені дванадцять бочок смоли і дванадцять возів конопель.

Обмотався коноплями, обсмолився смолою добре, взяв булаву таку, що, може, в ній пудів десять, да й пішов до змія.

А змій йому й каже:

— А що, Кириле? Прийшов битися чи мириться?

— Де вже мириться? Битися з тобою, з іродом проклятим!

От і почали вони битися — аж земля гуде. Що розбіжиться змій та вхопить зубами Кирила, то так шматок смоли й вирве; що розбіжиться та вхопить, то так жмуток конопель і вирве. А він його здоровенною булавою як улупить, то так і вжене в землю. А змій як вогонь горить — так йому жарко, і поки збігає до Дніпра, щоб напи-

тися, та вскочить у воду, щоб прохолодитися трохи, то Кожум'яка вже й обмотавсь коноплями і смолою обсмолився. Ото вискакує з води проклятий ірод і що розженеться проти Кожум'яки, то він його булавою тільки луп, аж луна іде. Бились-бились — аж курить, аж іскри скачуть. Розігрів Кирило змія ще лучче, як коваль леміш у горні: аж пирхає, аж захлинається проклятий, а під ним земля тільки стогне.

А тут у дзвони дзвонять, молебни правлять, а по горах народ стоїть як неживий, зціпивши руки, жде, що то буде! Коли тут зміюка бубух! Аж земля затряслась. Народ, стоячи на горах, так і сплеснув руками:

— От так Кирило! От так Кожум'яка!

От Кирило, вбивши змія, визволив князівну і віддав князеві. Князь уже не знав, як йому й дякувати. Та вже з того-то часу і почало зватися те урочище в Києві, де він жив, Кожум'яки.

ПРО КНЯЗЯ КОРІЯТОВИЧА І ЖОВТОГО ЗМІЯ ВЕРЕМІЯ

Не в десятім царстві, не в тридесятім государстві, а на нашій Підкарпатській Русі жив добрий цар Володар. Та й не зле тоді людям жилося. Худобу гнали на пасло, а під горами вино росло, а на долах жито, пшениця і усякая пашниця.

Аж умер старий цар Володар, а з широкого степу прийшов новий. Той новий цар витягнув із Дунаю змія Веремія. Та й загнав той цар змія Веремія у мукачівські гори, та й казав нам, русинам, йому дань давати: що одміниться місяць — по дванадцять діток-малоліток.

Розсівся той змії Веремій на Чернечій горі, на латорицькій воді людям на горе. Сім голів має, діток пожирає, не рік, не два, не три, не чотири. Та й вже наша земля пустелею стала. Старі вже мруть, а молоді не ростуть, тільки душі з діток-малоліток вилітають та й у квіти сідають і плачуть до схід сонця. А на сході сонця, на широкому Подолі володів хоробрий князь руський Федір Коріятович. До нього й долетіла звістка про змія Веремія та про те, як змії малих діток пожирає. Князь подумав, а далі сідає на вороного коня, їде через гори та й приходить до Мукачева.

Опівночі станув на мукачівськiм замку. Та й перед зорею з'явився йому старий дід, сивий увесь, та й показав пальцем на Токаї та каже:

— Вийди до схід сонця на долину, то почувеш, яке то горе в нашій руській землі!

Вийшов князь до схід сонця на долину та їде конем з Мукачева до Токаю. Сонце світить, а квіти черлені від Мукачева до Токаю тремтять під росою. А з кожної квітки маленькі душі плачуть.

— Рятуї себе, князю, і нас від жовтого змія Веремія!

Перейшов князь аж від Токаю, а від Токаю аж до Маковиць, від Маковиць до Мукачева, та дуже здивувався, що ніде немає дітей, лиш діди та баби в кожній хижі.

— Звезіть мені, — каже князь, — сім бочок смоли і сім возів конопель, піду я на того змія воювати!

Звезли йому не сім, а сім раз по сім, як казав князь, — з усіх сторін до Мукачева. А самі зійшли на замкову гору позирати, що буде. А князь обмо-

тався коноплями, обсмолився смолою, взяв довгий меч і щит з хрестом двораменним та й пішов до змія на Чернечій горі, на латорицькій воді, воювати.

А змій розложився на горі та й гріється до сонця, аж міниться сімома пащеками, іскриться тілом та сімома хвостами, як пава, гордий та лискучий. Почув, хтось йде.

— Ге! — каже, — руський дух пахне!

— Де би то не пах, — одказує князь, — коли я прийшов!

— А що тобі тут треба? Битися чи миритися?

— Куди вже миритися, битися з тобою, гаде ненаситний!

От почали вони битися, аж ліс гомонить. Що розгониться змій Веремій та вхопить сімома пащеками князя — то кусками смолу і жмутками коноплі вириває. А князь мечем махне, то все одну голову зітне. Голова відрубана скаче, а кров з неї ллється — мов річка пливе. А змій як огонь горить, спраготу має, до Латориці збігає і скаче у воду гоїтися, чей полічить йому на рану цілюща водиця.

А князь за той час обмотався коноплями і смолою обсмолився, куди треба. О, то вже вискакує ізцілений змій Веремій. Та що розбіжиться проти князя, а князь тільки мечем мах! та й мах! — аж вітер гуде у лісах. А за кожним махом одна голова відлітає та скаче, а нова річка крові пливе у долину...

А тут на горі у дзвони дзвонять, молебни правлять. А народ упав на коліна, ні живий, ні мертвий.

Вже шість голів змія Веремія відрубаних скаче, а кров з них ллється шістьма річками в доли-

ну. А та долина від Мукачєва до Токаю червоними квітками вкрилася, аж міняться від сонця. І з кожної квітки маленькі душі слухають і кличуть:

— Рятуй нас, князю, рятуй від жовтого змія Веремія!

Аж знову вискакує змії сіркастий, жовтий, як гірчиця. Вся людська кров сплила з нього, тільки жовч залишилася і смертю дихає. Біжить проти князя, пирхає жовтою пащекою, як пекельне жерло сіркою. Кинувся до князя, вхопив у зуби щит з хрестом та грим тим щитом об землю! Но князь мечем по голові чах! — не відскочила. Князь замахнувся мечем, чах по голові вдруге — не відскочила, тільки жовчею захлинається. Накинувся змії на його голову, князь підскочив та й мечем по голові втретє — чах! — як рубанув, а змії бабух! — аж земля затряслась, — повалився, проклятий! А з нього жовч так пливе в долину, як жовте море!

Народ, що стояв на мукачівських горах, так і сплеснув руками:

— Слава тобі, Господи!

Та й кинувся з гір — хто з вилами, хто з сокирами — жовту гадину на дрібен мак порубати та й веречи (шпурляючи), аби несла його Латориця далі у Дунай до Чорного моря.

А на черленій долині з кожної квітки вилетіла маленька душка з краплю крові, і стала дитинка. Скільки квіток, стільки діток вкрило долину, усю свою кров од змія Веремія відібрало, зосталося лиш жовте озеро його жовчі. А довкола діти, як макові квіти, процвітають, в ручки плещуть та співають тисячами голосів:

— Слава тобі, князю, що звитяжив змія Веремія!

Подивився князь на тоте поле дітей загублених серед моря змієвої жовчі та й зажурився: хто тих дітей пестовати, виростати, научати буде, як нема кому в цілому краю: лиш старі діди та баби, як гриби горбаті?!

Сів князь на коня і знов вертає в своє Поділля, у свій прекрасний Кам'янець. Вертає по людей.

І заграно, забубнено в княжім дворі рано:

— Збирайтеся! — кличуть княжі окличники. — Збирайтеся, хто хоче мати сад під виноград і землю під ярицю, виряджайтеся за гори Карпати! Візьміть жінки-молодиці малих дітей годувати, черців і черниць — в школах научати, князеві на радість, а Русі на славу.

Через тридцять три дні і ночі йшли з дружиною з Подолля газдове руські синове, жінки і молодиці, черці і черниці за гори Карпати. І дав князь газдам триста сіл від Мараморошу аж поза Маковицю на тото, аби їх молодиці малих діток годували. А черницям поставив монастир на Сорочкській горі по лівому боці Латориці, аби вони сих діток виховали. А черцям збудував другий монастир на Чернечій горі по правому боці Латориці, аби їх у школі научали. А святому Миколаю змурував церков з трьома верхами, кращу раю, аби там руськую службу Божу служили, відпуст учинили від того часу до віка людям на радість, а Русі на славу.

І почало тоді те жовте море із змія під Мукачевом Латорицею у море відпливати, а з Дунаю в Чорнім Руськім морі потопати. А діти, як ярі квіти, ростуть, як бджоли, гудуть та співають пісень:

— Радуйся, радуйся, руська земле!

В'ються срібні руські співи по Дунаю та й на березі Чорного моря вгору Дніпром до золотаверного Києва вертають.

І я там був, ті пісні чув і звідти приніс вам, діти, сю казку, як бубликів в'язку. А в кожній казці і правда буває, а де вона? Хто відгадає?

ЗМІЄВА ДОЧКА

Жив собі багатий чоловік, та й поїхав він у друге царство, в друге государство торгувати, а в тому царстві та не було води, а чоловікові тому так схотілося пити, що хоч умирай! От він і пішов до царя (бо вже, звісно, у царя вода є), а цар і каже:

— Як даси, чоловіче, те, що в тебе дома, то дам води.

— Окрім жінки, усе дам! — каже чоловік. А в нього та не було дітей, а жінка була важка, а як чоловік поїхав, привела сина, та такого хорошого, що й не сказати!

От і росте той син та й виріс уже чималий. Через якусь там годину поїхав чоловік додому. Приїхав, коли вибіга до нього назустріч парубок. Чоловік і питає його, чий він.

— Я ж ваш син, — каже парубок.

Чоловік зрадів, а далі як заплаче!

— Чого ти, тату, плачеш? — запитав парубок.

— Та це я так! — одмовив батько.

От росте та й росте той син, і городив він раз із батьком хлів та й найшов у загаті записочку. Подивився син у записку та й каже:

— Чому ж ви, тату, мені не сказали, що я одданий цареві?

А то була та записочка, що в ній батько обіщався цареві за воду оддати те, що дома. Бо батько, як приїхав додому, то заткнув записку у загату. Далі й каже син:

— Виряджайте ж мене, тату. Поїду я до царя.

Заплакали батько та мати та й стали виряджати сина.

Приїхав ото вже той син до царя, а в того царя та було три дочки. От найменша його зразу й полюбила. А цар той був сам змії і знав багато чарів, а найменша дочка була ще більша чарівниця од батька.

От змії зараз покликав того парубка та й каже:

— Щоб ти мені оцю ріку за ніч загатив і виорав, і пшениці насіяв, щоб пшениця виросла й поспіла, щоб ти її вижав, помолотив, перевіяв, помолов і щоб уранці мені булку приніс із неї!

Сумний вийшов парубок із хати і пішов до найменшої дочки, а та й пита його:

— Чого ти, Іване, такий сумний?

— Як мені не сумувати, коли твій батько загадав, щоб я оту ріку за ніч загатив, виорав, насіяв пшениці, зібрав, намолотив і щоб уранці булку пшеничну приніс!

— Не журись — все гаразд буде!

От, як полягали всі спати, дочка свиснула — прибігло два молодці. Вона й каже:

— Щоб ви мені оцю ріку за ніч загатили, насіяли пшениці, щоб та пшениця поспіла, щоб ви її збрали й помолотили, змололи і щоб принесли мені з неї булку.

— Добре! — сказали молодці і позникали.

Прокинулась уранці дочка — коли вже на столі лежить гаряча булка. Вона зараз однесла її Іванові, а той — змієві.

Заскреготав той зубами, бо хотів як-небудь знищить Івана, а тепер і не пощастило, та нічого робить! От він і каже:

— Ну, на цю ніч, щоб ти виїздив коня, що стоїть за дванадцятьма дверима!

Прийшов Іван до змієвої дочки та й каже:

— Загадав батько роботу, щоб я за ніч виїздив коня, що стоїть за дванадцятьма дверима. Це вже не така трудна робота!

— Е, ні! Це ще трудніша. Кінь — то мій батько. Як тільки ти підеш туди, то він тебе і вб'є! — каже змієва дочка.

Тоді подумала, а далі й каже:

— Та вже дарма, я поможу тобі!

Тільки ото всі полягали, вона зараз свиснула, коли прибігло два молодці. Вона їм і каже:

— Підіть у конюшню, там за дванадцятьма дверима стоїть кінь. Щоб ви його за ніч виїздили!

Молодці пішли, та зараз у конюшню. Як узяли вони їздити на тому коневі, так уже йому й не хочеться, такий став, як з води витягнений. Бігав, бігав той кінь, а далі й став. Молодці його й одвели на конюшню.

От уранці змій покликав Івана та й каже:

— Ну, тепер же приходь до мене увечері!

Іван прийшов до дочки, вона й каже йому:

— Як підеш, Іване, до батька, то він тепер тебе задушить! Треба тікати. Ми удвох утечемо!

От зараз вони зібрались скоріше та й пішли.

Ідуть та й ідуть. Коли це щось застугоніло. Притулила змієва дочка вухо до землі та й каже:

— Це за нами женуться. Ну, ти будь сторожем, а я стану пшеницею.

І стала змієва дочка пшеницею, а Іван сторожем.

От прибігли слуги на конях до пшениці та й питають Івана-сторожа:

— Чи не бачив, не бігли сюди двоє — дівчина й парубок?

Іван і каже:

— Ні, бачив, бігли тоді, як сіялась оця пшениця.

Слуги й поїхали додому, а змій і питає:

— Що, не нагнали?

— Не нагнали.

— А не бачили нікого?

— Ні, бачили сторожа, стеріг пшеницю.

— Ото ж воно й єсть! Треба б тільки найбільший колосок пшениці зірвати, то б ви взяли її за голову!

От змій послав і вдруге. А Іван та змієва дочка знов пішли. Ідуть та й ідуть, коли щось застугоніло. Дочка притулила вухо до землі та й каже:

— Це за нами знов женуться! Ну, ти будь попом та читай книгу, а я стану церковкою.

І стала дочка церковкою, а Іван попом, і став служити піп. Приїздять слуги та й питають у попа, чи не бачив він, не бігли сюди парубок та дівчина. Піп і каже, що бачив тоді, як будувалась ця церква. Слуги й поїхали назад. Приїздять додому, а змій і питає:

— Не догнали?

— Ні!

— А не бачили нікого?

— Бачили церкву, а в церкві попа.

— То ж і вони!

От ізліз тоді змій на хату та як крикне:

— Подайте мені вила!

Подали змієві вила. От він підпер одним кінцем вію, глянув та й каже:

— О, ще дожену!

Та зараз і побіг. А дочка притулила вухо до землі та й каже:

— Тепер ми пропали — за нами женеться батько. Ну, ти будь козаком, а я стану криницею. Як стане змій пить воду, то ти й одрубай голову!

І стала вона криницею, а Іван козаком із шаблею. Прибіг змій до козака та й пита, чи не бачив він: не бігли дівчина й парубок? Козак каже, що не бачив.

А змій тільки глянув, то зараз і догадався та й каже козакові:

— Дай же мені води напиться!

— Не можна, з цієї криниці тільки отаман п'є воду.

А змій не слуха та зараз і нахилився до криниці, то Іван його й убив.

Тоді криниця стала знов змієвою дочкою, а козак Іваном. Приїхали вони додому і згуляли весілля.

МОРСЬКИЙ ЦАР

ПРО КУПЦЯ, ЙОГО СИНА І МОРСЬКОГО ЦАРЯ

Був багатий вельми купець. Поїхав якось він на кілька літ у чужий край: свої товари продати, заморських накупити. Залишив дома сім'ю — батька, матір і молоду жінку. А того й не відав, що була вона саме в тяжі.

Довго чи недовго пробував купець у заморській стороні, розпродав свої товари. Сів на корабель і пливе додому. Пливе він день, пливе другий, а на третій — зупинився корабель серед моря. Що вже не робили слуги, як не рятувалися, а корабель — ані з місця. Стали думать, чи не наїхали на підводну скалу. Послали в морську безодню водолаза.

Виліз водолаз із морських глибин та й каже:

— Не пускає корабля старий дід — морський цар. Хоче, аби хазяїн дарував йому з дому те, чого він не знає. Коли ж не згодиться, то затопить корабель.

Думав-думав купець: все, що є вдома, він знає, і вирішив подарувати дідусеві — морському цареві — з дому те, чого не знає.

Відпустив дід — морський цар — корабля, поплив корабель далі. Приїхав купець додому і зустрічає сина, що народила йому жінка. Зажурився купець, бо аж тепер зрозумів, що то саме сина свого він подарував морському цареві.

Ну, нічого. Син виріс, став дорослим, що треба вже його віддавати дідусеві. Ну, воля-неволя. Відпустив батько сина. Іде він, іде. То вовки йому зустрічаються, то змії, він все відганяє їх. Нарешті бачить, іде йому назустріч старесенька, горбатенька бабуся. І каже йому:

— Добридень, синочку!

— Йди к чорту, стара. Вже мені й так все на-доїло...

— Ну, йди, синку, йди.

Відійшов хлопець трохи, думає: «Навіщо ж я стареньку жінку образив?» Вернувся, перепрошує бабусю:

— Простіте мені, що я вас образив... Може б, ви мене порадили на яку добру дорогу?

— Пораджу, синок, пораджу тебе. Іди, іди, і дійдеш ти до такої густої калини, що й носа не всадиш. Вона саме цвіте. А межі теї калини є криниця, а в криниці жива вода. Як ти дійдеш до теї криниці, то тихенько сховайся під корчки і під цвіт, і щоб тебе ніхто не запримітив. Під ту криницю прилетять дванадцять голубок — дванадцять дівок. То будуть дочки отого дідуся — морського царя. Одинадцять голубок прилетять разом, а дванадцята — після. Всі вони роздягнуться, підуть купатися, а та одна буде пильно оглядатися, відчувать чужий дух...

Вирушив хлопець у дорогу. Все зробив, як старенька радила. Шумить ліс, гуде вітер. Аж бачить: летять небом голубки. Прилетіло одинадцять, приземлилися край берега морського, зробилися кра-

сивими дівками, пороздягалися, пішли у воду купатися. А лиш одна, дванадцята, прилетіла сама, сіла край берега й каже:

— Хух, чути хрещений дух.

А тії сестри й одказують:

— Нікого тут чужого, сестринько, немає.

Роздягнулася дванадцята сестра, пішла у воду купатися. Підкрався парубок до її одежі, схопив і заховав у куцах. Повиходили дівчата з води, одягаються, а одній і немає одежі.

— Я ж вам, сестриці, казала, що тут хтось є.

— Ну, що ж, ми не будемо тебе ждати, — відказали ті, одяглися, стали знову голубками та й полетіли.

Забідкалась дванадцята, стоїть край берега і каже:

— Хто тут є? Коли чоловік віку літнього — будь мені батьком рідним, коли жінка віку літнього — будь мені матір'ю рідною, коли чоловік середніх літ — будь мені братом рідним, коли жінка літ середніх — будь сестрою рідною, коли ж чоловік молодий — будь мені дружиною вірною.

Вийшов парубок до неї, і вона одразу ж його уподобала. Оддав він їй одєжу, і вона йому порадила:

— На тобі клубочка золотого, кидай його поперед себе, і куди він котитиметься, то туди й твоя дорога стелитиметься. Іди ж слідом за тим клубочком.

Сказавши те, стала дівчина голубкою та й полетіла. Кинув хлопець поперед себе клубок та й іде за ним слідом. І прикотився той клубок на таке місце, де стояло дванадцять хатинок на курячих лапках. Підійшов він під крайню хатину, тричі постукав у віконце.

Відкрила дівчина двері, пустила у хату.

— Лізь, — каже, — під ліжко і тихо лежи, бо ось-ось прилетить Вістовик: він не повинен про тебе знати. Коли ж запримітить, то обох нас покарає.

Аж тут у вікно: стук-стук, стук-стук. І Вістовик дає наказ:

— Щоб ви те всі, сестриці, були завтра ранком в дідуся на дворі. І щоб ви те всі були однакові-сінько наряджені-одягнені, обуті та позачесувані.

Ранком стали збиратися до дідуся. Дівчина й каже парубкові:

— Кидай клубочка поперед себе і йди слідом за ним. І тримай в руках шпильку. Тобі стрічатимуться в дорозі змії, звірі, та ти тільки тею шпилькою махни і скажи: «Пускайте, бо я йду до дідуся у свати». Клубочок доведе тебе до дідусевого палацу. А ми там стоятимемо рядочком, і буде дідусь тебе підганяти, щоб ти хутчій дівчину вибирав, а ти кажи: «Знаєш, дідусю, що то не грушки вкусити, а треба навік жити». Я ж буду стояти з правої сторони крайня. Приглядайся: у мене каблук туфлі на правій нозі буде кривий. І ти мене по цій ознаці запримітиш. Коли ж мене ти не пізнаєш, то слуги дідуся твою голову настромлять на кілкові.

Вислухав пораду хлопець, кинув клубок поперед себе і рушив у дорогу. Клубок котиться, а він іде слідом за ним. Дійшов уже до перших воріт, а різні звірі — тигри, льви — його і не пускають. Махнув хлопець шпилькою — і до них:

— Пустіть, бо я йду до дідуся у свати.

Пустили його звірі, і самі відкрилися перед ним ворота. Так пройшов хлопець перші, другі і треті ворота. Іде, а обік — три ряди поодрубуваних голів на кілках настромлені...

У дворі палацу його зустрів дідусь:

— Ну, вибирай тепер, синок, чимхутчій собі дівчину.

Глянув хлопець на дівочий ряд, приглядаючись до туфлі на правій нозі у крайньої дівчини.

— То, дідусь, не грушки вкусити, а треба навік жити.

— Вірно, синок, вірно.

Підійшов нарешті парубок до своєї обраниці та й каже:

— Ото моя.

— Вірно ж. Тепер будеш моїм зятем.

Незабаром молоді стали під вінець. Тут і нашій казочці кінець.

ПООБІЦЯЙ ТЕ, ЗА ЩО ВДОМА НЕ ЗНАЄШ

Зачинається казка з бідного чоловіка. Бідний чоловік мав єдиного сина. Син виріс на легеня й оженився. Поставив собі хижу, купив собі коника й пішов по світу.

Іде, йде через ліси, хащі, пустища. Раз його коник зостановився. Просить він коника і грозить, але той не хоче з місця поступитися. І не знає чоловік, що робити з конем. Глянув він — перед коником стоїть пан, котрий питає:

— Чого так б'єш коника?

— Б'ю, бо не слухає мене. До сього часу йшов, а тепер не хоче...

— То знаєш що? Пообіцяй мені те, за що вдома не знаєш, і твій коник буде йти.

Чоловік думав про всі речі, що в нього були вдома, і пообіцяв.

Іде далі, довго ходить по світу. Як вертався додому, кажуть йому:

— У твоєї жони мала дитина.

Приходить він додому, й до нього вийшла жона з радістю. Айбо чоловік дуже сумутний, не говорить нічого.

А у місяць хлопчик проговорив:

— Няньку, не журіться. Хоч ви мене продали, то — не біда.

Як хлопцеві минуло три місяці, сказав:

— Няньку, виряджайте мене в дорогу.

Вирядили його. Іде хлопець... А давно села були далеко одне від одного. Йшов пустищами і прийшов на полонину. Знаходить там западнисту хижу. Дивиться у вікно: сидять діди і всі однакові. Зайшов хлопець до хижі, а один дід почав казати казку. Як скінчив, просить:

— Заплати мені за казку.

Хлопець зняв крисаню і дав дідові. Тепер почав казати казку другий дід. І цей просив за казку плату. Тому хлопець дав з себе реклик. Третьому дав за казку останні ногавиці.

Сам зібрався в дорогу і йде далі. Один дід пустився за хлопцем, обійшов його, йде йому назустріч і питає:

— Куди ти, хлопче, йдеш?

Хлопець усе розповів.

— Ну, вернися, синку, і подякуй дідам.

Він так і зробив. І дістав назад крисаню, реклик і ногавиці. Тоді сказав йому дід:

— Ти запроданий чорту. Підеш до Чорного моря і там знайдеш явора, котрий має дупло. Сховаєшся в се дупло. І прийдуть купатися в море три доньки чорта. Дві прийдуть наперед, а одна потім. Дві пропусти, а коли третя розбереться і піде купатися, візьми від неї перстень. Буде на тебе йти страхами: водою, огнем, гадюками, — але ти не страшися і доти не давай їй

перстень, доки не пообіцяє, що буде твоя жона. Ота дівчина тебе врятує.

Хлопець добре собі запам'ятав і заскіпив у серце дідові слова.

І прийшов до Чорного моря, знайшов явора і сховався в дупло. Нараз приходять дві сестри. Вискупалися і пішли. Потім прийшла молодша. Купалася у морі, а хлопець тихо виліз з явора і взяв її перстень. А вона, як скупалася, вийшла на берег, убралася, дивиться — нема персня! І почала грозити:

— Дай мій перстень!

— Я тобі дам, коли пообіцяєш, що будеш моя жона.

— Я тобі жоною не буду! Дай перстень, бо воду на тебе пущу, вогнем спалю, гадюк напущу.

Вона так і зробила. Але хлопець не побоявся, і дівчина мусила пообіцяти, що буде його. Як пообіцяла, сказала:

— То сідай на мене.

І понесла його до свого няня.

Іван ходить по дворіві, а чорт його побачив і проговорив:

— А, тут є мій солдат...

Завів його в одну кімнату і сказав:

— Відпочивай, бо ввечері підеш на роботу.

Чорт увечері приходить і каже:

— Бачиш оті ліси?

— Бачу.

— Оті ліси маєш врубати, землю перекопати, засіяти пшеницею. Та щоб пшениця до рана виросла, дозріла. Маєш її зжати, звести, вмолотити, вмолати і хліба напекти.

Іван зажурився. Приходить до нього дівчина і питає:

— Що тобі казав няньо?

— Те й те.

— То не журися.

Свиснула, й збіглися чорти, вона дала їм наказ — ліс спалити, землю перекопати, засіяти пшеницею. Пшениця аби виросла, дозріла. Аби пшеницю зжали, позвозили, змолотили і хліба напекли.

Усе це сталося. І рано Іван приніс чортові готовий хліб.

— Но, коли собі приготував, то з'їж його, — сказав чорт сердито. А чортиця промовила:

— Старий, відправ ти сього хлопця геть, бо він з'їсть твоє серце.

Другого вечора назад приходить чорт і питає Івана:

— Чи ти знаєш, де живе мій брат?

— Не знаю.

— Він живе в одинадцятій державі. І до мого брата маєш поставити склянчаний міст, аби я міг бачити звідси його. На мості маєш поставити стовпи, і на кожному стовпі мають пташки ціпати.

Як чорт пішов геть, з'явилася донька і питає:

— Що тобі сказав няньо?

— Сказав те й те.

— Не журися нічим. Міст буде. Ото не велике діло.

І свиснула, і збіглися чорти й питають:

— Що наказуєш?

— Наказую поставити до одинадцятої держави склянчаний міст. На мості мають стояти стовпи, і на кожному стовпі пташки ціпати...

Рано подивився старий чорт, а те все готове.

— Ти збудував міст?

— Я збудував.

А стара чортиця промовила:

— Старий, пусти ти хлопця, бо ото хитрий, вип'є він твоє серце!

— Ще його не одпущу. Ще йому одну роботу дам. Мушу його серце випити.

І прикликав хлопця й наказав:

— Маєш піймати зеленого зайця, коли ні — вип'ю твоє серце.

Приходить донька й питає:

— Що сказав старий?

— Те й те.

— Дуже мудре діло, але будемо старатися. Той заєць ховається аж у Чорному морі. Но, сідай на мене.

Він сів, і прилетіли на Чорне море. Дівка дала рушницю і сказала: хто буде йти попри тебе — стріляй!

А сама зайшла у море.

Нараз бачить Іван: іде його нянько і гукає:

— Ой синку, давно ми не виділися!

Іван пропустив його. Дівка виходить з моря:

— Ну, чи був хто?

— Був мій нянько.

— Та чому ти не стріляв? Ото був зелений заєць!.. Ну, я ще раз іду в море, та як побачиш кого, нараз стріляй.

Дівка у другий раз зайшла в море і виганяє нечистого. Бачить Іван — іде його мати. І він пожалував матір.

— Та чому не стріляв? Ото був зелений заєць... То ще раз іду в море, та коли й тепер не вб'єш, обоє постраждаємо. Дуже змучилася.

Вигнала дівка нечистого у третій раз. І бачить Іван — іде його баба.

— Ой синку, то давно тебе не виділа.

Іван тепер вистрілив і вбив бабу. Бачить, аж ото зелений заєць.

Виплила дівчина з моря, взяла на себе Івана та зеленого зайця і прилетіла з ними на дворище до свого нянька.

— Їж його, коли собі приніс, — сказав чорт.

А стара чортиця знову просить:

— Пусти хлопця, бо вип'є твоє серце...

Але чорт не хотів. І дав наказ донькам, аби стали кобилами. А Івану наказав гнати кобили на пашу.

Молодша дівка просить сестер:

— Сестри, прошу вас, не вбивайте Іванка, то скажу вам новину.

Сестри послухали, скачуть попід небо, а Івана не чіпають. На толоці одна кобила обернулася дівчиною і сказала:

— Сестри, чи красний цей хлопець?

— Красний.

— Но, та він мене бере за жону, а у нього є два брати, котрі вас візьмуть за жони.

Дві старші сестри вернулися додому, а Іван з жоною почали утікати. Але старий чорт дізнався і рушив за ними. Оглядається донька — летить її нянько. Каже Івану:

— Не журися нічим. З мене станеться монастир, а з тебе монах. Як нянько буде питати, чи ти не бачив таких і таких, ти скажи, що бачив тоді, коли сей монастир будувався.

І прибігає старий чорт до монастиря і питає монаха, чи не бачив він таких і таких.

— Бачив.

— Коли?

— Коли сей монастир будувався.

І подивився чорт — а монастир мохом заріс, а в монаха борода до землі. І вернувся додому. А чортиця питає:

— Ну, кого ти стрічав?

— Стрічав монастир і монаха.

— Ото були вони.

Старий чорт знову погнався за ними.

А дівчина радить Івану:

— Не журися: з мене станеться пшениця, а з тебе — малий хлопчище. Хлопчище буде з цоркоталом бігати й горобців відганяти.

Пригнався старий чорт і питає хлопця, чи він не бачив таких і таких.

— Бачив.

— Коли?

— Тоді, коли сю пшеницю сіяли.

Старий чорт вернувся і сказав чортиці, що стрітив.

— Ото були вони, — одповіла чортиця.

Тепер вона сама пустилася за молодими...

Дівчина наказує:

— Іване, з мене станеться рибник, а з тебе — гусак. Та коли мати буде всяко з тобою говорити, не озирайся, бо візьме від тебе очі.

І стара прилетіла й дуже ласкаво говорить. І обдурила гусака: він озирнувся і нараз стратив очі. Баба взяла очі й полетіла. Дівчина скоро прив'язала Івана до куща, а сама полетіла поперед матері і зробилася криницею.

Був сухий час, і баба захотіла пити. Схилилася і п'є воду з криниці. Але криниця всихала і всихала, а баба мусила нижче і нижче схилитися, і впали у неї з пазухи очі. Криниця схопила очі й сховала. А баба, як напилася, полетіла додому.

Вдома хвалилася чортиця, що взяла від молодих очі. Хоче показати, а очей нема. Страшно почала клясти.

— Сучина донька, обдурила мене... обернулася криницею... Але вже пізно їх доганяти.

А Іван з жоною щасливо добралися до своєї держави, поженилися й добре живуть.

ПРО ДУНДУЛЮКА, МИХАЙЛИКА Й КАЛИНКУ

Жив на світі парубок, який називався Свербиновою. Був годний і здоровий. Брешу... Не зовсім і здоровий був — він мав один гандж: свербіли п'яти. Так дуже свербіли, що як посидить день-два дома, то вже його треба водою відливати — помирає сарака. А як пошвендяє десь трохи, даймо надто, на третє село, то гейби його медом нагодували. Ставав нараз веселий та гречний.

Легінь оженився, але тота сверблячка не дала йому пожити з жінкою більше місяця. Так нестерпно свербіли п'яти, що на стіни дряпався. Нарешті застріг коней і — дим та й нитка за ним.

Довго їхав Свербинога. Нарешті прибудив до якоїсь пустелі, де не було ні лісу, ні поля, ні села — одні лише піски. Він скочив з воза і — гайда! Гейби поплив у порохах. А коні — перед ним. Раптом під копитами захлюпала вода. Глипнув — море. Най його шляк трафить! Помахав батою і погнав коней убрід.

Але вода ставала глибшою і глибшою. Як дійшла до шиї, коні зупинилися — й ні кроку вперед. Свербинога придивився — вони навіть вухами не кивають — сплять! І його теж почав ламати сон. Чоловік незчувся, як заснув. А коли прокинувся, то вимок, як конопля, і посинів, як курячий пуп. Хоче вийти на берег — вода не пускає.

«Мой, кепсько мені! — подумав чоловік. — Хоч реви до неба».

Раптом із води виринула золота карета, до якої були запряжені дванадцять чорних коней: їхав якийсь панисько.

— Що, полюбило тебе моє море? — спитав з карети.

— Щоб воно, кляте, звурдилося! — крикнув Свербинога.

— Не кричи задурно, чоловіче. Як хочеш вийти з моря, то дай мені те, що найбільше любиш.

Свербинога подумав про свою жінку й каже:

— Того не дістанеш, хоч би ти мене втопив!

— Тоді, може, даш через дванадцять років те, про що ще не знаєш.

— А то можу дати, — відповів Свербинога.

— Присягай.

— Присягаю. А ти хто є?

— Я — Дундулюк, господар тридев'ятої землі, — сказав панисько і відразу щез, як камінь у воді.

Тоді вода спала, і Свербинога поїхав. Гнав коней, як скажений. Приїхав додому, обіймив свою жінку — глип, а її горботки тримається хлопчик.

— Що це за дитина?

— Це твій син, Михайлик, — відповіла жінка.

Свербинозі забігали мухариці поза шкірою. Згадав свою присягу, яку дав Дундулюкові, й тяжко засумував. Ади, чого захотілося дяблові з тридев'ятої землі! А жінка спитала:

— Чому ти такий зажурений?

— Ой жіночко добра! Колись прийде наш смертельний ворог, і ми залишимось самі, як зірниця і місяць на небі.

Михайлик ріс, бігав по діброві, беркицькався в зеленій траві і став файним легенем.

Одного дня, підвечір, на подвір'я вбігли дванадцять чорних коней, запряжених до діамантової карети. У ній сидів Дундулюк. Він підвівся, заклав пальці в рот, широкий, як ворота, і як свиснув! Божечку мій! Від того свисту листя з дерев пообпадало, дахи з хат позлітали.

— Чого, дурню, свиснеш? — спитав Свербинога.

— Прийшов нагадати, аби ти завтра вирядив свого сина Михайлика у тридев'яте царство. А як

не послухаєш, весь край заллю водою. Це мені на один пчих, закарбууй собі на носі.

І карета з Дундулюком щезла. Свербинога стояв, як закам'янілий. А потім сказав:

— Що ж робити — на небо не скочиш і в землю не закопаєшся. Приготуй, жінко, хлопцеві харчів на дорогу.

Хлопець поцілував клямку рідної хати, вклонився неньові та мамі та й поманджав у тридев'яту землю. Ішов лісами і горами, через сині ріки й широкі поля. Його пекло сонце, палили морози, вітри й дощі били по лиці. Та не зупинявся ні на хвильку й нікого не розпитував, бо хіба до пекла питають дорогу?

У торбині вже скінчився хліб, а дорозі не видно кінця. Став такий, що хоч свищи у смерековий лист: живіт запався, голод валить з ніг.

Та в одному лісі надибав хатину. Зайшов до тої хати. Глип — на печі кудлата ведмедиха з розпатланим ведмедятком в лапах. Хлопець налякався, та що вже робити?

— Добрий вечір, паніматко, у вашій хатині! — сказав чемно.

— Прошу ближче, легеню, — попросила його ведмедиха. — Сідай на лаву й розкажи, куди це ти манджаєш отакими дикими дорогами.

Михайлик розповів.

— Погано тобі буде там, легеню, бо в тридев'ятім царстві не дають лизати меду.

Ведмедиха принесла йому меду і горіхів. Михайлик їв, аж хата ходила, а ведмедиха ворожила:

— Будеш мати багато гризоти, але жоден волосок не впаде з твоєї голови. Цими лісами-хащами ще маєш іти сім тижнів і три дні. Вийдеш коло одного великого озера. Там, на березі, росте корчик калини — ти сховайся за нього й чекай. При-

летять двоє дівчат, скинуть крила й поскачуть у воду. Відтак прилетить ще одна, Калинка. Вона теж скине крила і, як піде у воду, ти візьми ті крила й заховай, її сестри відлетять, а вона залишиться і гірко заплаче. Буде обіцяти багато речей. Як тобі сподобається те, що вона казатиме, то кинь їй сорочку. А як схоче, аби вернув крила, то скажи, най присягне, що буде тобі вірна все життя. Вона є дуже файна і дуже розумна. Далі сама скаже, що тобі робити.

Михайлик за все подякував і вирушив. Ішов сім тижнів і три дні й дістався до одного великого озера. На березі ріс корчик калини. Хлопець присів там і чекає.

Раптом у повітрі почувся шум крил — фох-фохо-фохо! То прилетіли дві дівчини. Скинули крила і — у воду. Не минуло багато часу, як знову — фох-фохо-фохо! На березі сіла одна дівчина, але така красива, що очі сліпнули від неї.

Це була Калинка. Вона пірнула в озеро, а Михайлик вибрався зі сховища, узяв її убрання і крила й сів на них під калиною. Старші сестри скупалися й замахали крильми. Потім вийшла з води і Калинка. Глип — а від убрання і сліду не лишилося. Вона гірко заплакала і почала казати:

— Як старий віддасть моє убрання, то буде мені за рідного тата; як чоловік середнього віку — стане моїм братом, а як то буде хлопець — віддамся за нього.

Михайлик обізвався з-за корча:

— На тобі убрання і будь моєю жінкою!

Калинка попросила:

— Віддай мені й крила.

А Михайлик каже:

— Не дам, доки ти не поклянешся, що будеш мені вірна все життя.

Дівчина відповіла:

— Клянуся, що я буду тобі вірною. Як є хоч крапелька неправди у моїх словах, то най сканаю, як віск.

Михайлик дав своїй жінці крила. Посідали на траву, і він розповів, куди йде й чому.

А вона сказала:

— Та я донька Дундулюка! Він украв мене від мого неня й мами разом із колискою.

— Ти — мій ворог?

— Ні, я — твоя жінка. Будеш іти до мене ще сім тижнів і три дні. Потім уздриш великий палац — там і живе Дундулюк з двома справжніми доньками... Звідти дев'ять-десять ліктів до моєї хатки.

Калинка полетіла. Михайлик теж пустився у дорогу. Йшов сім тижнів і три дні й побачив височий палац Дундулюка. Проїшов іще дев'ятдесят ліктів і побачив хатку своєї жінки.

Калинка сказала:

— Тепер іди до Дундулюка, стань по праву руку і слухай його розказ. Вигадає для тебе дуже тяжку роботу, та не кажи, що її не зробиш, бо тоді загинеш.

Михайлик пішов у палац.

— Меш мені служити? — спитав Дундулюк.

— Так, я люблю роботу.

— То слухай сюди. На півночі й на півдні видно дві гори. Візьми мотуззя, обв'яжи їх і перетягни — одну на схід, а другу на захід. Іди!

Хлопець узяв мотуззя і пішов до гори. Обмотав її з бідою і почав тягти. А як звечоріло, пішов до Калинки і розповів їй про свої муки.

— Я зараз прийду, — сказала Калинка.

Вийшла надвір, свиснула, і вмить збіглася Дундулюкова бранджа, яка її любила.

— Чого тобі, Калинко?

— Запряжіться й перетягніть гору з півночі на схід, а ту, що на півдні, — на захід. Але так, аби ніхто не чув.

Бранджа котячим кроком побігла до гори і, як оком кліпнути, перетягла на схід. І з другою горою зробила так, як було наказано.

Уранці Михайлик сказав своєму панові:

— Я виконав твій рózказ.

— О-о, ти є моцний легінь! — похвалив Дундулюк. — Тепер маєш висадити східну гору на західну. Йди!

Михайлик цілий день ходив попід гору, підкладав плече, моцувався, але вона дивилася на нього, як на мухарицю. Увечері пішов до Калинки і поскаржився на свою бідну долю.

— Я зараз прийду, — мовила вона. Вийшла надвір і тихенько свиснула. Дундулюкова бранджа знову збіглася довкола:

— Чого тобі, Калинко?

— Тепер висадіть східну гору на західну.

Коли розвиднялося, перед палацом виросла висока гора, що заслонила усе небо.

Михайлик став перед Дундулюком:

— Я виконав твій рózказ.

Але пан розсердився:

— Ти, лайдаку, зробив так, аби в моїм палаці не було вдень світла? Ади, як темно через оту гору. Маєш зараз піти за межу тридев'ятого царства і украсти місяць. Покладеш його на гору, аби мені в палаці було видно. Як не вкрадеш — ліпше не вертайся.

Пішов Михайлик до своєї жінки і розповів, що хоче Дундулюк. А вона зітхнула:

— Не роби таке, бо люди вб'ють того, хто спробує лишити їх у темряві.

— А що маємо діяти?

— Треба тікати з цього царства.

Калинка взяла Михайлика за руку, і вийшли надвір. Але коли виходили, одна її сльоза упала в хаті, а друга — в сінях, третя — на порозі. Калинка перекинулася у горлицю й сказала:

— Обніми мене.

Він обняв її, і полетіли.

Вранці Дундулюк дивиться, а на горі місяця не видно. Він дуже розсердився. Покликав доньок і сказав:

— Приведіть мені сюди жінку того хлопа.

Доньки пішли до хатки й постукали в шибку:

— Ей, ти, ніхтолице, ходи до тата на відповідь.

Сльоза, що впала в хаті, відказала:

— У мене болить голова, прийду завтра.

Доньки передали Дундулюкові ці слова.

— Най буде і завтра, — погодився він.

Другого дня доньки знову постукали у шибку:

— Ходи, ніхтолице, бо тато вже сердиті.

Сльоза, що впала в сінях, відізвалася:

— У мене болить нога, прийду завтра.

Доньки переказали Дундулюкові й це. Він погодився:

— Зачекаємо...

І третього дня Дундулюкові доньки постукали в шибку:

— Ходи вже, брехухо, тато не хочуть більше чекати тебе!

Сльоза, що впала на порозі, мовила:

— У мене болять руки. Не можу створити...

Як дізнався про це Дундулюк, став лютий, як вогонь.

— Зв'яжіть її і приведіть сюди!

Четвертого дня доньки постукали у шибку, але їм ніхто не відповів. Відчинили двері — у хаті нікого. Доньки полетіли у палац:

— Ніхтолиця втекла зі своїм чоловіком!

Дундулюк на те кинувся вгору і полетів, як блискавка.

А горлиця летіла з Михайликом попід саме небо. Раптом він сказав:

— Твоє пір'я вже мене пече.

Горлиця спустилася на землю і почала казати:

— Нам треба розлучитися. Мусиш бути невидимим доти, поки Дундулюк ме жити на світі.

— Добре, Калинко.

І Михайло, вже невидимий, вирушив у дорогу, а його жінка стала перепілкою і сховалася в траву.

Та Дундулюк прилетів, витріщив очиська й накрив її долонею.

— Ти, я бачу, хитра, але твоя хитрість слаба переді мною. Чому ти не стала невидимою?

— Бо-м віддала ту силу Михайликові.

Дундулюк вернув її додому і там його доньки пантрували жінку вдень і вночі. Калинці набридло сидіти у хаті, почала збирати тріски на подвір'ї.

Дундулюкові доньки спитали її:

— Нащо тобі трісок?

— Хочу собі купіль зігріти.

— А ми б теж скупалися.

— Я вас покличу, — мовила Калинка.

Вона шпурнула ті тріски під припічок, а сама стала димом і вийшла через комин.

Доньки довго чекали, потім увійшли в хату. Тріски лежали під припічком, піч була студена, а баняк порожній. Вони побігли у палац.

— Тату, ніхтолиця знову щезла.

Дундулюк пустився здоганяти. Калинка, як почувла, що він недалеко, перекинулася в зірку й попросила хмарку:

— Хмаринко-сестричко, накрій мене!

Хмарка її накрила. Але Дундулюк засапався і так дмухнув, що із хмарки пір'я полетіло. Тоді схопив зірку й спустився на землю.

— Кажи, чому тікаєш від мене?

— Я присягла Михайликові, що буду йому вірною.

— Тому лайдакові? Я його знищу!

— Не зможете. Ваше око не уздрить його.

— Тоді стань каменем навіки!

— Ні, лише на три тижні... А вам щоб серце трісло!

Дундулюк зблід і раптом упав. Більше не підводився. Калинка стала каменем. Лежала так три тижні, гейби спала. Потім ожила й полетіла за своїм чоловіком.

А він уже був дома і чекав її. На все село зробили весілля. Я теж там був, про все почув та й вам розповів.

ПРО ЧОЛОВІКА, ЩО ПОБУВАВ У МОРСЬКОГО ПІВНЯ

Було чи не було, а жив собі в сімдесят сьомій державі бідний чоловік. Хата в нього була стара, вже в землю запала, і ніхто ніколи до неї не хотів заходити. А в хаті тій тільки й достатку було, що багато дітей.

Каже син Іван одного разу батькові:

— Піду я, няню, в білий світ. Ачей дещо зароблю.

Погодилися батько й мати. Зібрався син і пішов. Прийшов до того міста, де жив цар. Довго шукав роботи, а потім найнявся мішки з борошном носити.

Напрацювався Іван, увечері купив собі булку й кусок ковбаси, сів під царським палацом і їсть. Дивиться царева дочка на легеня, як той смачно їсть, дивиться, а далі сходить вниз, щоб зблизька подивитися на нього. А легінь був дуже красний, такого красеня царева дочка ще ніколи не виділа.

Проїшла царівна біля Івана, випустила з рук сто срібних на землю, обережно, щоб парубок не помітив і пішла собі далі. А Іван побачив ті гроші, узяв їх і знову пішов носити мішки. Ті гроші Іван послав додому і радіє, що домашнім не доведеться голодувати.

Так сталося і на другий день, і на третій.

На четвертий день царева донька каже батькові:

— Няню, я вам щось скажу.

— Що, донечко?

— Тут є один легінь, і якщо він не буде моїм, я згублю себе.

— А де той легінь?

Сказала донька, де Іван носить мішки з борошном. Пішов цар на те місце і велів Івана заарештувати й замурувати так, щоб не міг ні сидіти, ні стояти, ні лежати. Коли муляри це робили, царева донька дала їм повне решето грошей, щоб залишили в стіні отвір, крізь який вона могла подавати легеневі їжу.

Носить царська донька Іванові їсти день, другий, носить довгий час. Живе Іван у тому мурі.

Одного разу Поганин прислав батькові царівни три палиці. А палиці були однакової товщини, як в одному, так і в другому кінці. І поставив Поганин таку умову: якщо цар не впізнає і не визначить, котрий кінець палиці важчий і товщий, він погубить цілу його державу так, що на місці тільки вода залишиться.

Закликав цар майстрів, мудреців, міністрів, просить, щоб розгадали Поганинову загадку. Та ніхто з мудрих людей розгадати не може. Приносить царівна Іванові їжу, засмучена, зажурена.

— Що з тобою сталося? — питає Іван.

— Ой горе, Поганин хоче погубити державу. — І розповіла царівна Іванові про Поганинового листа.

— Шкода людей! — відповів Іван. — Але не журися. Иди додому й лягай спати. Уранці, коли встанеш, скажи батькові, що тобі приснився сон: треба налити до корита води і кинути всі палиці у воду. Котрий кінець палиці буде глибше поринати, той і є товщим і важчим.

Так і вчинила дівчина. Лягла в ліжко, виспалася, а вранці каже батькові:

— Няньку, мені приснилося, як можна розгадати загадку Поганина. Налийте до корита води і опускайте палиці на воду.

Налили води до корита, опустили палиці на воду. І сталося так, як говорив легінь: товщий кінець пішов на дно. Зрадів цар, звелів запечатати палиці й послати разом з відповіддю Поганинові.

Розізлився Поганин. Прислав цареві троє коней, затягнутих чорним полотном. Цареві треба було впізнати, якої вони масті. А не впізнає — тільки вода залишиться на місці його царства.

Прочитав цар того листа і розіслав послів по всій державі, аби знайшли таких мудреців, які б розгадали цю загадку. Та хто не приходив, не міг упізнати якої масті коні.

Понесла царська донька Іванові обід.

— Чого ти так сумуєш? — питає легінь.

— Як мені не журитися, коли Поганин прислав моєму няньку трьох коней. Ніхто не може упізнати, якої вони масті, а коли нянько не дасть

Поганинові точну відповідь, той погубить нас і нашу державу.

— Шкода губити народ! Іди додому, лягай спати. Коли пробудишся, скажи нянькові, що ти можеш розгадати загадку. В одно корито набереш пшениці, у друге вівса, а у третє — проса. Котре лоша піде до пшениці — буде чорної масті, те, що прийде до вівса, — гнідою, те, що підійде до проса, — сірої масті.

Повернулася дівчина, лягла спати. Вранці розповідає батькові, що їй приснилося. Так і зробили, як вона сказала. І знову цар розгадав загадку Поганина.

Ще дужче розізлився Поганин і надіслав такого листа: завтра, коли він буде обідати і підніме виделку до рота, цар повинен вистрілити так, щоб вибити ту виделку з руки. Коли не виб'є, то Поганин погубить усю цареву державу.

Понесла дівчина легеневі обід.

— Що ти засмучена, зажурена? — питає Іван.

— Як мені не журитися, коли Поганин наказав, щоб завтра в обідню пору вибити виделку з руки. Всі думали, як це зробити, й ніхто не знає! А Поганин загрожує знищити нашу державу.

— Тут уже без мене не обійдеться! Іди й скажи нянькові, щоб розмурував мене.

Нічого цар не міг учинити. Послав мулярів, щоб розібрати мур, та так, щоб на хлопця й пилінка не впала. Потім сам приніс легеневі одяг, бо той, що був на ньому, вже зовсім зітлів.

Каже хлопець цареві:

— Дайте мені гармату й снаряд.

Дали йому гармату й снаряд. Покликав він царя і царівну. Дивляться вони в далекогляд і бачать: Поганин саме сідає обідати. В ту мить, коли він ніс до рота виделку, легінь вистрілив з гармати.

Снаряд потрапив до руки Поганина і розбив півпа- лацу. Почав Поганин шукати того чоловіка, кот- рий стріляв з гармати. Шукав, шукав, та знайти не міг. І написав Поганин листа цареві, щоб при- слав того стрільця до нього на обід. Коли не при- шле, знищить усю його державу.

Питає цар Івана:

— Чи підеш, Іване, в гості до Поганина?

— Піду! — каже Іван. — Тільки дайте мені два- надцять таких легенів, як я, щоб були всі одного росту, одного обличчя.

— Іди вибирай поміж моїми вояками! — каже цар.

Пішов Іван поміж вояків, вибрав дванадцять таких, як він сам, і каже їм:

— Коли прийдемо до Поганина, то всі йому поклонимося. Він буде запрошувати старшого сісти. Ми візьмемо стілець, розламаємо і скаже- мо, що сідати не будемо, бо ми всі старші. Коли Поганин буде частувати нас з однієї склянки, ми візьмемо склянку, розіб'ємо й скажемо, що ми не п'ємо з однієї склянки, бо ми всі старші.

Прийшли до Поганина, вклонилися йому. Ди- виться той і не може впізнати, хто з них старший. Подає стілець і каже:

— Хто між вами старший — сідай! Розламали легені стілець, посідали кожний на свій кусочок і кажуть:

— Ми всі старші!

Подає Поганин склянку вина й каже:

— Хто між вами старший — пий!

Легені розбили склянку й кажуть:

— Ми всі старші!

Так і не міг упізнати Поганин, хто з них старший. Розсердився і послав усіх спати до ко- мори.

А сестра Поганина каже братові, що впізнає старшого. Пішла вона увечері до комори й каже одному:

— Коли скажеш, що ти старший, буду спати з тобою.

— Скажу, тільки спи! — відповів легінь.

На світанку сестра Поганина пішла з комори. Устав хлопець, дивиться, а в нього на гудзику написано: «Старший». Узяв крейду і кожному написав на гудзику: «Старший».

Дивиться вранці Поганин і бачить, що в кожного легеня на гудзику написано: «Старший». Розізлився і кричить:

— Та хто з вас старший, відрубай мені голову!

Кинувся Іван до Поганина, вихопив шаблю, розмахнувся — і покотилася Поганинова голова. Заволодів Іван поганською державою і повернувся до свого царя. Каже йому цар:

— А тепер справимо весілля! Віддаю за тебе свою доньку!

— Ні, зараз я піду по світу розуму набиратися, а весілля справимо, коли повернуся! — відповідає Іван.

Іде Іван світом, іде. Ніч застала його коло млина. Вирішив Іван тут переночувати. А у млині жили дід з бабою, їх донька, собака і кішка. Проситься Іван на ніч, а його питають:

— Ти куди йдеш?

— До морського півня.

— То запитай у того півня, чому ми ріжемо телиці, печемо хліб, усе з'їдаємо й залишаємося голодні?

— Спитаю! — відповідає.

Переночував Іван у мельника і вранці пішов далі. Йде, йде і приходить до одної хижі. Дивиться, а в хаті дванадцять прекрасних дівчат.

— Куди ти йдеш, славний легеню? — питають дівчата.

— Йду до морського півня.

— То запитай його, чому ми, дванадцять красних дівчат, не можемо вийти заміж?

— Спитаю! — відповідає Іван.

Іде далі. Бачить — в одному саду стоїть груша, під грушею дванадцять панів. Усі вони дивляться на грушу і чогось чекають.

— Куди йдеш, легеню? — питають Івана.

— Йду до морського півня.

— Спитай, коли ця груша вродить срібні плоди?

— Спитаю! — відповів парубок і пішов далі.

Йде й бачить — на узліссі чоловік заганяє пташку в дупло.

— Куди ти йдеш, легеню? — питає чоловік.

— Йду до морського півня.

— Спитай його, коли я цю пташку зажену в дупло.

— Спитаю! — відповідає парубок.

Прийшов нарешті до морського півня. Дивиться, а тут і сестра Поганина. Морського півня не було вдома. Поки він прийшов, Іван устиг із сестрою Поганина домовитися. Коли півень з'явився, сестра Поганина лягла з ним спати, а Іван заховався під ліжко. Вночі сестра Поганина смикнула перо з морського півня і кинула Іванові під ліжко.

А морський півень прокинувся:

— Чого ти смикаєш мої пера?

— Та як не смикати, коли мені таке страшне приснилося!

— А що тобі приснилося?

— Снилось мені, що там і там є млин, а в тому млині живуть дід, баба, дівчина, собака і кішка. Напечуть вони хліба, заріжуть телицю, усе з'їдають, а все голодні.

— Вони все будуть голодні, бо ні псові, ні кішці не дають їсти. А коли б нагодували пса і кішку, то й самі були б ситі! — відповідає морський півень.

Коли він заснув знову, сестра Поганина висмикнула перо з його хвоста.

— Чому ти не даєш мені спокійно спати? — схопився морський півень.

— Та як тобі дати спати, коли мені таке страшне сниться!

— А що тобі сниться?

— Там і там є дванадцять дівок. Усі дуже красні, та жодна з них не може вийти заміж.

— Вони не вийдуть заміж, бо коли метуть хату, сміття кидають сонцю в очі. Коли б сміття кидали на захід, то відразу вийшли б.

Знову заснув морський півень. Тоді сам Іван висмикнув перо. Півень прокинувся, побачив Івана і свариться:

— Чому ти мені не даєш спати?

— Та як тобі дати спати, коли мені таке страшне сниться!

— А що тобі сниться?

— Сниться, що під грушею стоять пани. Є їх дванадцять. Ті пани чекають, коли груша вродить срібні плоди.

— Груша ніколи не вродить срібних плодів, бо під нею закопаний срібний казанок, а в казанку — гроші. Коли б того казанка викопати, гроші роздати бідним, груша знову почала би родити.

Тільки заснув морський півень, як Іван знову висмикнув перо з його хвоста. Розізлився півень і кричить на Івана, чому він не дає йому спокою.

— Та як тобі дати спокій, коли мені таке страшне сниться!

— А що тобі сниться?

— Мені сниться, що на одному узліссі чоловік заганяє в дупло птаха і ніяк не може загнати.

— Той чоловік ніколи пташку в дупло не зажене. Бо той чоловік забив свого цімбору і тепер не може знову загнати в нього душу.

Встав тоді Іван і пішов назад. Приходить до чоловіка на узліссі. Чоловік і питає його:

— Що сказав морський півень?

— Казав, що ти ніколи не заженеш пташку в дупло, бо ти забив свого цімбору.

Гірко заридав чоловік і впав на землю.

Приходить легінь до панів, що стоять під грушею.

— Що сказав морський півень?

— Беріть лопати, розкопуйте під грушею землю.

Взяли пани лопати, почали розкопувати. Викопали із землі казанок з грошима. Коли роздали гроші бідним, груша одразу розвилася і вродила срібні плоди. Дають панове легеневі гроші за те, що він послужив їм, але хлопець гроші не бере.

Прийшов Іван до дванадцяти дівчат і тут заночував. Уранці, коли всі прокинулися, почав учити їх, як замітати хату. Не встигли дівчата вимести сміття, як з'явилися дванадцять сватачів. Дівчата дають легеневі гроші за добру пораду, але він грошей не бере.

Нарешті прийшов Іван до того млина, де ночував колись. Зустріли його дід з бабою і питають:

— Що казав морський півень?

Узяв легінь хліб і м'ясо, нагодував пса і кішку. І відразу старий, стара й донька стали такими ситими, що й по шматку м'яса не могли з'їсти.

Потім, не знати через який день, прийшов Іван до царя. Справили весілля, і став Іван жити зі своєю жінкою. Живуть вони й досі, коли не помирали.

МОРСЬКИЙ ЦАР

Жив собі купець із жінкою. Дуже багатий був і мав він сина. Скормили вони свого сина, одружили його, незабаром і померли: перше помер сам купець, а за ним і жінка його. Остався один син із своєю молодою жінкою. І думає він собі: «За що б тут руки зачепити? За яке ремесло взятись?»

Думав, думав та й надумав: «Батенько мій, нехай царствує, не сидів удома, а все по чужих далеких сторонах їздив. Тим він нажив собі багатство. Буду і я так робити».

Навалив він три кораблі добра всякого, попросився із своєю жінкою і поїхав по морю в чужі далекі землі. А вдома його жінка вже тоді завагітніла, він же цього й не помітив.

Ну, поїхав він у чужі далекі землі, товар свій добре попродав, а на сьомому році накупив іншого товару, навалив уже не три кораблі, а цілих дванадцять і поїхав додому. Кілька кораблів їхало попереду й кілька позаду, а він саме в середині. Як виїхав він саме насеред моря, корабель його і став; що вже йому не робили, як вони вже його не відпихали, — нічого не вдіяли: стоїть корабель на однім місці, стоїть, не ворухнеться.

І посилав той купець норця, щоб пірнув у море та подивився, за що він там зачепився. Пірнув той норець у море, дивиться — а на дні моря стоїть дід, однією рукою держить корабель. Норець його й питає:

— Нащо це ти держиш наш корабель?

— Піди та скажи своєму господареві, що коли хоче він додому повертатись, так щоб віддав мені те, чого він удома не знає, а як не дасть, то втоплю всіх.

Випірнув норець і каже своєму хазяїнові:

— Стоїть там у морі старий дід, і однією рукою держить корабель, і переказує вам, що як віддасте йому те, чого ви дома в себе не знаєте, — пустить, а ні — то потопить усіх, казав.

Купець і каже:

— Пірни ж ти до нього й попроси, щоб дав він вільготи хоч три години, щоб передумати мені, що в мене вдома є?

Поліз знов норець у море й просить у того діда вільготи на три години. Дід і каже:

— Не то на три години, хоч на три дні.

Випірнув норець і сказав це своєму хазяїнові. Хазяїн і став здумувати та писати все, що в нього вдома є. Усе, усе поздумував, усе знає — тільки не знає, що в нього вродився дома син, що вже тому синові сім літ, що ходить він уже в школу й читати привчився. Як поздумував усе, і посилає норця в море:

— Скажи тому дідові, що віддаю йому те, чого вдома не знаю.

Поліз знов норець і сказав це дідові. Дід той каже:

— Я не повірю на слова: хай дасть мені записку, своєю кров'ю написану.

Купець мерщій урізав пучки і кров'ю написав записку, що віддав тому дідові те, чого вдома не знає, та й послав з нею норця до діда в море.

Як тільки взяв дідусь записку, пустив корабель: як пустив корабель, то поплив він так скоро, що й випередив передні. А дідусь, як тільки взяв записку, відніс її зараз у те місто, відкіль родом був той купець і де жила його жінка з сином. Поніс, та й підкинув її на дорозі, та ще й сам приписав: «Тебе, добрий молодче, віддав мені твій батенько на послугу. Оце й записку видав, своєю мазкою напи-

сану. Та ти цим не турбуйся, бо не зараз я тебе візьму, а через п'ять літ, тоді, як сповниться тобі дванадцять літ. Як уже сповниться тобі дванадцять років, то кидай свого батька й матір та йди до мене».

А син, як ішов із школи, підняв її, прочитав та й каже:

— Ну, нічого робити: батеньковим словом мені не гребувати, не ставити мого батенька брехуном.

Жалко йому було кидати свою матір-жалібницю та й батька свого: хоч і не бачив він його зроду, а дуже його любив, і не хотілось йому покидати його; сумував він собі сам, матері не казав нічого, щоб ще її не засмутити.

Аж ось батько його з дванадцятьма кораблями до свого города прибуває і всім, усім своїм родичам оповіщає. Усі родичі, й жінка його, і син ідуть його зустрічати. Як взорив він свою милу, обнявся з нею, поцілувався, а сина й не помітив, що той до нього руку простягає — лізе цілуватись. А як уздрів уже, питає своєї жінки:

— А це що за хлопчик?

— Та це, дружино моя, синочок наш, що без тебе родився, хіба ти вже забув, що покинув мене на таких порах?

Тоді тільки батько догадався, що він віддав дідові тому, що здержував корабель. Здумав, зітхнув тяжко та й промовив:

— От так же!

Син зараз догадався, чого його батенько засумував, та й каже йому:

— Не жалійся, татусю, ще не зараз мене від вас візьмуть, — до дванадцяти літ проживу я між вами, ще, знаться, мені зостається жити з вами цілих п'ять років.

А мати ще нічого й не знає та й питає його:

— Та що це ви балакаєте, що я й не розчовпаю?

Вони їй розказали. Дуже сумували батько й мати та син. І вже ж жаліли свого сина вони! Уже ж і кохали його! Не життя йому було, а рай божий.

А як сповнилось уже йому дванадцять років, він і каже батькові та матері:

— Сушіть мені сухарчиків. Час уже йти мені до діда на послугу.

Насушили вони йому сухарчиків, зложили їх у торбиночку, попрощались із ним та й пустили його. І пішов він дорогою.

Ішов, ішов, дійшов до моря. Дійшов та й став віддихнути. Дивиться — на березі стоїть кущ якогось деревця з красними ягідками та таке воно рясне! І став він дивитися на нього. «Що це за кущ такий, що я його ще й не бачив? Який у того батенька страшенний сад, що всяке-усяке там дерево є, а цього нема. Що воно за дерево?»

А це була калина. Дивиться та й дивиться він на нього, коли бачить, що летять одинадцять утінок, а позаду й дванадцята. Летять вони якраз на нього, а він скоріше під кущ та й сховався там. Спустилися ті одинадцять утінок якраз коло нього на березі та й зробились усі красними дівчатами. Пороздягалися вони та й стали купатися в морі. Покупались та й полетіли.

Прилітає тепер задня, дванадцята. Прилетіла і там зробилась дівчиною, найкращою над усіх. Роздяглась і вона та й стала купатись. А купців син мерщій з-під куща, та за одержу, та й заховався під дерево, і сидить там мовчки, мов неживий. Вона, як уже викупалась, вийшла на берег. Хоп-хоп — нема одержі. Ото й каже вона:

— Хто є тут? Як стар чоловік — будь мені рідний батенько; стара жінка — будь мені рідна матінка;

середній чоловік — будь мені рідний братик або рідна сестриця; молодий чоловік — будь мені вірна дружина!

А він зараз вийшов з-під куша та й віддає одержу. Вона зраділа, так зраділа, що й не сказати, бо перед нею став такий козак, що кращого й у світі не знайти.

— Хто ти єси, козаче? — питає вона його.

— Я такий і такий, їхав батько по морю, а дідусь старенький і зупинив його корабель, казав моєму батькові, що, як не віддасть одного, що вдома не знає (а я і родивсь саме без батенька, тим-то він і не знав мене), потопить його і всіх його людей. Батько не знав нічого, що вдома діялось, — віддав мене. Так оце я йду до нього тепер на послугу.

— Ну й добре! — каже його мила. — Той сивий дідусь, що держав корабель, то мій начальник; я в нього послужанкою. Нас у нього дванадцять. Може, і ти бачив, що летіли наперед мене одинадцять утінок: то все мої товаришки. Це дідусь хоче мене з тобою одружити. То тільки гляди: схитриш — добре буде тобі; не перехитриш — лихо буде тобі. Буде твоя голова на коляці висіти так, як висять там уже їх одинадцять. Дідусь мій хотів своїх послужанок одружити, та з усіх одинадцяти не знайшовся ні один, щоб перехитрував усе. Пропали всі.

І показує йому дорогу, куди пройти до дідуся.

— Підди цією дорогою; іди, іди, поки не дійдеш до стежечки, що лежатиме вліво. Підеш по тій стежечці. Іди, іди, поки дійдеш до такого місця, що все покрите гадюками. Ти не бійсь — іди, та не озирайся, — вони тобі дорогу дадуть; озирнешся — з'їдять. Підеш, підеш, дійдеш до такого місця, що покрите все звірюками лютими. Ти йди, йди,

не озирайся, — вони тобі дорогу даватимуть. Як пройдеш уже це місце, побачиш наліво, на леваді, хатку на курячій ніжці. Ти йди туди: там я живу. Ну, тепер прощай, моя дружинонько! Та гляди, бережись: вбережешся — добре буде, не вбережешся — голівонька твоя повисне на коляці, як висить там уже одинадцять!

Сказала це, зробилася знов утінкою і полетіла.

Пішов купців син тією дорогою, що показала йому його мила. Ішов, ішов, дійшов до стежечки; пішов стежечкою, дійшов до того місця, що гадюками все було закрите. Але він ішов сміливо, й вони йому дорогу давали. Пройшов це місце, найшов на таке, де повно звірів було. Він ішов теж сміливо, і вони дали йому дорогу. Як вийшов уже на поляну, як уздрів уже він хатку на курячій ніжці, так радісно йому стало. Прийшов до тієї хатки та стук-стук у віконце. Вийшла його мила, відчинила йому, повела його в хату, нагодувала його й напоїла. І розкажує вона йому:

— У нашого дідуся нас дванадцять. Сам живе він у пишних хоробах і характерничить, а нас розсилає він навкруги себе на дванадцять верстов від себе і на дванадцять верстов сестра від сестри, і всі в таких, на курячих ніжках. Ну, тепер тобі, моя дружино, пора спати. Скоро прилетить вістовик від дідуся (дідусь, як що наказує, посилає свого крилатого вістового по всіх дванадцяти хатках, і наказує той вістовий, що треба). Та гляди ж, моя дружинонько якщо прилетить той вістовик, так що б не казав, ти все мовчи, мов і нема тебе в хаті. А там уже подумаємо, що треба робити.

Та й положила його під лавку, і світло погасила.

Тільки що уляглись вони та стали дрімати, летить під вікно вістовик і кричить:

— Наказував дідусь, щоб назавтра ви були всі дванадцять, лице в лице, одежа в одежу, черевики в черевики, і щоб у кожної було по мідному прутіві, бо приїхав уже дідусів зять, — (це, бач, цей купців син).

І полетів.

— Ну, тепереньки, моя дружино, треба за діло прийматися, — каже купцевому синові його суджена. І скувала йому мідну булаву, й каже:

— Ти ж іди по тій-то і тій дорозі. Перейдеш до залізних воріт, там будуть прив'язані на ланцюгах два леви. Як будеш ти іти й кинуться вони на тебе, ти закричи на них: «Мовчіть, прокляті люті звірі! Я іду до дідуся на послугу!» — вони й пропустять. Як прийдеш ти до дверей, замахнися булавою і вдар їх, щоб розбити. Дідусь закричить: «Хто там?» А ти сміливо відкажуй: «Я, дідусю, я іду до тебе на послугу!» Тоді він поведе тебе туди, де ми будемо у ряді поставлені, і всі будемо, як одна: і лице, і одежа, і черевики, і все, все буде, як у однієї. А я буду стояти така-то від краю, і у мене на лівій нозі буде закаблук набік закривлений. То хоч і з першого разу пізнаєш мене, а не подавай виду: пройди раз і вдруге, немов не знаєш, та придивляйся на кожну. Дід буде на тебе гримати та говорити, щоб швидше вибирав ти свою суджену (а як не вибереш, голова твоя повисне на коляді), але ти не вважай на це і відкажи йому: «Е, дідусю, що ви?.. Це не яблучко з яблуні зірвати: вкусив, гарне — з'їв, недобре — кинув; мені з нею треба буде вік коротати!» На третій раз уже виведи мене. Тепер прощай, моя дружинонько мила!

І полетіла сама.

Він і пішов, куди йому його мила показувала. Прийшов до двору дідусевого, а коло стовпів ворітних прив'язані були два леви. Як тільки уздріли

вони його, так і кинулися на нього з ревом. Він на них як крикне:

— Мовчіть, прокляті люті звірі! Я йду до дідуся на послугу.

І пропустили вони його. Прийшов він до дідуся до будинку та як замахнувся своєю булавою, як гупне у двері, — вони і розлетілись.

— Хто там? — питає його дідусь.

— Це я прийшов на послугу!

— Пора, пора, козаче. Ну, ходім же, вибиратимеш свою суджену; та гляди: як не вибереш — твоя голова отам, на коляці, повихається.

І пішли. Вийшли вони на леваду. Там стояли всі дванадцять, усі, як одна. Купців син відразу помітив свою суджену, але не подав у цьому виду. Пройшов раз — не вибрав. Дідусь і каже:

— Що ти даремно ходиш? Хіба не сподобав ні однієї? Вибирай пошвидше!

— Е, ні, дідусю! Це не яблучко з яблуньки зірвати: добре — з'їв, а недобре — кинув; мені треба з нею вік коротати.

Пройшов і вдруге — теж не вибрав. Дідусь іще дужче гримнув на нього. А купців син тієї ж йому відказав:

— Е, ні, дідусю! Мені з нею цілий вік коротати!

На третій раз пройшов купців син і вивів свою милу.

— Ну, добре, пізнав! Піди ж ти та погуляй сьогодні — оце й гроші тобі; а завтра приходь знов сюди: як вибереш до трьох разів — твоя буде; не вибереш — твоя голова буде теліпатися на коляці.

Купців син, узявши гроші, пішов гуляти. Гуляв, гуляв, а опівночі прийшов до своєї милої ночувати. Мила дала йому, вечеряти та й каже:

— Ну, добре, що сьогодні щасливо день пройшов. Дай же, Боже, щоб іще два так пройшли.

Лягай же, моя дружинонько, отут знову під лавкою та мовчи, мов тебе й нема тут, що б ти не почув, що казатимуть.

Тільки що вони полягали та світло погасили, аж ось знову летить від дідуса вістовий. Прилетів та стук-стук у віконце:

— Наказав дідусь, щоб на завтра ви всі були лице в лице, одежа в одежу, черевики в черевики, і щоб у кожної було по срібному прутіві.

І полетів.

— Ну, тепер, моя дружинонько мила, треба про день дбати.

Скувала зараз йому срібну булаву і наказує:

— Підеш же ти завтра знову тією дорогою, що й сьогодні йшов. Як дійдеш знов до воріт і будуть на тебе кидатися леви, ти знов закричи на них: «Цитьте, прокляті звірі! Я йду до дідуса на послугу». Вони тебе і пропустять. Як прийдеш до дверей (вони на завтра ще кріпше будуть зроблені), якомога дужче замахнися, щоб розбити їх. Як розіб'єш, дід закричить: «Хто там?» — ти відповідай: «Я, дідусю, я; іду до вас на послугу!» І поведе він тебе знов туди, де ми будемо у рядочок поставлені, і я буду стояти така-то від краю, і на лівій нозі мізинець буде зігнутий. Ти хоч і спершу мене помітиш, але не виводь від першого разу, а пройди раз і вдруге, а втретє вже виведи. А як дідусь буде на тебе гримати, ти йому якомога сміливо відкажуй те, що й сьогодні відказував.

Назавтра, як світ у вікно, попрощалась вона з ним і полетіла. Пішов і він туди. Як дійшов до воріт, то на нього леви й кинулись і заревли. А він на них:

— Мовчіть, прокляті люті звірі! Я йду до дідуса на послугу.

І пустили вони його. Як дійшов до дверей, як замахнувся булавою, як ударив, — так двері й розлетілись.

— Хто там? — кричить з будинку дідусь.

— Я, дідусю, я іду до вас на послугу.

— Пора! пора! Ну, ходімо ж, вибиратимеш свою суджену; та гляди, не вибереш — до тих одинадцяти голів, що теліпаються на коляці, прибавлю твою, дванадцятку.

— Авжеж, дідусю, ваша воля.

Пішли. Прийшли знов на леваду, де стояли в ряду дванадцять дівчат. Купців син відразу змітив свою суджену, але пройшов раз, не вивів її, пройшов удруге — теж не вивів. Дідусь на нього гримає:

— Що ти, такий-сякий! Хіба не вподобав ні єдиної з усіх?

А він знову відказує:

— Е, ні, дідусю! Це не яблучко з яблуньки зірвати: добре — з'їв, недобре — кинув; мені треба з нею вік коротати.

На третій раз вивів він.

— Ну, добре! — каже дідусь. — Іди ж ти тепер гуляй, а завтра приходь: як вибереш іще завтра — буде вона тобі.

Та й дав йому багато грошей. Купців син гуляв, гуляв, а з півночі знову приходиться до милої. Повечеряли й лягли відпочивати. Тільки що вспіли світло загасити, летить вістовик від дідуся. Постукав у віконце та й кричить:

— Наказав дідусь, щоб наавтра ви всі були лице в лице, одежа в одежу, черевики в черевики, і щоб у кожній було по золотому пруткові.

— Добре! — відказала йому.

Зараз скувала вона милому золоту булаву та й каже:

— Гляди ж, моя дружино, роби й тепер усе так, як і в перші два рази. Прийдеш до воріт, те ж скажи на левів; прийдеш до дверей, розбий їх бу-

лавою; як будеш вибирати, пройди два рази, а на третій раз уже вибери.

Ранком мила його знов полетіла. Пішов і купців син туди. Приходить до воріт — леви знов на нього кинулись. А він і крикнув на них:

— Мовчіть, прокляті люті звірі! Я іду до дідуся на послугу.

І пропустили його. Прийшов до дверей; як замахнув на них, як ударив, — так і розлетілись вони.

— Хто там? — каже дідусь.

— Я, дідусю, я іду до вас на послугу.

— Пора, пора! Ходім же вибирати твою суджену. Купців син пройшов раз — не пізнає своєї судженої (а він її відразу пізнав), а дід знай кричить на нього. Пройшов ще й вдруге — теж не знайшов. Дід же ж на нього ще дужче гримає. Пройшов ще й утретє — і вивів.

— Ну, добре! Хай же вона тобі навіки.

Заручили їх і відгуляли весілля. Дідусь наладнав йому золота та срібла цілих дванадцять кораблів, і попливла молода пара до батька та до неньки.

Як приїхав купців син, на radoшах навели гостей, зробили друге весілля.

І я там був, мед-вино пив, по бороді текло, а в роті не було.

БОВА КОРОЛЕВИЧ

В далекому царстві, в далекому государстві, за тридев'ять земель, в тридесятому господарстві жив собі цар Єлизар. Царство було в нього велике-превелике — від моря до моря, від землі турецької до землі німецької, і всього в його царстві було

вдосталь: чи звіра, чи риби, чи птиці, чи вина та меду дорогого, всього царю вволю вистачало. Не було в нього тільки жінки-господині, втішної та любої дружини.

Отож і задумав цар Єлизар женитися.

Довго він до всіх дівчат придивлявся, довго приглядався, та не найшов такої, щоб була йому краще всього на світі. Тоді цар Єлизар скликав до себе своїх вірних князів та й каже:

— Маю я царство найкраще, найбільше — всього в ньому є доволі, чого тільки душа забажає, та не маю я цариці, вірної та любої жони. Довго я приглядався, довго придивлявся до всіх царівен, до всіх государівен, та не знайшов собі такої, щоб була краща світа сонця. Ви, мої вірні князі, сідлайте коні воронії, та беріть ратища золотії, та йдіте по всіх царствах і господарствах, в землі турецькі і німецькі, пошукайте там мені жону, а собі царицю, яка найкраща є на всьому світі.

Князі вклонились йому у ноги, осідлали коні воронії, взяли ратища золотії і поїхали.

Не довго, не коротко, не близько, не далеко — пройшов, може, рік або два — повертались князі до царя та й кажуть:

— Об'їздили ми усі царства, усі господарства, та, oprіч дочки заморського царя Кирбита Марисі Кирбитівни, кращої не знайшли: як вона встане, то й травиця піднімається, як піде, то й всі пташки летять за нею, за нею і сонце ходить, до неї і вітер лащитья, і люди нею не налюбуються.

Як почув цар Єлизар такі речі від своїх вірних князів, то так зрадив, що не знав, де їх і садовить, як їх і вгощать і якими подарунками дарувать. Днів зо три вони бенкетували, а потім цар покликав свого вірного джуру Сидона і звелів йому сідлати коня дорогого, надівати зброю золоту і їхати з ним

до заморського царя Кирбита сватати дочку його Марисю Кирбитівну.

Довідався цар Кирбит, що до його їде славний і багатий цар Єлизар сватати його дочку Марисю, і звелів зараз на всіх кінцях розставити своїх кращих лицарів з хлібом, з сіллю — та щоб попереду їх музики грали, а маленькі дітки щоб квітками дороги скрізь по царству встеляли, а дочці звелів надіть вбрання, яке найкраще, яке найбагатше, та вином дорогим з чарки золотої жениха свого пригощати.

Лепсько було царю Кирбиту з заможним царем Єлизаром поріднитись, та не лепсько було царівні Марисі за нелюбого заміж іти. Вона давно вже полюбила славного королевича Петруся Княжевича, але проти батьківської волі нічого не вдієш.

Ото й одгуляли весілля. Цар Єлизар з молодою жінкою поїхав у своє царство. Як він уже не цілував, не милував свою молоду жінку, та невесела вона була: не йшов їй з думки милий королевич Петрусь Княжевич.

Минув рік, цариця привела сина, котрого прозвали Бовою, бо він тільки що родився, а вже почав битись: то ту няньку за косу ухопить і жмуття волосся вирве, то другій носа одкусить; знахарі, бачивши це, сказали, що він буде найсильніший, найхоробріший лицар на всьому світові.

Цар Єлизар, діждавшись сина, ще більше зрадів і зробив пир на весь мир — цілий рік гості пирували за здоров'я маленького Бови Королевича.

Всі раді були, все царство пирувало, та тільки одна цариця Марися невесела ходила: немилий їй був і цар Єлизар, і його син Бова Королевич; вона все споминала свого Петруся Княжевича.

Так минуло років зо п'ять або й зо шість; встала раз Марися раненько, відчинила віконце, про-

стягнула білу ручку, і дощова водиця накапала їй в ручку; вона вмила тією водицею заплакані очі, потім глянула навкруги, а з-під неба синього злетів до неї голубок від Петруся Княжевича, і писулечка від нього на шиї червоною стяжечкою прив'язана. Марися посадила голубка на віконце, нагодувала його і прочитала ту писулечку: Петрусь пише, щоб вона свого чоловіка одіслала на далеке полювання, в непрохідні ліси; нехай піймає там птицю-синицю з золотими крилами та зі срібним хвостом, а він тим часом прийде зі своїм військом воювати його царство і опанується в ньому, та й царюватимуть тоді вони вдвох. На другий день і каже Марися царю Єлизару:

— Не була б я, може, така засмучена, така невесела, якби ти поїхав на полювання в далекі непрохідні ліси та спіймав би мені там птицю-синицю з золотими крилами і срібним хвостом.

Ото цар Єлизар звелів псарів збирати, коні сідлати, тенета ладнати і поїхав на полювання.

Через якийсь там час, через малий чи через великий, через день чи через тиждень прийшов Петрусь Княжевич зі своїм військом, побив військо Єлизарове і опанувався на його царстві зі своєю любовою Марисею Кирбитівною, а на царя Єлизара послав своїх гінців у ліси дрімучі, щоб його там вбили і серце його на ратищі в його царство принесли.

А маленький Бова Королевич все підростав, та підростав, та в силу вбирався. Бачить Петрусь Княжевич, що підростає Бова Королевич та все більше в силу вбирається, і страшно йому стало, щоб часом не віддячив він йому за батька. От Петрусь Княжевич і каже своїй жінці Марисі:

— Як ти мене любиш щиро та вірно, то не пожалієш задля мене і сина свого рідного, бо як

підросте Бова, то віддячить тобі і мені за батька і за царство батьківське.

Налякалась Марися, що й справді Бова зведе зо світу її любого Петруся, та й каже:

— Жалько мені його вбивати, бо все ж таки це моя рідна дитина, а краще замуруємо його в такий мур, щоб він до смерті сидів і не вилазив, а в сторожі до його приставимо його джуру Сидона, хай йому щодня носить туди шматок хліба і кухлик води.

Ото й замурували Бову Королевича. Ніхто не любив його так щиро і вірно, як джура Сидон. Жалько було Сидону, що так марно пропадає маленький лицар, і захотілось йому від смерті видющої спасти Бову Королевича.

Раз приніс Сидон Бові хліб і воду та й каже:

— Милий мій Бово Королевичу, хочу тебе від видющої смерті збавить. Є у мене знаний дід-ворожбит, дав він мені оцю пляшечку з водою: як умиєшся, то відразу зробишся пташкою бистрокрилою і, куди вітер полине, туди і ти полетиш, а де сісти схочеш, то з-під правого крильця вирвеш найдовше перо і знов у чоловіка перекинешся.

Зрадів Бова Королевич, щиро обняв і поцілував він свого джуру Сидона, а сам вмився водицею із шклянки і пташкою бистрокрилою полинув у далекі країни. Сидон назбирав десь костей чоловічих, накидав їх у мур і сказав цариці Марисі, що Бову гад поїв, одні тільки кості зостались. Цар Петрусь Княжевич, почувши цю звістку, зовсім заспокоївся.

Скоро казка кажеться, та не скоро діло робиться. Минув рік чи два, чи день, чи тиждень, за морем далеким, біля славної рай-землі, де й сонце не сходить й не заходить, і місяць сонцю не шкодить, а світить, от якби і в нас так, кажу, біля того

царства Зарайського пристали купці на байдаках і товар свій на продаж розіслали, а з ними за прикажчика хлопець молодий та красний такий, що й пером не написать, тільки в казці сказати. Прийшов цар Зализач, що правив тим царством Зарайським, з дочкою Настусею до тих купців товар купувати. Настуся побачила молодого прикажчика і на виду почервоніла, а очима то тільки блудить на вроду прикажчика, далі й каже своєму батькові царю Зализачу:

— Яке, — каже, — славне хлоп'я у цих купців: наше все царство об'їдеш, а такого не знайдеш. Візьмемо його до нашого двору в найми.

Цар підійшов до хлопчика та й питає:

— Як тебе звать і звідки ти родом, що я скільки на світі живу, а такої краси не бачив, яку тобі Бог наділив?

— Зовуть мене, — каже хлопчина, — Бовою, а родом я здалека: сім років туди їхать, та й то не доїдеш, хіба пташка на хвості занесе.

А це й був славний царевич Бова Королевич: він довго літав пташкою бистрокрилою, аж поки не зустрів безкрає море, тоді знов обернувся хлопцем і найнявся до купців крамом торгувати.

Отож цар Зализач нагородив купців подарунками дорогими, а собі взяв у найми Бову Королевича і приставив його джурою до дочки своєї Настусі. Полюбив Бова Королевич свою панночку Настусю, і вона його полюбила; не було в неї такого вірного і щирого джури, не було й такого красивого жениха.

Якось цар Зализач скликав до себе своїх князів та принців і зробив пир. Всі гості пирували, медвіно з кубків золотих опорожняли, сама царівна Настуся частувала їх вином дорогим, а Бова Королевич біля столу прислужував — аж заїхав у

двір гонець та й каже, що кругом міста обступив турецький цар Белербек зі своїм військом та й потребує, щоб цар Зализач зараз видав йому дочку свою Настусю в гарем за старшу жінку. (А у тих турок жінок достобіса, і живуть вони між жінками, як ото бугай в череді.) Тільки що відповів гонець ці вісті, аж у город в'їхав сам цар Белербек на коні вороному, такому, що з носа пара йде на верству і людей з ніг збиває, а під копитом земля в коліно вилітає. Голова в Белербека, що і обіруч не обіймеш, плечі в дві сажені, з очей іскри сиплються, а з зубів тирса летить.

В'їхав він у город, махнув мечем-кладенцем і кричить:

— А хто хоче моєї сили спробувать, за царівну Настусю свою голову покласти?!

Затрубив цар Зализач у труби, кликнув він дванадцять лицарів своїх, та всі вони проти Белербека здавались, як миші проти кота. Побачила тоді Настуся свою лиху годину, побачила, що через неї дванадцять молодих лицарів загинуть, та й почала просить батька, щоб краще він віддав її Белербеку, ніж стільки душ з світу зводить. Та цар Зализач знов затрубив у трубу, і всі дванадцять лицарів повиймали свої мечі і пішли на Белербека. Що Белербек махне своїм мечем-кладенцем, то так голова з плечей лицарських і покотиться. Всі дванадцять лицарів лягли під його мечем-кладенцем. Що робить царю Зализачу — треба віддавати йому свою дочку в гарем бусурманський.

Побачив таку біду Бова Королевич, закипіла в нього сила богатирська, гукнув він, щоб йому дали коня найкращого, ратище золоте та стрілу калену. Всі дивляться на хлопця молодого і не вірять в його силу. Бова сів на коня, розігнав його, напнув стрілу калену і пустив її в Белербека, похитнувся

Белербек і впав з сідла, тоді Бова вдруге вдарив його ратищем — Белербек і з ніг упав та й почав просить Бову дати йому ще трохи пожити на світі. Бова змилювався над Белербеком і відпустив його в своє царство, а сам повернув коня і поїхав у двір до царя Зализача, де зустріла його царівна Настуся, обливаючись слізьми і від радості припадаючи устами до його лицарського чола. І зробив тоді цар Зализач пир на весь мир, по всьому царству бочками вино спорожняли та Бову Королевича прославляли.

Бачить турецький цар Белербек, що Бова Королевич не дасть йому Настусі і що Бову силою взяти не можна, от він пустився на хитрощі. Був у царя Зализача такий невірний конюх, котрий за гроші почав висліджувати Бову, щоб убить його. Якось раз приснився Бові Королевичу сон: наче знялась страшенна буря, поламала скрізь дуби і в хатах покрівлі порозносила, а море так сполошилося, наче всю землю затопить хотіло. В цей час біля моря по бережку гуляла царівна Настуся — де не взялася страшенна хвиля, накопилася на неї і потягнула її в море. Бова проснувся дуже сполоханий, він розказав цей сон підкупленому конюхові, а конюх і каже:

— Біжи ти скоріше в далеку сторону, спіймай там царя-рибу, убий і привези з нього жиру та дай напитися царівні, то тоді тільки житиме вона, бо сон твій віщує їй смерть.

Жалько було Бові своєї коханої Настусі, от він осідлав коня вороного і поїхав в землі чужесторонні, до синього моря — шукати царя-рибу. Не знав Бова Королевич, що конюх послав його на погибель, бо цар-риба був страшний чарівник, котрий заправляв усім морем, миром водяним, — рот у нього був як десять кораблів, а зуби, як

щогли; що дмухне цар-риба, то все море застогне і маленька рибка вгору на верству підскакує.

Засвистів, запінив воду цар-риба, побачивши Бову Королевича, і піднялася на морі страшенна буря. Заревло море, виплило невидане рибне військо, та він не злякався тих китів-риб, що як гори ті плавають у хвилях; підійшло до Бови те військо, та він вийняв меч-кладенець і почав рубать тих китів-риб. Море зразу почервоніло. А Бова з одного кита стриба на другого й добрався до самого царя-риби та й встромив йому ратище в спину. Застогнав тоді цар-риба та й просить:

— Не убивай мене, славний царевич Бова Королевич, я тобі дам свого жиру і дам ще тобі в придачу три шкляночки, є у них водиця не проста, а чудодійна: з одної умиєшся — старим дідом зробишся, друга вода молодість верне, а від третьої заснеш на багато днів.

Бова взяв ті шклянки з водою, під'їхав на царі-рибі до берега, сів на свого коня вороного і поїхав додому.

Іде славний лицар Бова Королевич день, другий, десятий, дванадцятий, а може, і всіх тридцять — під'їжджає до царства великого Бусурманського, а в тому царстві царює турчин Белербек, заклятий ворог Бови Королевича.

Спізнав Бова від людей подорожніх, калік немощних, що Белербек без нього завоював царство царя Зализача, взяв до себе царівну Настусю і через два дні збирається з нею шлюб брати.

Почув Бова Королевич такі несподівані вісті, і заболіло в нього серце лицарське, хочеться Бові побачитися з коханою Настусею, хочеться спитати її, чи по волі вона заміж іде за турчина Белербека.

Ото бачить Бова Королевич, що іде якийсь старий дід з кобзою, він спинив його та й каже:

— Віддай мені, діду, свою одягу і свою кобзу, а я тобі віддам своє вбрання, ще й калитку з червінцями в додачу.

Дід зразу й згодився, бо чому й не бариш, — то, мовляв, кобза та полатана свитина, а то ж таки червінців калитка і одяга лицарська. Умився Бова з одної шкляночки, що дав йому цар-риба, і зробився старим дідом, вбрався в стару полатану одягу, почепив кобзу і пішов у двір до царя Белербека. Розпитався Бова Королевич, в якій кімнаті сидить Настуся, сів під її віконцем і почав лагодить свою кобзу. Обступили Бову і старі, і молоді люди; дівчата, й молодиці, і малі діти посідали коло нього та слухають, як старий бородою похи-тує та старими, поморщеними пальцями струни перебирає і жалібно підспівує:

Ой, було то славне царство Зарайське
Та за сто миль і чотири.
Та прийшла ж туди сила бусурманська
Те царство побила,
В полон полонила.
А Настусю-царівну бусурмани в гарем посадили.
Гей, гуляв, гуляв славний лицар Бова Королевич
Та на далекому морі,
На синім просторі,
В десятий рік він додому повертає,
До царства бусурманського прибуває
І свою милу Настусю в полоні стрічає,
А Настуся Бову Королевича,
Славного царевича,
Не пізнає,
Бо на лицарю славному опанчина рогозоя,
Поясина хмелевая,
А на ногах сап'янці,
Що видко п'яти й пальці.

А ще на Бові бідному шапка-бирка,
Зверху дірка,
Хутро голе,
Околиця — чисте поле,
Вона травою пошита,
Дрібним дощем прикрита...

Почула царівна думку старого кобзаря і зараз спізнала в ньому свого милого Бову Королевича. Не знала вона, як і радуватись, де й посадить старого діда; звеліла своїм джурам закликать його в горницю, посадила біля себе на дзиглику та й почала пригортать до себе його поморщений вид. Тоді Бова і каже Настусі:

— Візьми оцю шкляночку, тут водиця усипуща, налий цеї водиці у страву Белербеку, хай він засне на якийсь час, а ми осідлаємо коней дорогих і поїдемо в своє царство.

Одяглась Настуся якнайкраще і пішла до столу, де з гостями сидів Белербек; вона пригорнулась до нього і всипала в його страву водицю усипущу. Белербек зрадив, що Настуся така привітна зробилася, і ще більше почав вино пить, аж поки не заснув за столом. Тоді Настуся вийшла на подвір'я, звеліла джурам осідлати найкращих коней і поїхала з двору. На дорозі стрів її Бова Королевич, умився з третьої шкляночки, в котрій була вода молодюща, і зробився знов таким лицарем, як і перше був; посідали вони на коней і поїхали в царство Зарайське.

Не довго, ні коротко, не близько, ні далеко — їхали вони та й їхали, поки сонце світило, поки хмари ходили, та й заїхали у великий ліс, а в тому лісі та стояла хатка не маленька, не велика, збоку підперта, стріха обдерта, вікна шматтями полатані, двері соломою прив'язані. От вони постукали в двері, вийшов старий дід, вони й почали його про-

сити пустити на ніч. Дід побачив лицаря з жінкою в царських одежах, низенько вклонився їм і пустив у хату, потім посадив за стіл, вніс ночви меду дикого і почав гостей вгощати. Повечерявши, чим Бог послав, Настуся лягла на долівці і заснула, а Бова Королевич став біля дверей на варті.

Чує Бова Королевич опівночі — щось далеко десь копитами землю б'є. Він здогадався, що це Белербек за ним гінців послав. Сів Бова на свого коня вороного, взяв у руки свій меч-кладенець і виїхав у поле; а все поле возами вкрито, попереду ж возів на конях їдуть сто лицарів Белербеківих. Побачили лицарі Бову Королевича та й кажуть:

— Посилає Белербек тобі всі ці вози, наповнені золотом, та сріблом, та шовками дорогими, та каменем самоцвітним, щоб ти взяв цей викуп за царівну Настусю, а як не віддаси за гроші, то силою візьмемо.

— Не купите ви в мене нізащо моєї Настусі і силою не візьмете, — відказав їм Бова Королевич.

Розігнав свого коня вороного, махнув мечем-кладенцем, так лицарські голови й почали встелять чисте поле.

Всіх лицарів Белербеківих перебив Бова, зоставив тільки одного та й каже йому:

— Вертайся до свого царя Белербека, відвези йому назад його добро та скажи, щоб він не чіпав мене, бо я й царство його все чисто переб'ю.

Вернувся той лицар до Белербека і розказав йому все, як було. Збентежився Белербек, зібрав до себе своїх візирів і почав раду радить, що робить з Бовою Королевичем. А візирі йому й кажуть:

— Не такий лицар Бова, щоб ми його подужали; пошлім на нього нашого силача Полкана-бо-

гати́ря, котрий в підземеллі сидить, на ланцюгу прив'язаний, — його ніхто не повинен подужать.

Позвав тоді цар Белербек Полкана-богати́ря та й каже:

— Привезеш мені Бову Королевича, дам тобі волю, а не привезеш — спіймаю тебе і на смерть замучу.

Зрадів Полкан-богати́р, що побачив світ божий, а богати́р він був не простий, не такий чоловік, як-от ми з вами, люди хрещені. Полкан-богати́р був наполовину кінь, а наполовину чоловік: голова і руки чоловічі, а ноги кінські з копитами, та ще й хвіст, як у коня. Сказано: нечиста сила та й годі. Отож як спустили з ланцюга Полкана-богати́ря, як побіжить він, як затупотить — аж земля застогнала, курява аж під небо піднялась.

Чує Бова Королевич, що на нього не біжить, а летить щось страшне, якесь опудало. Поклав він знов свою Настусю у лісника в хаті спати, а сам сів на коня, взяв свій меч-кладенець і вискочив на Полкана-богати́ря. Зав'язалась у них битва страшенна, невиданна: земля стогнала, звір'я від них повтікало, пташки за море порозліталися, ліс до землі нагинався. Реве Полкан-богати́р, на Бову Королевича наступаючи, дуби з корінням рве та влуча в нього, а Бова махне мечем-кладенцем, так за милю і одскочить від нього Полкан-богати́р. Три дні і три ночі бились вони, а потім Бова Королевич влучив Полкана ратищем в саме черево. Заревів Полкан і впав на землю. Бова хотів йому голову стяти, та Полкан йому й каже:

— Не вбивай мене, славний лицарю Бово Королевичу, я тобі буду за меншого брата, а двох нас ніхто в світі не подужає.

Бова Королевич побратався з Полканом-богатирем, привів його до своєї Настусі, а потім вони посідали на коней, нагородили подарунками лісника й поїхали в царство Зарайське.

Скоро казка кажеється, та не скоро діло робиться, їхали вони та й їхали та зупинилися біля царства забутого, покидаючого: споконвіку воно чортополохом поросло, що було путне, то й те погнило, а двірець в тому царстві без покрівлі, без верха — стоїть, як у полі віха, а горниці з Богом не споряються. Царював у тому царстві Радько Гузир, дуже втішний на обзир, бо сорочка в нього з коміра зроблена, а штани — з плахти.

Побачив Бова Королевич таке втішне царство — дивується і царя Гузиря питає, невже-таки й шеляга при душі не має.

— Нема, — каже Гузир, — що було, то все заклятий ворог мій турчин Белербек забрав і дочку з жінкою в гаремі держить. Та й ви скоріш тікайте, бо він і вас у полон візьме. Я чую, що земля гуде. Це, певно, військо Белербека йде за вами.

Шкрябнув своїм копитом Полкан-богатир, приклав вухо до землі.

— Еге, — каже, — Белербек з військом на нас наступає.

Сів на коня славний царевич Бова Королевич та й каже своєму побратимові Полкану-богатирю:

— Ну, побратиме, ось коли мені потрібна твоя сила богатирська.

І вдвох виступили вони проти війська Белербекового.

Засурмили сурми, забили в тулумбаси, і пішла колотнеча... Полкан раз махне — п'ятдесят душ покладе; Бова раз махне — сто душ покладе. Бачить Белербек, що нічого з Бовою не зробить його військо, попустив коню своєму вуздечку і кинувся

на Бову, ударив його на відліг та влучив у шапку мідяну — шапка з Бови злетіла. Тоді загорілось у Бови серце лицарське, змахнув він мечем-кладенцем і врізав по череву Белербєка. Як муха, вилетів Белербек із сідла, і упав на землю, й почав просить Бову не вбивать його. Та на цей раз Бова Королевич не змилювався: одрубав голову Белербєкові, потім спалив його на вогні. І попіл розвіяв. Бова Королевич одібрав від Белербєка жінку і дочку царя Радька Гузиря, нагородив його грішми і поїхав з Полканом-богатирем і з своєю Настусею в царство Зарайське, до царя Зализача.

Не знав цар Зализач, як і радуватись, побачивши свою доню Настусю і славного царевича Бову Королевича. Зараз же повінчав їх і віддав Бові Королевичу своє царство, бо сам уже старий був і не здужав ним править, а Полкан-богатир зостався до смерті коло Бови. Він ходив на полювання на левів, та тигрів, та ведмедів або чим іншим забавлявся. Я там був, мед-вино пив, по вусах текло, а в рот не попало.

ІВАН ІВАНОВИЧ — РУСЬКИЙ ЦАРЕВИЧ ТА МОРСЬКЕ ЧУДЕРСТВО

Як був собі цар та не було в нього дітей. От вийшов він раз на ярмарок, а бабка сидить, масло продає.

— Чого ти, — каже, — журишся? Я знаю, як тобі допомогти!

Він розсердився й ударив її, а далі й одумавсь: «За що, — каже, — я її ударив? Вернусь, попрошусь».

— Прости мене, — каже, — бабко, що я тебе ударив!

— Бог простить.

— І в другий раз.

— Бог простить всі три рази.

— Що ж ти, бабусю, знаєш?

— Та ось що: звели ти своїм невідничим, хай вловлять рибку — золота головка, а срібний хвостик, одна луска золота, а друга срібна, та хай цариця тієї рибки поїсть, то буде у вас дитина.

Так усе, як та бабка казала, так усе і зробили, і родила цариця сина Івана Івановича — руського царевича.

От той цар помер, а Іван Іванович на царстві зостався.

От і пише змії до його матері, щоб вона, біла цариця, до нього вийшла, а то він усе царство знищить. Показала цариця ту записку Івану Івановичу, він прочитав, іде, журиться. Пішов на базар, аж сидить бабка, масло продає:

— Чого ти, Іване Івановичу — руський царевичу, журишся? Я тобі у твоєму горі поможу.

— Що ти, стара, можеш?

— Збери ти, — каже, — військо та поїдь у такий-то ліс, знайдеш могилу, а на могилі дуба. Під тим дубом дванадцять каменів, під каменями дванадцять дверей, а за тими дверима на дванадцяти цепах стоїть богатирський кінь — дим п'є, а огонь їсть — ото і твій.

Зібрав він військо, знайшов ту могилу, вивернув дуба, каміння порозкидав, двері порозбивав, добув того коня.

— Ну, — каже кінь, — пусти мене, Іване Івановичу — руський царевичу, на три зорі на пшеницю, на зелену кошеницю, бо я тут дуже охляв.

Пустив він його. Через три зорі летить кінь.

— Тепер, — каже, — сідай мене тугенько, сідай на мене ладненько, та на тобі хусточку. Як за-

йметься на мені три волосини, то ти нею махни сюди-туди тричі.

От сідла він його тугенько, сіда на нього ладненько, сюди-туди обертається, козацького ума набирається.

— Як тебе, — каже кінь, — нести: чи повище комишу, чи в півдерева, чи повище дерева?

— Неси, — каже, — повище комишу.

От версти за три не долетіли вони до того змія, зайнялись на коневі три шерстини. Царевич тією хусточкою махнув сюди-туди, вони і загасли.

Прилетіли до змія, змії і пита:

— А що? Чи будемо битися, чи будемо мириться?

— Та вже ж битися.

От побив його Іван Іванович — руський царевич, змії і просяться:

— Не бий мене до останку, а вези в своє царство.

— Як же я тебе повезу, — каже, — що ти мене ще за три версти трохи не спалив?

— Вмотай мене у тороки та й вези, нічого не бійся.

Привозе царевич його у своє царство, всі на нього чудують, а там узяв та й запер змія у темницю, а сам поїхав на полювання.

От посилають у темницю тому змієві їсти з дівкою. Змії ту дівку попобив:

— Не хочу, — каже, — їсти! Хай сама біла цариця принесе!

Дівка усе те розказала. Пішла біла цариця вже сама. Як пішла та там і полюбилася з тим змієм. Давай вони тоді радитись, як би то їм царевича позбутися. Змії і каже:

— Є де-не-десь змії з шістьма головами. Хай царевич його вб'є, шість пляшечок крові наточить

та привезе. То я тієї крові нап'юсь, одужаю, так я царевича вб'ю сам.

От приїхав царевич з полювання, цариця йому й каже:

— Що це ти одну нечисту силу знищив, а ще десь є, кажуть, друга — з шістьма головами. Поїдь вбий і ту та привезеш мені з неї шість пляшечок крові.

Він до коня. Сідла його тугенько, сіда на нього ладненько, сюди-туди повертається, козацького ума набирається.

От виїхали, дає йому кінь хусточку та й говорить:

— Як займеться на мені шість шерстинок, так махни нею шість разів сюди-туди; та кажи, як тебе нести: чи повище комишу, чи в півдерева, чи повище дерева?

— Неси мене, — каже, — в півдерева.

Кінь як поніс, як поніс, домчав. Зараз того змія забили, шість пляшечок крові наточили, вже й дома.

Однесла цариця тому змієві ту кров, він випив.

— А що, — пита цариця, — подужчав?

— Ні, — каже, — ще не подужаю його, а якби я випив дванадцять пляшечок крові з морського чудерства, що у нього три губи і на кожну губу бере по дванадцять кораблів, то б наче подужчав.

Цариця тоді до царевича розжалобилась:

— Переміг ти, — каже, — дві нечисті сили, якби он ще третю! Є, кажуть, на морі морське чудерство з трьома губами: на кожну губу по дванадцять кораблів бере, так забий його та наточи дванадцять пляшечок крові.

Пішов він до коня та й розкажує:

— Нічого, — каже кінь, — бери тільки три гачки по сім пудів вагою.

От сідла він коня тугенько, сіда на нього ладненько, сюди-туди обертається, козацького ума набирається. Виїхали в поле, кінь і каже:

— На тобі оцю хусточку та, як займеться на мені дванадцять волосин, махни нею дванадцять разів сюди та туди, та кажи, як тебе нести? Чи повище комишу, чи в півдерева, чи повище дерева?

— Неси мене, — каже, — повище дерева.

Кінь як поніс його, одразу коло моря і стали. Дивиться царевич, аж там стоїть хатка, а в тій хатці бабка.

— Дай, бабко, води напитись.

— Нема, — каже, — оце привели царівну морську чудерству на пожирання. Воно як з'їсть її, то й дасть напитись.

Царевич зараз пустив коня на пшеницю, на зелену кошеницю, а сам зайшов до тієї царівни.

Полюбив він її, гуляли вони... А далі ліг він поспати, а їй дав швайку й молоток.

— На, — каже, — та як буде бурун нестися, та камінь котитись, бий молотком по швайці коло вуха!

От незабаром як понесе бурун, як покотить каміння, царівна помалу б'є, він і не чує. Та кінь уже почув, прилетів та як ударить копитом у стіну, царевич і прокинувся. Сів тоді на коня, а тут і морське чудерство одну губу випустило. Він і накинув її гаком. Воно другу випустило, він і на другу накинув. Воно третю. А він і третю зачепив. Тоді те морське чудерство як потягне його та й втягло аж на шістдесят верст углиб.

— Держись же, — каже кінь, — ось я його ще потягну.

Як смиконе, так на шістдесят верст на сухопуття й витягнув. Тоді заходились: порубали його, крові наточили і поїхали.

От оддав він ті пляшечки матері, а сам і подався знову на полювання.

Попив змії тієї крові.

— Ні, — каже, — не подужаю. Велика в ньому сила. А давай, — каже, — його банщиків підкупи-мо. Як він буде митися, то нехай наставлять його шаблю — вона його сама заруба.

(А у нього та була така шабля, що на що наставити, так і перетне.)

Банщики так і зробили: наставили ту шаблю, а вона і одсікла йому голову. Так та голова вже як падала, так сказала:

— Знищили ви мене, так поховайте у таким-то лісі, у чавунній труні.

Ото поховали його, як він наказав, бо мертвого вже не страшно.

А та царівна, що він її полюбив, коли біля моря був, як повернулася додому, то знайшла собі двох синів.

Батько як дізнався:

— Е, — каже, — чорт чорта і виведе! — (А він думав, що вона прижила їх з тим чудерством, та звелів її синів посадити у темницю.)

От вони як трохи підросли, то й кажуть:

— Чого ми тут сидимо? Берися ти за ту стіну, а я за цю!

Та й розвалили темницю і вийшли на божий світ. Ото вийшли та й пішли собі, куди очі.

Ходили, ходили та й зайшли у той ліс, де батькова труна була. Ідуть лісом, дивляться — вогник. Вони пішли на нього. Прийшли, аж там труна. Вони і прочитали на ній запис.

— Це ж, — кажуть, — наш батько.

— Іди ж ти у село, — каже один, — та візьми де коняку, та уб'ємо її, та бандури викинемо з

неї, а самі сядемо всередину, то щось на ту коняку і сяде.

От привів один коняку, сіли вони їй всередину. Аж ось летить орел і орленя. Орленя кричить: — М'ясо! М'ясо! — та й сіда.

А орел:

— Кром, кром, не сідай, бо вхопить.

Дурне орленя і сіло, а один брат і піймав його за ніжку.

— А що? Я ж казав, що те ж і буде, — каже старий орел та просить, щоб пустили те орленя.

— Ні, — кажуть брати, — добудь нам живлющої та цілющої води, тоді одпустимо.

— Добре, — каже.

Та полетів та десь у болоті набрав. От приносить, один брат хотів уже пустити орленя, а другий захопив його та й розірвав.

— Як це живлюща, — каже, — та цілюща вода, то воно оживе, коли ми нею його покропимо.

— Ні, — каже орел. — Це я вас дурив. Треба справді летіти.

А ту воду живлющу та цілющу та стерегли три сестри того морського чудерства, та всі три в одне око дивилися.

От прилетів орел — давай битись там перед ними, а вони за ним ганялись. Та як усі три в одне око дивилися, то все за однією і плутають. А він то сюди, то туди, а далі до тих колодязів — і набрав.

От приніс, вони покропили те орленя, воно й полетіло. Тоді вони до батька. Покропили його, він і встав.

— Ху, — каже, — як я довго спав!

Зараз признав їх, і пішли вони до його матері, а вона вже зі змієм царює.

Зараз того змія розметали, а її повезли у ліс, залишили біля дуба, дали куль соломи і поставили черепочок.

— Як, — кажуть, — з'їсть за три роки цей куль соломи та наплаче черепок, то ще можна матір'ю прийнять.

Навідались через три роки, аж той куль соломи цілісінький, а в черепочку разів дванадцять качка качат вивела.

КАЗКИ ПРО ВОДЯНИКІВ, БОЛОТЯНИКІВ ТА КРИНИЧНИКІВ

ВОДЯНИК

Одного разу поїхали рибалки в Жванці рибу у Дніпрі ловити. Кинули раз — нічого, і скільки разів ні кидали — все дарма, тільки вода булькотить. Адже близько від самого берега закинули та вхопили щось. Як почали витягувати — а то чудилище лохмате, чорне; тільки почали до берега наближатися, а воно руками як замаше, засміється і шубовхнуло у воду, ну зовсім як людина. А рибалки зі страху покидали все та розбіглися по домам.

МЕЛЬНИК І НЕЧИСТИЙ

Кожний мельник знається з нечистою силою, «наробляє з лихим». Повідав один чоловік, що їздив до млина; а якось не було води доброї, мусів ночувати. Будиться вночі, а тут у млині такі гуркоти, що не дай Господи. Той чоловік спав на возі, на своїх мішках, але, почувши се, подумав собі, що мельник пустив воду на лотоки. Зривається, біжить

до млина та й аж задеревів: вода на колеса не йде, шлюзи позатикані, а колеса так ходять, каміння бігає само собою, що аж іскри летять. Він побіг до мельника, збудив його, повідає: так і так.

— Ну, ну, не бійся, — каже мельник. — Іди спати.

А сам вийшов до млина, гукнув три рази та й каже:

— Ну, ну, куме, сиди тихо! Що ти там розма-хався!

І з тій хвилі все затихло.

ЧУДИЛИЩЕ-СТРАШИЛИЩЕ

Мала мати три доньки. Коли була здорова, дбала про них, старалася, але коли на неї впала недуга, то злягла.

Лежить рік, другий, третій — немає матері ліків. Ніякі лікарі не могли їй допомогти.

Аж однієї ночі приснився їй сон, що за крутою горою, за бистрою річкою, в далеких лісах є криниця. Коли з тієї криниці хтось принесе води, а вона нап'ється, то одужає.

Рано-вранці мати каже:

— Донечки мої, котра би з вас пішла за круту гору, за бистру ріку, в далекі ліси до криниці принести води? Мені снилося, що я одужаю, коли нап'юся.

Каже найстарша:

— Я піду, мамочко.

Взяла збаночок, перейшла високу гору, перебрела бистру ріку, знайшла в лісах глибоку криницю, а там Чудилище-Страшилище вартує воду:

— Чого ти сюди прийшла?

А вона каже:

— Моя мати хворіє й прислала мене за цією водою. Їй снилося, ніби відразу одужає, коли води нап'ється.

— Добре, дам тобі води, але заприсягнися, що станеш моєю. Не бійся, що я страшний. Будеш у мене в парчах, у золоті, в перлах ходити, в діамантовому саду будуть тобі пташки щебетати, на золотому коні й на золотому сідлі будеш їздити.

Багато наобіцяв їй Чудилище-Страшилище, але дівчина його злякалася та й сплюнула:

— Цур тобі та й пек!

Втікає вона геть. Добігла до річки, зачерпнула води й приносить матері:

— Пийте, мамочко, може, одужаєте.

Попробувала мати води та й каже:

— Ой, донечко, то не з тої криниці водиця! Я вас годувала, мала на вас надію, а нині не хочете мені допомогти.

Каже середуца донька:

— Я, мамко, піду.

— Йди.

Перейшла середуца високу гору, перебрела бистру воду, знайшла в лісі глибоку криницю, пообзиралася (боязко їй) та й нахилилася воду брати, а тут показалося Страшилище-Чудилище:

— Стій, не бери! Що ти тут хочеш?

— Води хочу. Мати моя хворіє.

— Дам води й мати одужає, довго буде жити, але заприсягнися, що будеш моя. — І став говорити все те, що старшій сестрі обіцяв.

Вона каже:

— Нічого я не хочу, лише води крапельку.

— А я води тобі не дам!

І так на дівчину закричав, здубав ногами, похитав головою, що вона злякалася й втекла. Коли перебродила бистру ріку, зачерпнула води і принесла додому.

— Може, від цієї води одужаєте, мамо?

Мати надпила трошки, сумно похитала головою та й сказала:

— Ой, то не тота вода...

І тоді призналися обидві сестри, що були вони в лісі, знайшли криницю, але Чудилище-Страшилище води не дає, хоче, аби за ту воду заміж за нього йти. А наймолодша сестра Марійка слухала-слухала та й каже:

— Всі мене мають за найменшу, але я таки піду, може, води принесу.

Мати говорить:

— Не йди, донько, бо побачиш там Чудилище-Страшилище та й злякаєшся.

— Мамко, а коли по тебе Смерть прийде, то я не злякаюся?

— Ну то йди, дитино.

Взяла Марійка збаночок, перейшла високу гору, перебрела бистру воду, зайшла в ліс та й стала над глибокою криницею. Води не бере, а дивиться, де Чудилище-Страшилище. А Чудилище-Страшилище виходить до неї з лісу та й питає:

— То й ти прийшла по воду?

— Прийшла, бо моя мама хвора, а вона мені мила й дорога.

— То твої сестри приходили сюди?

— Мої.

— Ага, то їм мати немила, раз вони злякалися мене й повтікали? Я хочу, аби ти запряглася, що будеш моя до смерті, бо інакше води не дістанеш.

Стала Марійка, подумала-подумала, що тяжко з таким жити, але каже:

— Присягаюся тобі.

— Ну, бери воду й неси матері, най видужує. А через три дні в оцю пору, аби-с прийшла сюди — будемо вінчатися.

Тяжко їй стало, але ще тяжче було б, якби мати вмерла. Зачерпнула повний збаночок води, принесла й дає мамі. Мати напилася, усміхнулася, встала з постелі, простягнула свої руки, пройшлася, покремізувала плечі та й каже:

— Ця водиця з тієї криниці. Я — здорова.

— Добре, мамочко. Але рихтуйте мені придане, бо я через три дні від вас відходжу.

— Та куди, дитино?

— Я Чудилищеві-Страшилищеві запряглася бути за дружину.

— Йой, дитино моя дорога, як ти будеш з Чудилищем-Страшилищем жити?

— Нічого, коби ви були здорові, а я вже буду якось мучитися. Така моя доля.

Попрощалася з мамою, з сестрами й пішла. Приходить під круту високу гору, а там золотий кінь приляк перед нею на коліна й каже:

— Сідай, Марійко, в моє сідло, я тебе через високу гору перевезу.

— Я боюся, що ти мене кудись завезеш, а я запряглася Чудилищеві-Страшилищеві на ту й на ту годину в лісі коло криниці бути.

— Сідай, не бійся. Це він вислав коня по тебе.

Сіла вона на золотого коня й вмить перелетіла високу гору. Злізла з коня над бистрою рікою, а там човен золотий, а в човні стоїть хлопець такий гарний, молоденький і каже:

— Сідай, дівчино, в човен, перевезу тебе через ріку.

— Ні, легеню, я з тобою не сяду.

— Чого?

— Я запряглася Чудилищеві-Страшилищеві до смерті його бути.

— Він вислав мене, аби тебе перевезти.

Сіла в човен, переплила бистру ріку, прийшла в лісі до глибокої криниці, а там розлилася перло-

ва вода. Марійка дивиться, а в криниці миготить щось світле: Враз Чудилище-Страшилище падає в криницю, Марійка хапає його ззаду й не дає потонути. Він борсається у воді, а на її вбогу одержу бризкають перли — де впаде крапля, там робиться золота квітка, срібна, діамантова. Скоро стало на ній сяяти дорогоцінне каміння, але Марійка тримає далі Чудилище-Страшилище, аби не потонув.

Почала Марійка рятувати його. І коли вирятувала з води, то вийшов з криниці такий гарний царевич, якого ні в книжках описати, ні в казці розказати. Обняв її, поцілував, а тоді дав перстень і сказав:

— Підемо тепер. Марійко, до твоєї матері.

Прийшли вони, а мати закрила очі рукою, бо від дорогого каміння, від золота на одязі Марійки й царевича дуже було сяйво.

І мама й сестри не на жарт злякалися, бо не впізнали Марійку. Питають:

— Що ви, люди, від нас хочете?

— Благословення під вінець, мамо, — сказала Марійка.

Тут мати її впізнала. Поблагословила. І відбулося велике весілля. Я там була, все бачила й чула. Ну й настала така пора, що я й до вас прийшла, до цієї ось хати попала, аби-м вам оцю казку розказала.

Вам — казка, а мені бубликів в'язка.

СИН ПОБЕРЕЖНИКА

Служив у пана один побережник. Раз лиш пішов він у ліс і заблуdivся. Блудив, блудив і знайшов млаку. «Десь тут вода має бути», — думає. Дивиться — так і є: високий, товстий дуб, а під дубом криниця, що запала листом.

Вкляк він на коліна й вигрібає листя. Коли вода очистилася і він нахилився, аби напиться, почувся голос із-за дуба:

— Не пий!

Злякався побережник, але сказав:

— На те вона тут і є, аби пити.

А з-за дуба той же голос:

— Продай мені те, що в тебе вдома є, а ти не знаєш. Дам стільки грошей, скільки хочеш, не треба буде в пана служити ні тобі, ні твоїм дітям, ні внукам.

Подумав собі чоловік і погодився.

Рівно через дев'ятнадцять років те, що він продав, мало бути на цьому місці.

Побережник напився води, зайшов за дуба подивитися, хто з ним розмовляє, і побачив старого діда, по шию закутого в залізо — лише голову видно. Старий сказав, де гроші, побережник набрав їх, скільки хотів, та й пішов. Дід ще й дорогу показав.

Прийшов побережник додому, гроші заховав у стодолі в соломі, а сам увійшов до хати, сів біля столу і думає.

Жінка його питає:

— Чого ти такий сумний?

Тоді він каже:

— Я щось нині продав, а не знаю що.

— Як то — продав, а не знаєш що?

— А так, продав те, що є вдома, а я не знаю.

— Ти продав у мені дитину, — злякалась жінка. — Того і того місяця я зайшла у тяготу.

Сумували обоє, плакали, але зарадити горю не могли.

Уродився у них хлопчик, гарний-прегарний. Перебув років сім і пішов до школи. Понад усіх дітей він найкраще вчився.

Як минуло йому вісімнадцять, настала пора вести до діда.

Жінка плаче, чоловік плаче, і хлопець плаче, бо батьки плачуть, але що робити? Взяв батько сина за руку і повів до того дуба. Як віддав його дідові, то так заривав із жалю, що аж земля затремтіла.

Каже дідо:

— Не плач. Я його купив не на вічно, а лише на дев'ять діб. Іди ще набери собі грошей і вдома господарюй.

А був той дідо царем і називався Лючієм.

Коли залишився сам із побережниковим сином, сказав:

— Візьми, сину, з дупла цього дуба ключі, зайди в печеру, там відкриється тобі великий палац. Відімкни його, обмини одинадцять кімнат, а дванадцята твоєю буде, в ній і живи.

Так хлопець і зробив. Увійшов у гарну-прегарну світлицю, сів на м'яке крісло й чекає, що буде. Настав і вечір, хлопець роздягся, ліг на пухове ліжко. А заснути не може. Десь коло півночі почав засинати, коли хтось увійшов до світлиці й ліг поруч. Так і не побачив — хто, бо вранці залишився сам.

Так було ще дві ночі, а тоді хлопець наважився піти до діда.

— Що скажеш, сину? І їжу маєш, і житло маєш, чого ще треба? — питає дід.

— Все є в мене, але відпустіть до тата за книжками. Я в школі вчився найкраще, бо дуже любив книжки. Сюди не взяв жодної, бо було не до них: плакав батько, плакала мати, і я плакав. Та без книжок не можу тут жити.

Подумав старий і відпустив, але наказав відразу вернутися.

Прийшов додому хлопець, зраділи батьки.

— Може, погано тобі на службі? Може, не маєш що їсти? — турбується мати.

— Я живу в такім палаці й таке їм, що вам і не снилося, — відповідає хлопець. — Лише кожної ночі хтось коло мене лягає спати, а хто — не знаю.

Дала мати синові сірники, свічку, горнець і сказала:

— Прийдеш до палацу, засвіти за дня свічку, прикрий горнцем, а як вночі хтось прийде, то зніми горнець і побачиш. Лише дідові не показуй, що несеш.

Забрав він усе, що мати дала, не забув і книжки взяти.

Недалеко від дуба заховав горнець, свічку і сірники. Дідові показав, що приніс, а йому вже й руки видко — із заліза почав вивільнятися. Навіть погортав деякі книжки.

«Диво дивне», — подумав хлопець і пішов ніби по ключі, а сам всі свої причандалля під плащ і — до палацу. Тут все зробив, як порадила мати, і став чекати.

Прийшла пізня година, і знову хтось коло нього ліг. Підняв горнець і побачив прекрасну жінку. Не знав, не думав, що тої ж миті дідо знову вліз у залізо по шию. Приходить юнак вранці до старого, а той плаче.

— Чого ти плачеш?

І розповів йому дідо, що був він колись царем і мав три доньки. Середуца була дуже гарна, і чорт хотів її взяти за жінку. Та ні сам цар, ні цариця, ні старша сестра не хотіли такого зятя, і за це всі троє мусять терпіти страшну біду.

— Коли тебе ще не було на світі, — казав дідо, — мені приснилося, що коли тобі мине вісімнадцять років, переночуєш із моєю наймолодшою донькою

дев'ять діб, і якщо не побачиш її обличчя, а вона твого, тоді вийду з цього заліза царем, як і був колись. Не допоміг ти мені, то відпускаю тебе у світ. Будеш ходити, не знаючи кінця-краю дорозі. Як надокучить бути чоловіком — станеш оленем, надокучить оленем — бігтимеш зайцем, а як не захочеш уже ходити по землі — будеш голубом. Лише запам'ятай, що двічі не будеш іти по одній дорозі.

Попрощався, сарака, з дідом і пішов. Як надокучить бути чоловіком, то стає оленем. Як не біжить оленем, то скаче зайцем. А коли вже не може йти, то летить голубом.

Добрався він до такої гори, що вже не може й голуб перелетіти, сів на камінь та й нарікає на батька: «Продав мене, сам панує, а я мушу через нього бідувати».

Плакав скільки хотів; бо ніхто його не розрадив. Витер сльози і помітив далеко під горою ніби сад, а в ньому — наче будова якась.

Полетів голубом попід гору — і справді: сад, а в саду чарівний палац.

Сів на дерево коло палацу і почав співати.

Почувши спів, з палацу вийшов чорт із царською дочкою.

— Скільки то років, як я тут, — дивувався чорт, — скільки то років, як ти тут, і ще мій батько жив, але ніяка птиця не залітала сюди. Якби я цього голуба зловив, змайстрував би для нього золоту клітку, і він би нам співав.

Голуб дався йому піймати і став жити в золотій клітці. Його годують, а він поспіває.

Через кілька днів чорт пішов на полювання. Царівні стало сумно, вона позачиняла двері й вікна, випустила голуба з клітки і почала його цілувати та пестити, бо згадала, скільки вдома бачила всіляких птахів.

Став тоді з голуба чоловік. Налякалася царівна, а він каже:

— Нема чого мене боятися, а скажи мені, хто ти і звідки?

— Я царя Лючія донька, — відповіла царівна. — Мій тато в залізо закований мучиться, мати із сестрою в дрімучому лісі караються, а мене чорт заніс аж сюди. І мушу вже тут помирати.

Признався тоді хлопець, хто він такий, і питає, скільки тато її буде мучитися.

— Доти, поки чорт житиме.

Тоді він каже:

— Як прийде чорт, то запитай, чи є що таке на світі, аби він здох від того.

Примчав увечері чорт, поставила перед ним вечерю царівна і ніжним голосом каже:

— Любий мій, ти найдужчий й наймудріший у світі. Але снилося мені, що й на тебе є смерть, та я все боюся, звідки вона прийде.

Засміяся чорт на ті слова.

— Є на цім світі держава, а в тій державі гора Висаня, — почав оповідати. — На тій горі живе моя тітка Пазя. Вона має дванадцять голів на тулубі. Якби знайшовся силач, що відтяв би їй всі голови, то тулуб почав би утікати. Якби його розпоров хто, то з нього вискочить меткий олень. Якби його наздогнати і розпороти, з нього вискочив би заєць. Наздогнати і розірвати цього зайця може лише легінь, який перекинеться в зайця. Але із того зайця вилетить голуб. Якби того голуба впіймати і живого розірвати, то з нього випало б яйце. То яйце і є моя смерть. Та цього ніхто не зробить, і тому я не боюся розкривати таємницю.

Голуб у золотій клітці вислухав усе, добре запам'ятав, а через кілька днів, коли чорт пішов на

полювання, попросив царівну випустити його з клітки і полетів.

Довго чи недовго летів, а долетів до тієї держави, де править Пазя. Обернувся хлопцем, розпитав, де гора Висаня, і знову голубом полетів туди.

Дивиться — аж перед ним великий палац, обгороджений залізним парканом, на кожному стовпі чоловіча голова, і на брамі теж голови, лише на одному стовпі ще немає.

В цей час вийшла з палацу Пазя. Зробився голуб хлопцем, привітався.

— Чого ти зайшов сюди, легеню? — питає Пазя. — Чи не тому, що на одному стовпі ще голови людської не вистачає?

— Хочу на службу найнятися, — відповів на те хлопець.

— Добре, — каже дванадцятиголова Пазя, — будеш пасти в мене овець. Плататиму стільки, скільки хочеш.

Переночував легінь, а тим часом Пазя поробила вівцями чортів. Вранці розбудила хлопця, звеліла погнати овець у поле. Пішла разом із ним, показала маленьку латку поля, розділила її навпіл і наказала:

— Маєш пасти їх на одній половині. Якщо хоч одна вівця перейде межу, твоя голова буде на тому стовпі.

Десь годину добре паслися вівці, а потім всі повтікали за межу. Бігав-бігав хлопець за ними, нарешті так стомився, що впав на землю і заснув.

Поки спав, налетів беркут і положив біля нього золотий меч.

Перед обідом прокинувся хлопець, а до нього вже біжить, висунувши дванадцять жал, Пазя. Та в очі блиснув меч, хлопець схопив його, махнув направо, наліво, і злетіли всі дванадцять голів.

Почав утікати тулуб, але парубок наздогнав його і розпоров животище. З живота вискочив олень, хлопець і сам зробився оленем, наздогнав і роздер його. З оленя вискочив заєць. Довелось і легеневі зайцем ставати. Зловив і зайця, розпоров. Знав, що з зайця вилетить голуб, зразу ж перетворився на голуба, почав гнати-наздоганяти втікача, пригнув до землі, роздер, а яйце, що випало з нього, взяв у дзьоб і полетів до тієї держави, де був чортів палац.

Чорт якраз був у саду і роздивлявся, чи не сидить десь на дереві голуб, що втік із золотої клітки. Побачив його в небі, хотів було приманити, та голуб опустив на нього яйце із дзьоба, і чорт розсипався на порох і мак.

В ту мить цар Лючій, цариця і його найстарша дочка визволилися з неволі.

А наш легінь взяв пару чортових коней, посадив на одного цареву дочку, а на другого сам сів, і рушили вони додому. Сім років блукали, поки дісталися до своєї держави.

Як побачив їх старий цар, поцілував у руки-ноги, віддав йому корону і оженив на тій доньці, що мав із нею хлопець дев'ять ночей ночувати, а обличчя не бачити.

Розказав я те, що знаю, а може, ви знаєте, що було далі, то мені розкажете.

ПРО ХЛОПЦЯ, ЯКИЙ МУСИВ СЛУЖИТИ В ОХВАЯ

Було, де не було, у сімдесят сьомій державі, за скляними горами, за молочними потоками. Так би пани держалися на силах, як пісок на вилах. Я їх не лаю — дай їм, Боже, що собі гадаю. Був

один Лемонька, носився злегонька, мав штани полотняні, а дряпався на стіни дерев'яні.

Жив один бідний чоловік, який не мав багато дітей, лиш одного сина.

Коли хлопець підріс, батько повів його до міста, щоб набирався розуму. Проходили вони широким полем, зморилися і сіли на траві, на березі красивого озера, трохи перепочити.

Чоловік ліг під куща і зітхнув: «Ох-вай!» Тої ж хвилини із води вискочив нечистий і питає:

— Чого ти мене кликав?

— Я тебе не кликав, — каже чоловік.

— Ти ж мовив: «Охвай!» А я той, мене зовуть Охвай.

— Ти мені не потрібний.

— Та куди йдеш із сином?

— Веду його в місто, щоб розуму навчився і ліпше жив, як я.

— Ну, то дай його мені в науку.

Чоловік боявся, аж тремтів, та нечистий так дубнув копитом, що мусив дати сина. Коли вони проїдалися, нечистий сказав:

— Рівно через рік на цьому місці зустрінемося. Принесеш сто срібних і спробуєш упізнати сина.

Минув рік. Чоловік приготував сто срібних і прийшов до озера. Покликав:

— Охвай!

Нечистий появився:

— Я тут! Ну, положи на руку сто срібних, а я зверх них положу п'ятсот. Якщо впізнаєш свого сина, твої будуть і сто, і п'ятсот срібних, а ні — то мої!

Чорт скочив до озера, а через хвилину виліз з трьома голубами:

— Ну, впізнавай сина!

Чоловік придивляється, придивляється — не може впізнати. Тоді нечистий каже:

— Ну, через рік прийди сюди і знову принеси сто срібних.

Чоловік повернувся додому, плачучи. Жінка його питає:

— Що ти плачеш?

— Та де би не плакав, коли нечистий заворожив нашого сина в голуба, і я ніяк не міг його упізнати.

Жінка заплакала й собі. І пустився чоловік по світу жебрати мідяки, аби назбирати до року сто срібних.

А як минув рік, з'явився над озером коло того кущика. Покликав:

— Охвай!

Нечистий виліз із води:

— Я тут. Чи приніс сто срібних?

— Приніс.

— Клади мені на руку, а я на них покладу п'ятсот. Якщо впізнаєш — твої будуть усі, а не впізнаєш — то мої.

Чорт скочив у воду, і скоро звідти вилетіли три сивенькі голуби й сіли на кущі.

— Ну, впізнавай, — каже чорт.

Чоловік дивився, дивився на них, аж його очі заболіли. Але не впізнав.

Нечистий регоче:

— Йди собі додому, а через рік будь на цьому місці й принеси сто срібних. Якщо й третій раз не впізнаєш свого сина, то ніколи його не побачиш.

Чоловік схилив голову і, плачучи, подався додому. Жінка його питає:

— Що ти знову журишся і плачеш?

— Де би не журився і не плакав, якщо й другий раз не впізнав сина. І гроші пропали, і сина нема.

Полягали спати сумні-пресумні. Жінка якось заснула, а чоловік не може. Раз коло півночі він чує — хтось постукав у вікно.

— Хто там?

— Це я, няньку...

Чоловік збудив жінку, швидко відчинив двері, впустив сина до хати. Дуже йому зраділи — стали обіймати, цілувати. Але він каже:

— Не цілуйте, бо буде з мене чути, й нечистий здогадається, куди я ходив. Я прийшов сказати, що як будете мене впізнавати, то аби ви знали: з мого лівого ока сльоза потече, а праве крило буде трохи опущене вниз.

Син це сказав і швидко пішов геть, щоб чорт не побачив, що його нема дома.

Минув рік, і чоловік з'явився коло озера на тому ж місці під кущем. Покликав:

— Охвай!

Нечистий виліз із води:

— Я тут! Ну, клади на руку сто срібних і чекай...

Чоловік поклав йому на долоню гроші, а чорт пропав в озері й через хвилину виніс трьох сивих голубів:

— Упізнавай сина. Це в останній раз...

Чоловік придивляється, придивляється. Нечистий регоче:

— Ой діду, слабі в тебе очі!

Та чоловік помітив на оці одного голуба сльозинку. Придивився ліпше — і праве крило трохи опущене додолу. І погладив голуба по голівці:

— Оце буде мій.

І голуб одразу перекинувся хлопцем. Чорт сердито каже чоловікові:

— Ну, бери його собі! Візьми й шістсот срібних!

Потім повернувся до легеня:

— Ти у мене навчився всьому, але вважай, аби я тебе не спіймав на фіглях. Якщо спіймаю тебе на фіглях — біда буде!

Чоловік, щасливий, привів сина додому. Ще й грошей приніс. Хлопцеві не можуть нарадуватися.

Минуло пару тижнів, і син каже:

— Няньку, завтра підемо на торг.

— Нащо, як ми бідні? Нам нічого ані продавати, ані купувати.

— Не журіться — скоро будемо багаті. Я перекинуся у вепра-годованика й поженете мене на торговицю. Та не просіть за мене ні менше, ні більше — лиш тисячу срібних.

Ледве появилися на торзі, купці їх зразу обступили і запитують:

— Що просите за вепра?

— Тисячу срібних — ні більше, ні менше.

Стільки грошей жоден купець не мав. Лише під вечір появилася багатий м'ясник і виплатив дідові тисячку. Каже:

— Ну, чоловіче, можеш іти додому, будеш добре жити.

Вепра посадили на віз і повезли. Перед корчмою зупинили коней і йдуть погоститися. М'ясник глянув на вепра і каже:

— Ба, чи не втече десь той веприсько?

Але вепр спокійно лежав і не рушався. А як купці почали в корчмі пити-гуляти, він учинився голубом і полетів геть. Ще скоріше був дома, як батько.

Чоловік дуже зрадів, коли побачив хлопця:

— Синку, я журився, що ти там зостанешся.

— О ні, няньку, я навчився розуму!..

Знову минуло кілька днів, і хлопець каже батькові:

— Няньку, завтра ідемо на торг. Я стану красним жеребцем. Та щоб ви не продали мене разом з кантарем. Як продасте разом з кантарем, тоді мене більше не побачите. А просіть за мене повну яму срібних, яку я копитом виб'ю.

Привів чоловік на торг жеребця. Почали збігатися купці. Питають:

— Що просите за коника?

— Повну яму срібних, яку він виб'є копитом.

Ніхто з купців не мав стільки грошей. Раз іде великий пан, а то був Охвай.

— Що, діду, — за жеребця?

— Яму грошей, яку виб'є копитом.

Пан не торгувався, а коли жеребець вибив величезну яму, засипав її сріблом-золотом.

— Бери собі гроші.

Чоловік зрадів і з радості забув за кантар. Доки вибрав із ями всі гроші, пан уже був далеко. Айбо старий наздогнав купця і загойкав:

— Я кантар не продавав! Поверніть мені кантар!

Пан засміявся:

— Ой, дідику, кантар продається разом з конем.

Зажурився чоловік і грошам не радий, опустил голову і йде плачучи додому.

А пан веде жеребця. Привів його до кузні, де працювало дванадцять ковалів.

— Чи ви мені підкуєте коня?

Старший відповів:

— Ми підкуємо, лише як заплатите?

— Добре заплачу.

— То як вам треба підкувати?

— Треба прибити такі підкови, щоб кожна важила по дванадцять центнерів.

— Ми зробимо і такі підкови, якщо маєте багато грошей.

— Я маю досить!

Ковалі почали кувати підкови. А вони мали служницю, що носила із криниці воду залізо гартувати. Черпає вона воду і каже жеребцеві:

— Ой неборе конику, якби ти знав, які на тебе готують підкови?

Понесла відра, вилила на гаряче залізо і знову прийшла до криниці, погладила жеребця:

— Ей, конику, конику, як ти будеш тягати такі страшні підкови?

Тоді жеребець проговорив:

— Дівчино, зніми з моєї шиї кантар.

Служниця зняла. А він зробився рибою і скочив у криницю. Нечистий про це знав. Він зробився гадом і поліз у криницю. Хлопець швидко перемінився на голуба і тікає! Але чорт зробився яструбом — і за ним! Ось, ось догонить голуба, але той залетів через вікно у царську палату. Принцеса швиденько закрила вікно, щоб голуб не міг вилетіти і дуже йому рада. Наказала зробити красну клітку й добре годує голуба, гладить його і не розлучається з ним ні вдень, ні вночі.

Але коли вона засинала, голуб робився легенем і їв страву, приготовлену для принцеси. Завжди поїдав так, що в тарілці нічого не лишалося.

Служниці дивуються:

— Ба, що це наша принцеса так смачне їсть? І принесли більше, щоб не була голодна.

Принцеса теж дивується:

— Чому несете так багато?

— Тарілки все порожні залишаються, і ми боїмося, що ви голодні.

— Я не голодна, я завжди лишаю їжу на столі, — каже їм принцеса. І думає собі: «Ба, хто це після мене поїдає? Мушу підстерегти...»

І замкнула двері, а ключа сховала.

Після вечері лягла в свою постіль і вдала, що спить... Але вона не спала, все глипала у той бік, де стіл. Раз уночі вийшов із клітки голуб, став прекрасним легенем і сів за стіл.

Дівчина потихеньку встала з постелі, помалу підкралася до столу і схопила легеня за руку.

— Що ти за один?

— Я той і той, — і все їй розповів.

— Ну, ти — мій, а я — твоя! Я ні за кого не віддамся, лише за тебе.

З того часу вони кожний день зустрічалися і дуже любилися. А до царя приходили принци, графи, барони і сватали його доньку. Цар закликав доньку й каже:

— Тобі час заміж виходити, ти вже молодиця. Вибирай собі, котрий тобі любий, котрий тобі до серця.

Але принцеса опустила голову:

— Няньку, я вже засватана, мій суджений уже давно прийшов.

— Де він? Ти нам нічого не казала.

— Няньку, мій суджений — голуб у клітці...

— Який голуб?! Що ти вигадуєш?

— Той голуб, що влетів у моє вікно. Няньку, я за другого ніколи не вийду, лише за нього хочу...

Дівчина просила-молила свого батька віддати її за голуба. Що мав робити цар? Мусив дати згоду.

Принцеса взяла голуба на руку і пішла до міста купити одяг. Почали готувати весілля. Напекли, наварили, навезли напоїв, найняли музик.

Голуб дав дівчині перстень:

— Цього персня щоб ти нікому не дала!..

Скоро в царському палаці з'явився й Охвай — прийшов як гусяр.

— Пресвітлий царю, — каже, — я чув, що у вас буде весілля.

— Так, так... робимо весілля.

— То візьміть мене і моїх цімборів тусляти. Кращих музикантів не знайдете.

— Та що ви за музику будете просити?

— Нам не треба ні срібла, ні золота лише принцесин перстень, що у неї на лівій руці.

— Нехай буде, — погодився цар.

І Охвай на другий день привів своїх музик. Ну, нічого. Грали цілий день, і Охвай просить платню. Цар закликав доньку:

— Дай гудакам перстень, який маєш на лівій руці. Ми так домовлялися.

Дівчина згадала, що голуб їй наказував нікому не давати того персня. І сказала:

— Няньку, цей перстень — подарунок від мого молодого. Я не можу й не смію дати його іншому. Дайте ви свій.

Цар дає музикам свого персня, та Охвай не хоче:

— Пресвітлий царю, ви пообіцяли мені принцесин перстень. Ви свого слова повинні дотримати.

Цар засоромився і закричав на доньку:

— Віддавай свій перстень! Як не даєш, то будеш коротша на голову!

Тоді принцеса зняла з пальця перстень і вдарила ним об землю так, що розсипався на макові зернятка. І нечистий зразу перемінився у квочку, інші музики перемінилися в курчат і почали збирати макове зерно.

Та голуб перекинувся тхорем і скочив на квочку — розірвав її.

Цар лиш очі витріщив на таку чудасію. А тхір перемінився на красного легеня став собі коло молодії:

— Пресвітлий царю, оце моя суджена!

Тоді цар зняв зі своєї голови корону, надів на хлопця і сказав:

— Ти — мій зять, наслідник. Передаю на тебе царство.

Весілля тривало. Гості їли, пили, веселилися. І я на тій гостині був, наївся і напився, що став п'яний, упав на стілець — і цій казці кінець.

ДВАНАДЦЯТЬ ЛЕБЕДИЦЬ І ДВАНАДЦЯТЬ ЛЕБЕДІВ

Була собі сирітка Іванка. Шукала вона служби та й не могла знайти. Аж один багатий господар узяв дівчину за наймичку. Він і свої діти мав, але жалів до роботи їх заставляти, а бідна сирітка тяжко в нього гарувала.

Одного разу прийшла вона ввечері з поля додому. Цілий день не їла нічого, а багачка посилає на річку шмаття прати.

Пере Іванка шмаття й плаче на свою долю нещасливу, бо дуже їй гірко, а не має з ким поділитися горем тяжким.

Тут з'явилася незнайома дівчина у вінку та й каже:

— Іванко, не плач. Знаю, що тобі гірко. Покинь шмаття прати. Ходи зі мною — будеш у віночку ходити.

Дуже гарна була дівчина, дуже гарно говорила, й Іванка покинула все — пішла за нею.

Вела дівчина Іванку понад воду й завела в ліс. Ішли вони лісом до ночі, йшли цілу ніч, поки не запіяли дикі кури. А коли запіяли, дівчина перетворилася в лебедицю й полетіла, а Іванка спам'яталася, що вона сама-одна в страшних хащах. Хотіла вийти на дорогу, але тільки подряпала собі руки й ноги. Сіла під дерево, плаче:

— Господи, чого сирітська доля така нещаслива? У багача я тяжко працювала, але за своє життя була безпечна. А тепер завела мене якась Мана в ліс, і доведеться тут пропасти.

Не встигла вона це сказати, як затріщали корчі, й з'явився старенький дідусь. Каже він:

— Доньцю дорога, не плач. Ходи до мене — добре тобі буде.

— Ой, дідусю, ніде нема добра бідній сироті.

— Я все, Іванко, знаю про тебе.

Так її ці слова здивували, що вона послухала діда — пішла за ним.

Повів її той дідусь ще далі в ліс. І привів до якогось двору. Там серед лісу стоїть мальована хатка на курячій лапці, довкола хатки росте сад, у саду пташки співають. Зайшли до хатки, а там просторо, попрятано все. А таких вишивок! Таких подушок! Подивилася Іванка й каже:

— Дідусю, мені тут мило, але я буду самітня.

— Не будеш ти сумувати. В мене є одинадцять доньок, а ти будеш — дванадцята.

Враз щось надворі зашуміло. Іванка виглянула у вікно, а над хаткою літають одинадцять лебедиць. Літають-літають, та не сідають. Дає дідусь їй коновочку в руки та й каже:

— Біжи, донечко, доріжкою через сад до кринички, зачерпни свіжої води й принеси до хати.

Приносить вона в коновці воду, а в хаті навколо столу сидять одинадцять дівчат і сорочки вишивають.

Підійшов дідусь, напився води, похвалив Іванку й питає:

— А чи вмієш ти вишивати?

— Вмію.

— То сідай з дівчатами та й не буде тобі сумно.

Сіла вона, дали їй полотно, на якому пташки повимальовувані, та й сказали вишивати рушник. Вона вишиває, а дівчата так співають, що не можна наслухатися ні тих голосів, ні тих пісень.

Подивилися дівчата на Іванчині руки та й одна з них питає:

— Чого в тебе, сестричко, такі руки поранені?

Стала вона розповідати, як лишилася сама-одна сиріткою, як у багачів служила: недоїдала, недо-сипляла; нехтували нею, у найгірший мороз по-силали до роботи, у найгіршу сльоту.

Кажуть дівчата:

— Це вже минулося. Тепер тобі з нами буде добре, лише дідуся треба слухати.

Полягали вони спати. А рано-вранці прийшов дідусь і наказує:

— Ану, гуси, купатися!

Поробилися дівчата лебедицями. А Іванка й незчулася, як сплеснула крилами й вилетіла за подругами у вікно. Прилетіли вони на море. Оди-надцять лебідок поскладали крила в купку, а Іванка свої збоку поклала, щоб упізнати, бо сестриці вже не перший день літають, а вона ще новенька. Но-венька, але найкраща межи ними.

Побігли дівчата до моря купатися. Викупали-ся, прилетіли, поснідали та й далі сіли за свою роботу. Вишивали вони п'ять днів, а на шостий день дід каже:

— Тепер, дівчата, підете полоти й поливати го-род. Туди прийдуть дванадцять хлопців косити око-манку. Не бійтеся їх.

Полють дівчата город, поливають, а трохи далі дванадцять хлопців косять конюшину. Та й нічо-го. Аж перед обідом вийшов дідусь з хати, махнув білою хустиною і крикнув:

— Ану, лебеді, на воду!

Дванадцять косарів стали лебедями, сплеснули крилами й полетіли в один бік. Крикнув дід ще раз:

— Ану, лебідки, на воду!

Дванадцять полільниць стали білими лебедцями, сплеснули крилами — полетіли в другий бік.

І ті, і ті покупалися, пообідали, знов стали до роботи. Полють дівчата, косять хлопці, а один косар позирає в дідів город і каже:

— Хлопці, хлопці, так мені сподобалася нова дідова донька, що з гадки мені не сходить. Я лише не знаю, як достоятися в дідуся, щоби він дозволив нам побратися.

А один косар каже:

— Та ти найдовше в діда живеш, то й знаєш, що треба так робити, аби дід собі твою роботу сподобав, то він для тебе все зробить.

Добре полола город Іванка, але добре й косив той хлопець, що вона йому сподобалася. Ввечері хлопці з дівчатами стали лебедями, прилетіли додому, повечеряли, а тоді дід каже:

— Чув я, що одному лебедеві сподобалася молода лебідка. Я розумію, що таке молодість і перечити їм не буду, коли схочуть від мене разом відлетіти. Але най лебідь вгадає, котра лебідка йому сподобалася.

Всі хлопці поставали однаковими лебедями, а дівчата лебідками — одна в одну, як око в око. Каже дідо:

— Вибирай, козаче, котра твоя!

А як він покаже, коли всі однакові? Дивиться він, дивиться, а Іванка теж собі його сподобала та й трошечки скривила ногу. Лебідь підійшов до неї, а тоді дід говорить:

— Ну прощайся, донько, зі своїми сестрами, а ти, сину, зі своїми братами, їдьте до родини.

— Я не маю родини, — сказала Іванка.

— Нічого-нічого, буде у вас родина.

Стали вони людьми. Дід дав їм віз, мішок золота. Попрощалися Іванка та хлопець з усіма й від'їхали. Купили собі за золото поле, купили хатку й живуть у добрі й гаразді.

ДВАНАДЦЯТЬ ДІВОК

Був де не був один цар, котрий дуже любив полювати на звірку.

Раз він пішов у ліс з пушкою. Ходив, ходив цілий день по хащі і не міг нічого убити. Уже по-надвечір вийшов на поляну і помітив прекрасного оленя, що мав дуже красні роги.

— Ей, — думає собі цар, — цього оленя любив би я встрілити із-за його красних рогів...

І почав іти за ним. Олень, як увидів чоловіка, пустився тікати у темний ліс. Цар за ним. Біжить, біжить і вморився... Кінчився ліс, вийшов цар на поле, дивиться: оленя ніде! «Що за чудо? — думав цар. — Весь час біг перед моїми очима і раз лиш пропав, ніби в землю провалився».

Цар дуже змучився і захотів води напитися... Шукає криницю, шукає і не може знайти...

А жагу таку має, що не може терпіти.

Раз лиш натрапив на криницю.

— Ну, — каже сам собі, — тепер нап'юся свіжої води.

Нахилився до криниці, і щось піймало його за шию й не пускає. І проговорило:

— Лиш так тебе відпущу, якщо пообіцяєш мені те, про що дома не знаєш.

Цар думає, думає... Ба про що він дома не знає? Таж він усе знає... І сказав:

— Хай буде по-твоєму. Обіцяю тобі те, про що дома не знаю...

— Добре... Через двадцять років прийду за ним.

І відпустив цареву шию... І підписали контракт. Вертається цар додому засмучений. Уже йому не мила звірка. Опустив додолу голову і думає: «Ба що би то могло бути? Ба чи не народився у жони хлопчик, і я буду мусити його дати нечистому?»

Прийшов додому, і справді народився у нього син!.. Цар взяв дитину на руки і гірко заплакав. Жона аж злякалася:

— Що з тобою сталося? Чому ти так гірко плачеш?

— Так і так... Я нахилився до криниці, аби води напиться, і щось вхопило мене за шию, не пускало і проговорило: «Пообіцяй те, про що дома не знаєш». І я пообіцяв, бо гадав, що про все знаю...

Тепер і жона злякалася і заплакала:

— Єдиного сина стратиме...

А потім почала себе і чоловіка утішати:

— Не журися. Двадцять років ще далеко. А там бог нам допоможе вийти з біди...

Мало-помалу вони заспокоїлися і майже забули про біду.

А хлопчик ріс, як з води, — здоровий, кучерявий, синьоокий.

Одного дня він перегорвав нянькові папери і знайшов контракт. Прочитав і побіг до вітця.

— Няньку, що це за документ?

Цар побліднів, заплакав, і перо йому впало з руки...

— Так і так, синку... — і розповів хлопцеві свою біду.

— Ну, няньку... Раз таке діло сталося, я мушу нараз іти геть...

Прибігла й мати. Стали сина відмовляти... Айбо даремно... Він збирається в дорогу... Злагодили йому їжу, дали грошей, і хлопець рушився у світ...

Іде, іде, іде... Горами, лісами, полями... Як дуже змучився, сів на траву і закусує хліба...

Раз приступив до нього старенький дідо.

— Куди держиш путь, легеню? — питає його.

— Іду та іду, сам не знаю куди. Нянько мене двадцять років тому продав нечистому, і тепер мушу йти...

— Ну, то я тобі пораджу... Підеш до одного царя, що мав дванадцять дівок. Скажи йому, що ти прийшов сватати... Але аби ти нічого не боявся, говори грізно, сміло, бо якщо будеш говорити з ним тихо, боятися, — голова твоя попаде на стріху, де вже многі голови прибиті стоять...

Хлопець подякував за пораду, і розійшлися...

Через пару тижнів хлопець знайшов того царя. Втворив двері і поклонився.

— Добрий день, пресвітлий царю!

— Добрий день! — відповів цар і чудується: як смів простий легінь зайти в його палати, втворити двері в його кімнату? І так грізно, сміло говорити з ним!

— Та що ти шукаєш, синку?

— Я прийшов до вас сватати!

— Сватати? Ну... перше сядьмо за стіл, перекусимо...

— Ні. Наперед покажіть мені ваш маєток, хочу видіти, чи маєте таке багатство, як мій нянько...

«Еге, — думає цар, — це якийсь мудрак».

Ідуть дивитися маєток. Цар показує коні, корови, бики, вівці, словом, усе, що має.

— Пресвітлий цар многим багатіший, як мій няньо...

Вернулися у палату, а там стіл уже накритий, повно їсти, пити. А за столом сидять дванадцять дівок-красунь... Глипають крадькома на легеня, і дуже їм любиться. Всі йшли би за нього.

Айбо отець лиш так приймає зятя, якщо відгадає, котра з сестер наймолодша. А відгадати тяжко, бо всі дівки однакові: зростом, красою, подобою. Не можна дізнатися, котра старша, а котра молодша.

Дівки позирають на хлопця і шкодують його:

«Коби хоч одна з нас віддалася за нього... Такий смілий, красний хлопець, а пропаде ні за що, ні про що...».

Коли гостилися, цар сказав:

— Ну, легеню, ти прийшов сватати мою дівку... Добре. Я не проти... Я згоден за тебе дати хоч котру доньку, айбо якщо відгадаєш, котра наймолодша... А якщо не вгадаєш... видиш? — і показав йому пальцем на стріху. — Там є двадцять дев'ять голів, і твоя буде тридцята!

Пішли спати. Хлопцеві виділили парадну кімнату... Але він не спить... Сон його не бере... Журиться, що буде завтра... Якщо не відгадає, пропала голова... Тікати? Куди і як? Довкола стража стереже кожну дірку, не лиш двері і вікна...

Так хлопець опустил голову і журиться... Раз чує — у вікно б'ється бджола і жужжить. Глянув на вікно, а далі знов забувся, задумався. А бджола все сильніше і сильніше жужжить і б'ється у скло...

Відчинив вікно, і бджола залетіла в кімнату. Літає, літає довкола нього. А далі перестала літати, пропала... Видить хлопець — перед ним стоїть прекрасна дівчина.

— Я хочу тобі допомогти, порадити. Вранці нянько постройть нас в ряд, як вояків, приведе тебе і скаже: «Ну, відгадай, котра наймолодша...» Я буду всередині між сестрами, і добре дивися: буду пускати з носа червоні точки... З одної ямки носа будуть перелітати в другу... Ти чинися, що нічого не видиш, бо нянько буде за тобою слідкувати. І якщо лиш одним рухом покажеш, що тобі щось звісно, — загинеш... Ходи біля нас горі-долі і чинися, що не видиш червоні точки... Ходи досить довго, а потім стань сперед нянька і скажи: «Пресвітлий царю, я не годен узнати, котра наймолодша, але так думаю, що оця», — і покажеш на мене...

Дівка знов перекинулася бджолою і полетіла... А хлопець вже заспокоївся і заснув...

Вранці його пробудили і привели в царську кімнату, де дванадцять дівок стояли в ряді, як вояки...

— Ну, легеню, тепер держися! Дивися добре, бо голова не твоя!

Хлопець приступив до дівок ближче і дивиться. Ходить біля них горі-долі і дивиться, аж його очі почали боліти... Вдивляється у дівок, не може спізнати... Раз лиш втямив, що одній дівці червоні точки з носа виходять, з одної ямки в другу... Чиниться, що точки не видить, але на дівку добре попризирався, аби її запам'ятав... Ходить, ходить горі-долі рядом... Потім повернувся до царя і каже:

— Пресвітлий царю, тяжко вгадати, бо всі ваші доньки однакові, але здається мені, що наймолодша — ця!

— Ну, дивися добре, аби ти не обманувся...

Хлопець знов ходить горі-долі, придивляючись, потім твердо став сперед наймолодшої дівки.

— Ця буде!

Цар зачудувався:

— Ти відгадав, — тихо проговорив і думає собі: «Ти мудряк, айбо мене не перехитриш... Я тебе мушу піймати. Дам тобі таку задачу, що її не сповниш і лишиш тут голову...»

— Добре, легеню, — каже сердито цар, — днесь ти виграв діло... Айбо ще не все... Тут тобі друга задача: до рана мушиш зробити скляний міст від моєї палати до братової, аби ми не ходили по землі. Міст має стояти у повітрі...

Цілий день їли, пили, гуляли. Вечір полягали спати. Але хлопцеві не спиться, сон його не бере, журиться, як буде завтра... Раз уночі прилетіла знов бджола, б'ється у вікно, жужжить. Хлопець утворив їй вікно. Вона залетіла до хижі, сталася дівкою і говорить:

— Що ти зажурився?

— Де би я не журився, коли цар наказав мені до рана поставити у повітрі міст від його палати до братової.

— Не журися, на рано буде все готово... Лягай, спи...

Рано цар чим пробудився, побіг дивитися, чи готовий міст... І зачудувався, коли увидів, що готовий... Каже:

— Легінь такий мудрий, як я... Що з ним чинити? Як його згубити?

Закликав хлопця.

— Ну, вробив ти красний міст. І днесь виграв ти діло... Айбо ще не все. Ще одну задачу мушиш зробити. Якщо зробиш, дівка твоя, якщо ні —

голова не твоя... З лушпиння огірків зроби чоботи...

Аж тепер хлопець зажурився. Підпер голову долонями і сидить, спання його не бере... Вночі знов прилетіла бджола і сталася прекрасною дівчиною. Як на неї подивився, забув про всю біду.

— Чому не спиш? Що наказав цар?

— Наказав вчинити з лушпиння огірків чоботи...

— Ого-о! Він і сам це не вчинить! Мусимо тікати, бо інакше згубить нас... Тепер слухай, що тобі скажу... Плюнь на лушпиння, на стіл, на постіль, на дзеркало, на лавицю, на двері, вікна, словом, на все, що в цій кімнаті...

Хлопець сповнив усе, як сказала дівчина, плюнув на всі речі в кімнаті...

Тоді двері замкнули, взяли найсильнішого коня, сіли на нього і почали тікати.

Рано цар встав і послав за хлопцем слугу, аби приніс чоботи... Слуга стукає у двері:

— Вставайте!

А постіль відповіла:

— Встаю, встаю...

Через пару хвилин слуга знов постукав у двері:

— Пресвітлий цар вас чекають.

А тазик:

— Тепер умиваюся.

Через якийсь час слуга знов:

— Пресвітлий цар просять вас у свою кімнату...

А рушник:

— Тепер витираюся...

І так далі... На що хлопець плюнув, усе замість нього голосом говорило...

Накінець цар розсердився і наказав слугі:

— Розбий сокирою двері! Що він буде мене стільки дурити!

Слуга вхопив сокиру і лупнув у двері:

— Втворіть двері і дайте чоботи!

Тоді лушпиння з огірка загейкало:

— Що собі цар думає, що з лушпиння можна чоботи зробити? Хай він зробить!

Слуга злякався, вернувся до царя і каже:

— Пресвітлий царю! Принц не втворюють двері, а грізно кричать: хай цар сам з лушпиння вчинить чоботи!

Ей, як розсердився цар, схопив топір — і бух у двері: розколов їх надвоє. Забіг у кімнату хлопця, а там — нікого! Заричав зі злості, як звір:

— Втекли!

Побіг до дівок, дивиться — найменшої нема.

Розповів двом слугам, аби скоро сідали на коні і доганяли хлопця...

Слуги біжать, почали доганяти хлопця. Тоді дівчина каже:

— Я стануся церквою, а ти стареньким попом. Як тебе будуть звідати, чи не видів ти таких і таких, скажи: «Видів, коли я першу службу служив».

Так і було. Дівчина сталася церквою, а хлопця перемінила в старого попа...

Догонили їх цареві слуги і звідають:

— Чи ви не виділи таких і таких, легеня й дівчину...

— Видів, коли першу службу служив у цій церкві...

А церква вже мохом поросла — така стара...

Думають слуги: «Та коли ото він першу службу служив, якщо білий, наче молоко...»

І вернулися додому...

— Ну, чи догнали ви їх? — питає цар.

— Ні... Ми нікого не зустріли на путі, лише старого попа, який службу служив у церкві.

— Дурні ви! — закричав цар. — Таж то були вони! — і відрубав слугам голови. Прикликав двох вояків і їм наказав доганяти легеня:

— Що лише увидите — беріть!

Пустилися вояки в путь. Біжать, біжать. Стали доганяти хлопця... Дівчина знов каже:

— Я стануся водою, а ти мостом, дуже старим, поламаним, дірявим, зарослим травною.

Прибігли вояки до мосту, стали і говорять між собою:

— Вернімся... Через міст не перейдемо, бо старий, гнилий і зломиться з нами... Сюди ніхто не ходив уже сто років. Ніякого сліду не видно...

Вернулися додому.

— Ну, чи догнали ви їх? — питає цар.

— Ні... ми нікого не зустрічали на путі... Лиш добігли до одної води, через котру вів міст, старий, дірявий, погнилий, зарослий травною.

— Дурні ви, — закричав цар, — треба було води зачерпнути і міст порубати. Вода — то моя дівка, а міст — легінь! — і відрубав воякам голови.

«Мушу сам іти», — подумав і швидко осідлав коня, й полетів, як вихор. Став доганяти.

— Йой, мене пече! — закричав хлопець.

— Хай тебе пече, тікаймо! Ото сам цар біжить за нами. Якщо нас догонить — смерть нам!

І тікають далі...

— Йой, мене дуже пече!

Дівка закрила хлопця плахтою і далі тікають. Уже близько границя... Цар женеться за ними і тут-тут їх піймає...

І встигли переступити межу, а цареві не можна було далі іти... З великого гніву кинув собою на землю і розпукся...

Молоді відпочили, наїлися, напилися і помалу дійшли додому.

Мамка і нянько дуже врадувалися синові і невістці. Зробили свадьбу... І щасливо живуть, якщо не повмирали... Чорт, якому був пообіцяний легінь, не мав на нього, жонатого, силу.

РАК-НЕБОРАК І ЙОГО ВІРНА ЖІНКА

Це було тоді, коли раки уміли свистати.

Жили дід та й баба, а в них було три доньки — одна файніша від іншої. Якось баба сказала найстаршій:

— Ану, візьми коновку та принеси води...

Дочка взяла коновку, зачерпнула з кринички води і хотіла йти, але рак-неборак — хап за коновку й не пускає. Дівчина у крик:

— Пусти мене, раче-небораче!

— Не пуцу, мусиш бути моєю жінкою.

— Ніколи у світі я не буду жінкою клишоногого рака.

Рак-неборак потягнув її у воду. Баба чекала трохи, а потім каже середущій доньці:

— Найстарша дочка десь пропала. Візьми другу коновку і принеси води, бо обід треба варити.

Середуща пішла. Зачерпнула водички, але не встигла витягнути, бо рак-неборак — хап за коновку й не пускає.

— Пусти мене, раче-небораче, бо мама буде сварити. Обід треба варити.

— Як підеш за мене, то пуцу...

— Ні, я вийду за файного хлопця, а не за якогось кривоногого рака.

Рак-неборак — сіп її, й дівчина впала у криницю.

Баба вже розсердилася:

— Агій, які вони ніхтолиці! Відай, там заснули...

А найменша каже:

— Я піду, мамо, й принесу водички.

— Іди, але не сиди там довго...

Пішла до криниці, зачерпнула води. Рак-неборак схопив за коновку і не відпускає. Дівчина закричала:

— Ти що, сказився? Ану пусти, бо мені тут ніколи сидіти!

Рак-неборак відповів:

— Як віддашся за мене — пущу, а як ні — то ні.

— За тебе? А ти будеш мене вірно любити?

— Буду, дівчино!

— Добре. Я вийду за тебе, але скажи, де мої сестри.

— Вони, ади, на толоці рвуть собі косиці.

Дівчина глипнула туди — а сестри справді на толічці збирають квіточки.

— Коли прийти сватати? — спитав рак-неборак.

— У неділю. Злагодимосся і будемо чекати.

Найменша забрала сестер і пішла додому. Покликала маму й сказала їй на вухо:

— Рак-неборак прийде мене сватати. Обіцяла-м стати його жінкою.

— Най приходить, — відповіла мати.

Настала неділя. На вулиці зібралися люди, бо хотіли видіти, як рак-неборак буде танцювати. Ще такого трафунку не було! Чекають, чекають, а жєниха нема. Почали сміятися:

— У рака-неборака криві ноги. Та ще він задкує — пішов у другий бік.

Але раптом земля задудніла. З'явилися легені на конях. Перед ними на білім коні їхав молодик у закосиченій крисані. Він розмахував топірцем, що блиснув діамантами.

Наймолодша дівчина була дуже втішена.

Легінь зліз із білого коня. Вої увійшли в хату і посідали за столи. Засватали найменшу дочку — почали танцювати, співати і вівкати. А потому молодий каже нареченій:

— Я маю бути раком іще один рік і три місяці. Чи будеш ти мене чекати так довго?

Молода відповіла:

— Так, буду чекати.

Молодий сів на коня — і тільки дим та нитка за ним.

Рак-неборак не забував про жіночку. Він кожного вечора приповзав до хати, скидав із себе шкарлупу і ставав людиною. Жінка не могла ним натішитися. Але одного разу він сказав:

— Я, жінко, трохи засну, а ти дослухайся. Як під вікном рак три рази свисне, то розбуди мене...

— Поспи, чоловічку, я буду добре пантрувати...

Жінка не спала — прислухалася до кожного шерхоту. Раптом почула свист, її почав ламати сон, але не піддавалася. Минуло трохи часу — хтось свиснув два рази. А жінку ще більше хилить до сну. І вона поклала голову на подушку, коло чоловіка. Вони так міцно спали, що й землетрус не розбудив би їх. Хтось під вікном свиснув три рази, але ніхто не чув.

Вже й сонце зійшло, пташки заспівали. Чоловік прокинувся, убрався в шкарлупу і сказав:

— Що ж ти наробила? Тепер шукай мене по світу — може, що знайдеш.

Рак-неборак поповз до кринички і пірнув у воду. Він більше не приходив.

Засумувала молодиця. І одного дня каже своїй матері:

— Злагодьте мені, мамо, торбинку з харчами — я піду шукати свого чоловіка.

І її зібрали у дорогу. Жінка попрощалася й пішла світ за очі. Ішла один день, другий... Цілий місяць. Питала всіх, де би то міг бути її чоловік, але ніхто не знав. Якось серед широкого поля здибала старого-престарого діда. Розповіла про свою журу й попросила ради.

А дід відповів:

— Це може сказати лише Місяць. Він уночі дивиться на землю і знає, де що діється.

— Я його спитаю! — втішалася нараз молодиця.

— Та він тобі нічого не скаже. Треба просити його маму.

— А де її знайти?

— Підеш цією стежкою до Синьої гори. На тій горі хатка. Там і живе Місяцева мама.

Пішла до Синьої гори, стала під хату і — тут-тук у шибку.

— Хто там?

— Це я, прийшла до матері Місяця просити допомоги.

Двері відчинилися. Молодиця увійшла і поцілувала господині руку. А сльоза, що впала на руку старої, запекла вогнем. І мати Місяця сказала:

— Ов, у тебе, молодице, якесь велике горе.

Вона все розповіла.

— Добре, жіночко, — мовила мати Місяця. — Над ранок син вернеться додому, і я запитаю про твого чоловіка.

Дала їй поїсти і сховала на ніч і накрила коритом під лавицею.

Коли розвиднялося, Місяць прийшов додому. Переступив поріг і каже:

— Мамо, а чому тут людським духом пахне?

— Тобі здається, сину. Мабуть, нахапався по світу всілякого сопуху.

Поставила перед ним яєшню, яка була зроблена із самих жовтків. Місяць поїв, ліг спати. А мати питає:

— Ти видів, сину, жінку рака-неборака? Вона, бідна, блукає по світу і шукає свого чоловіка. Де тепер він є?

— Не відаю, мамо. Жінку може понести до нього хіба тільки Вітер.

Місяць захропів, а його мати підняла корито і каже до жінки:

— Підеш, молодичко, до матері Вітру. Стара Вітриха — добра жінка і тобі зарадить. Вона живе на другій горі.

Жінка прийшла до матері Вітру. Поклонилася низенько і припала до її руки. Коли цілувала, упала сльоза і обпекла господині руку.

— Ов, видно, молодице, в тебе на серці якийсь великий біль.

Жінка розповіла про свій туск. Вітриха зітхнула. Накрила молодицю під лавою коритом і стала чекати свого сина Вітра. Його довго не було — десь блукав світами. Як набігався й охляв, привівся додому. Коли сів за стіл, мати йому каже:

— Бідна жінка рака-неборака залишилася одна. Ходить по світу і шукає свого чоловіка, але ніяк не може знайти. Ти не знаєш, де він може бути?

— Знаю, мамо. Якби молодиця була десь поблизу, то я б її поніс до рака-неборака.

— Вона — гездечки... — Стара Вітриха підняла корито.

Молодиця поклонилася Вітрові. Той довечеряв і сказав:

— Виходь на подвір'я і сідай мені на плечі.

Летіли, летіли й, нарешті, долетіли до золотого замку.

Рак-неборак повзав у саду, який був обгороджений залізним парканом. Молодиця кинулась до нього і заплакала... Рак-неборак обняв її і теж заплакав від утіхи.

Старий змій, що царював у золотому замку, все те видів із вікна. Він тріснув від люті на тисячу кавалків.

Рак-неборак назавжди зробився чоловіком. Він поселився з жінкою у золотому замку, і там довго жили-поживали, ніякого лиха не знали.

ПРО ЖЕНИХА-ЖАБУНА

Було таке село, що у ньому було мало води. Серед села був лише один колодязь. Той колодязь дуже шанували, на свята файно закосичували дашок над ним.

Раз у тому селі була свадьба. А то — як свято. Ніхто не робить, всі гостяться, танцюють, співають. А колодязь забули закосичити. І водяник, що сидів у колодязі, розсердився на людей.

А ще у тому селі було двоє сусідських діточок — хлопчик і дівчинка, які дуже любилися. Старшина на свадьбі — то діти мали принести воду. І хлопчик з дівчинкою пішли до колодязя. Нахилився хлопчик з відром — а його вхопило і затягло у колодязь.

Дівчинка ревучи побігла за людьми. Прийшли, вичеряли воду, але тіла хлопчика там не знайшли.

Лише величезна жаба сиділа там. Не хотіли дівчині вірувати, що хлопчик упав у колодязь.

Айбо води із того колодязя більше не могли зачерити. Опустять на ланцкові відро, наберуть повне води, та коли почнуть тягнути вверх, відро перевертається і виливається. Лише коли та дівчина набирала воду, відро не переверталося.

І мусила вона черяти воду для людей, їй за те платили гроші. І вона все була коло колодязя, все виділа жабу, яка росла і росла там.

Раз чує дівчина — хтось у колодязі співає. А то уже пройшло три роки, як утопився хлопчик. Подивилася дівчина, уже відданиця, у колодязь, а то жаба співає:

Теро-теро-теро-рія,
Чя будеш ти моя мила?

А то була не жаба, а жабун. Дівчина спудилася, побігла геть від колодязя. Прийшла з людьми. А то у колодязі так файно співає:

Теро-теро-теро-рія,
Чи будеш ти моя мила?

Що робити? Убити жабуна? Боятися люди. Та й за що, коли так файно співає. А тут уже посходилися жони з відрами по воду. Почала дівчина черяти води, айбо і їй почав хтось відро перевертати. І вона не може зачерити води. То жабун там так робив. І співав:

Теро-теро-теро-рія,
Чи будеш ти моя мила?

А люди просять:

— Та кажи, що будеш. Бо що будемо без води робити? А вода — то все. Я видів, як люди бідують у тих краях, де мало води. Що з того, що є хліб.

До хліба треба сіль і воду. У нас у Карпатах є і сіль, і вода. Лише мало хліба.

Дівчина ота, що виросла файною відданицею, каже:

— Та буду, буду!

Як то сказала, відразу змогли води зачерити. Айбо як усім води начеряла, жабун почав співати:

Теро-теро-теро-рія,
Тягни мене звідси, мила!

Покликала людей і з їх поміччю витягнула жабуна із колодязя у відрі. А то таке бридке, пулька-те. Лиш голос файний. І співає далі:

Теро-теро-теро-рія,
Веди мене домі, мила!

Повела жабуна до своєї хижі. А він там за-співав:

Теро-теро-теро-рія,
Дай ми їсти, моя мила!

Нагодувала. А жабун співає:

Теро-теро-теро-рія,
Стели постіль, моя мила!

Вона в плач. А люди просять:

— Та постели йому, бо як розсердиться, та лишить нас без води. А що ми будемо без води робити, як будемо жити?

Постелила. А жабун співає далі:

Теро-теро-теро-рія,
Лягай зі мною, моя мила!

Пішли люди з хижі, лишили відданицю з жабун-ном. Мусіла вона лягати в постіль. А жабун ти-хенько співає:

Теро-теро-теро-рія,
Поцілуй ня, моя мила!

А вона вже до жабуна звикла. І не так уже його мерзилося. А світла не було — притулилася і поцілувала його. І так жабунові стало жарко, що кожа жаб'яча на нім тріснула. І коло неї зробився файний голий легінь. То був так зачарований водяником той хлопчик, що упав у колодязь.

А я для чого се розповів? Аби видіти, що любов може. Із жабуна чоловіка зробила.

На другий день вона побігла у магазин, купила для свого чоловіка мужську одягу. А жаб'ячу шкіру спалили. І стали жити та поживати. А за той час у водяника злість пройшла. І знову відпускав людям воду. А вони більше не забували у свята закосичувати дашок над тим колодязем. Біда научила.

Біди — як води. Та не є такої біди, з якої би не було й гаразду.

Тут і казці кінець. І можна перепочити. Комар, кажуть, із дуба падав і то перепочивав.

ЯК БАБУСЯ БОЛОТЯНИКА ПЕРЕХИТРУВАЛА

Жила колись давно стара-престара бабуся сама в хаті коло лісу. Вже їй годів, мабуть, сто було чи, може, й більш... А за тим лісом болото, а в тому болоті жив болотяник, що вночі по болоту шастав, а вдень на купині спав. І хвалився болотяник, що мудрішого од нього й на світі немає, бо він кого хоч обдурити може.

Ото дізнався болотяник, що бабуся за лісом сама живе, перекинувсь на діда, приходять до неї й каже:

— Ти сама собі живеш, прийми мене в хату, щоб не так сумно було.

— Ну, що ж, — каже бабуся, — як ти добрий чоловік, приставай: будемо жити вдвох.

І пустила його в хату.

Пожили вдвох зиму, діждали весни. Бабуся й каже:

— Ну, діду, треба нам щось садити, бо не буде чого взимку їсти.

— Тільки ти, — каже дід, — поміркуй своєю головою... що тобі краще, те й будемо садити...

А сам думає: «Ну, стривай, бабо, ти хитра, а я ще хитріший. Я ж тебе перехитрю!»

— У мене городу чимало, — міркує бабуся. — Наймемо чоловіка — нехай виоре, та посадимо городину: буде нам на пожиток.

Найняли чоловіка, виорав город. Заходилася бабуся картоплю садити та й каже:

— Знаєш, діду... Ми ж хоч разом живемо, а їмо різно... Давай так поділимося: як уродить на городі — хай буде моє те, що в землі, а твоє — що зверху.

— Добре, — каже дід. — Хай буде.

Картопля росте, вони полють. Уродили бульби завбільшки з кулаки.

Бабуся собі в яму сипле, а дідові бадилля на купу скидає. Стали їсти. Вкусив дід бадилину та й каже:

— Ану, дай покуштувати — чи твоє смачніше, чи моє.

А бабуся сміється:

— Е, ні, дідусику, їж, що тобі вродило!

Прожили зиму, знову весни діждали.

— А що будемо сіяти? — пита дід. — Мені мої харчі вже увірилися.

— Коли так, — міркує бабуся, — насіймо маку.

— Еге, еге! — радіє дід. — Тільки мені хай буде те, що в землі, а твоє — що зверху!

— Про мене, — каже бабуся, — хай мої будуть самі вершечки.

Уродив мак. Голівки такі, як кулаки. Позрізала їх бабуся, повитрушувала, насипала маку повні мішки.

— Тепереньки, діду, рви усе, що твоє, їж на здоров'я.

Їсть болотяник цурпалки з маку, аж давиться.

— Дай, бабо, покуштувати, чи твоє смачніше, чи моє!

А бабуся сміється:

— Як же я тобі дам, коли мачинка маленька, а в тебе ротище здоровенний?

Перезимували знов. Болотяник цурпалки їсть, а бабуся — мак.

На третю весну вона питається:

— Чи будемо сіяти, чи, може, годі?

Тут болотяник як закричить:

— Щоб ти, клята бабо, пропала! Ти вже мене так захарчувала, що я й ногами не можу ходити!

— То ти, може, й жити в мене не хочеш?

— Ні, не хочу!

— А як же ми розпрощаємося? Навчи мене хоч однієї пісні на згадку!

Став він співати:

«Ой, жив собі болотяник-небога, та не мав він прихилитись до кого. То знайшов собі бабусяю старую... Оцю вже, каже, я перехитрую!»

А бабуся була хитріша: так його нагодувала, що він ледве дише. Бадиляччя й цурпалки давала: отак того болотяника вшанувала!

Зрозуміла, бабусенько, моє слово? Залишайся жива та здорова!»

— А добре, — питає, — я тобі заспівав?

— Добре, — каже.

— Ну, заспівай же й ти мені, хоч поганенької, та й розпрощаймося!

— Е, ні! — бабуся йому. — Я так не заспіваю! Ось перекидайся на коня, неси мене, куди знаєш, тоді й заспіваю!

Перекинувся болотяник на коня й поніс її в ліс, між терни та глоди. А бабуся вхопилася за гриву й співає: «Трайда-райда! Трайда-райда!»

Уже болотяника колючки пошмугляли, уже на ньому й шерсті мало, а вона все співає.

Став болотяник проситися:

— Може, годі, бабусенько? Може, все?

— Е, ні, — каже, — не все. Ще й половини не проспівала.

— Ой, бабусю, голубонько, пусти хоч з душею! Не треба мені твоїх пісень!

— Еге, — каже, — я ж тебе слухала! Послухай і ти мене!

Аж заплакав болотяник.

— Дам, — каже, — торбу грошей, тільки відпусти живого!

Забіг у болото, копнув ногою під купиною, де в нього гроші були заховані, вхопив торбу й поніс бабусю до хати.

Як злізла на порозі — кинув їй торбу:

— Тепер знатиму, хто хитріший, хто мудріший! Прощавай, стара!

Та й подався до себе на купину.

КАЗКИ ПРО РУСАЛОК

ПРО РУСАЛОК

Вважалося, що утоплені, вбиті матерями при народженні нехрещені діти спочатку стають потерчатами (поторчатами) і лише через сім років перетворюються на русалок (або ще нявок, мавок). А також русалками стають дівчата, які самоволь йдуть з життя, стають нареченими водяного царя. Найчастіше їх можна побачити біля води, тут вони купаються, бігають, кричать, як кішки. Тіло у русалок синювате, голубувате чи темне, вони голі або ж зодягнені у щось прозоре. Зустрівши живу людину, вони переважно намагаються залоскотати, зачарувати, приспати, звести в безкеття — вони мстять за свою безпривинну загибель.

Русалки живуть не тільки у воді. Кажуть, що в русалок є крила і вони живуть на краю світу, або на скляній горі, а до нас приходять навесні та приносять дощ. Вони виливають росу з рогу, та жнива починають колоситися. Коли жнива цвітуть настає час русалчиного весілля.

РУСАЛКА

Люди вірять, що у річках та озерах є русалки — привабливі жіночі істоти, які замість ног мають риб'ячий хвіст. Вони показуються людям, що опинилися самотньо серед води. Така русалка виглядає з підводного терему та заманює рибалку до себе в глибоку воду, де є підводні дерева та дома.

Оповідать, що перед кільканадцятьма роками звабила русалка з собою одного молодого парубка. Пізнім тихим вечором він плив у човні, як то бачить вода така прозора та хтось кличе його з-під води. Став придивлятися та пірнув у воду. Так і жив там з русалкою.

Повернувся до людей через два роки сивоволосим згорбленим старцем і оповідав, що держала його при собі русалка, але як йому там було, й чому так подався, — сього не говорив. Швидко потім він помер.

МАВЧИН ВЕЛИКДЕНЬ

Ще в давню давнину, за часи наших дідів та прадідів, через передачу від одного до другого, а далі вже й до нас, справлявся й справляється мавчин великдень. Може, того справді й не було, а все ж таки, як там кажуть, гуло. Святкували його на зелені свята. Старі люди розказували, мавки робляться з нехрещених дітей. Ото як мати опородить дитя та загубить його, або втопить, або що друге зробить, так то й буде мавка. Через те не можна починати купатися до зелених свят. А як хто не втерпе та піде купатися до зелених свят, то треба йому взяти з собою полиню, держати його в руках та й приказувати: «Мавка, мавка, на тобі полинь, а мене кинь!»

Мавка, мавка, на тобі полинь, а мене покинь!» То тоді купальщику нічого не буде. А як без полиню влізе купатися в річку, то тоді вона вирине з води та й залоскоче. Ото через те на зелені свята носять в руках любисток, канупір, м'яту, як ідуть до церкви або так, як ходять по селу.

РУСАЛЧИН ТИЖДЕНЬ

Була в Кашивці баба одна, Зарембихою її всі звали. Погнала колись Зарембиха гусей пасти, а пасовисько було під лісом, біля жита. Гуси йшли собі попасом, а Зарембиха помаленьку за ними пленталась. Аж дивиться баба, що гуси перестали пастися, повитягували шії і дивляться у жито. Глянула туди Зарембиха, а там молоденькі дівчатка-русалочки у білих платтячках та з вельонами весільними так гарно танцюють. Баба так і вкам'яніла на місці. Дивиться на них і кроку ступити не може. А русалки все ближче і ближче підходять обступають кругом. Тут Зарембиха нарешті схаменулася, кинулась завертати гуси і скоріш з того місця.

Перелякалась баба мало не до смерті. А було то якраз коли жито цвіло. Ту пору Русалчиним тижнем називають. Тоді, кажуть, русалки з жита виходять (а саме тоді жито й цвіте) і вже як хто попадеться їм, то до смерті залоскочуть.

КРИВЕНЬКА РУСАЛКА

У нас розповідали таку історію.

Їхав один чоловік з Бужанки до Верхнова, аж бачить — біжать дівчатка, а позаду кривенька з роз-

в'язаною крайкою. Стала вона просити, щоб той чоловік їй зав'язав. Він зав'язав. Аж глянув — нема ні дівчаток, ні тої кривенької. Десь подівалися.

РУСАЛКИ ГРАЮТЬСЯ БІЛЯ ВОДИ

Погнали ми раз овечки пасти, ще дитюками. Якраз Поклони були, пам'ятний день. Паші ще не було. Але овець вже часом виганяли. Троє нас було. Оно бачимо: коло канави п'ятеро дівчаток таких літ по дванадцять. Пороздягнені в одних сорочках. І то на той бік канави, то на гетой¹ перескакують. Ми зразу думали, що гето дитюки які пусті пороздягались та й бігають коло води. Оно як побачили, як вони одне за другим через канаву перелітають (а канава широка така — чоловік не перескочить), догадалися, що гето русалки. Ми зайняли овечки і одним духом до хати — полякались.

То стільки всього я й бачила.

Я й ото Хотимку в магазині питала:

— Чи знаєш, — кажу, — як ті діти через канаву скакали?

— Чого ж, — каже, — не знаю. Знаю, як допіру бачу.

А Бог його знає, що воно гето таке було, бо русалок, кажуть, тільки щасливий чоловік може побачити.

ПІДВОДНА КОРОЛЕВА

Одна дівчина, що називалася Катерина, пасла над рікою худобу. А там по житі ходила Мавка й збирала манну. Дівчина глянула на Мавку — й за-

¹ Гетой (*діал.*) — цей.

раз її зломало на сон. Лягла Катерина на моріжок і заснула міцним сном.

Хотіла Мавка підійти до неї, але з води впливли русалки й забрали сонну Катерину з собою.

Пробудилася дівчина, а вона вже не з худобою, а у водянім царстві.

Питає русалок:

— Що зі мною сталося? Я ж корову пасла!

Русалки оточили її та й говорять:

— Нащо тобі ті корови? Будеш у нас панувати.

Будеш нашою королевою.

І повели дівчину Катерину до кришталевого палацу. Дуже довго прожила вона в кришталевому палаці під водою разом з русалками, але не постарілася ні на день. Через багато-багато років спам'яталася Катерина у водянім царстві, що мала маму, та й захотіла до неї навідатися. Вийшла вона з води, але нічого не впізнала, бо вже тих людей, що знала колись, не було — багато-багато літ минуло. Зажурилася. А тут повіяв вітер — й вона розсипалася на попіл.

НАРЕЧЕНА-РУСАЛКА

Жив раз де не жив молодий пастир, що пас сільські вівці. Сам був немаєтний і мав лиш козу. А то була дуже зла коза: завдавала більше баламути, як ціла отара. Коли хлопцеві дуже надокучила, розсердився й жбурнув за нею палицею. Коза аж підскочила, а палиця — фирк! — у чагарник і десь загубилася.

Шукає хлопець — не може знайти. Нараз помежи корчами втямив глибоку яму.

«Чи не сюди впала моя палиця? — подумав пастир. — Буде що буде, я за нею спущуся, бо від няня маю лиш одну криваню».

І почав спускатися у яму все глибше і глибше... Та раптом зірвався й упав у глибину. Коли зсунувся на спід, схопився й розглядається. Бачить — він не в ямі, а в якомусь підземному світі. Там — ліси, трава, лише людей не видно. Та й палиці нема.

Ходив-блудив, аж зголоднів. Дійшов до палацу. Через вікна чути музику і співи. Хтось ніби гуляє.

«Буде що буде, — думає пастир, — зайду до палацу».

Відчинив двері, дивиться: велика кімната, а в ній — русалки, дванадцять дівчат. Побралися за руки, стали собі в коло, танцюють і співають. А посередині — найкраща, розмахує палицею в такт.

Приглянувся хлопець — його палиця! В ту ж мить і дівчата увиділи хлопця. Нараз обступили й кожна його тягне до себе танцювати. Доки всі дванадцять з ним потанцювали, вже ледве стояв на ногах.

Тоді найкраща дала знак і перестали гратися.

— Чого ти, легеню, до нас завітав? — питає його.

— За палицею, що в тебе в руках. То моя, дай сюди...

— Заспокойся. З того нічого не буде. Бо що раз з того горішнього світу до нас потрапляє, те ніколи туди не вертається.

— Айбо віддай, — просить русалку хлопець. — Ся палиця єдина пам'ятка від няня. Не можу лишити.

— Дарма, легеню! І не проси — не дам! Але знаєш що? Замість твоєї дерев'яної подарую тобі золоту. То чудесна паличка. Як нею щось удариш, нараз почне стягатися в'єдно. А вдариш живе — чоловіка, худобину, звірку — тої ж хвилини вмре.

Подякував хлопець за золоту паличку і збирається йти геть.

— Чекай, — каже русалка, — бо за твої танці ще не заплатили.

Нагодували, напоїли. Переночував і тільки рано його відпустили:

— Іди, куди хочеш, а сю паличку дуже бережи.

Йде хлопець і добрався до срібного палацу. У вікні така прекрасна дівчина, якої ще й не бачив за своє життя. Почала на нього махати рукою:

— Не йди сюди, легеню, бо загинеш!

Але хлопець її не послухав. Зайшов до палацу.

— Хто ти така?

— Я царська дочка. Мене сюди приніс семиголовий шаркань. Смутно мені тут, ніколи нікого не бачу, окрім змія. Тікай, бо зараз він прийде — і тобі кінець...

— То ми ще увидімо, хто кого поборе!

Тільки встиг сказати — із хмар спустився шаркань.

Як відчинив двері, почав вітрити:

— Хто тут є, у хижі? Я чую чужого...

Хлопець вискочив з-за скрині.

— Тут я! Твоя смерть! — і коли вдарив змія золотою паличкою, той одразу здох.

Дівчина зраділа.

— Визволив ти мене з біди. Як поведеш додому, мій няньо дасть тобі усе, що лиш захочеш.

Вона взяла плаття і вийшла надвір. А хлопець своєю чарівною паличкою постукав довкола срібного палацу, і той став срібним яблуком. Поклав те яблучко до тайстри, і рушили в путь. Дівчина розказує:

— Нас було три сестри, і всіх трьох покрали прокляті шаркані.

— Визволимо і твоїх сестер! — пообіцяв легінь.

Так і сталося. За десять миль стояв другий палац, уже золотий! Там бідувала сестра середуща, ще краща за старшу. І як їх побачила, зі страхом закричала:

— Не йдіть сюди, не йдіть! Бо кінець вам буде, як вас увидить шаркань.

Але хлопець не слухав і зайшов просто до палацу.

— Не бійся нічого. Твоя сестра вільна, і тебе звільнимо.

Тільки встиг сказати ці слова, як прилетів змії — чотирнадцятиголовий.

Та недовго билися: хлопець ударив шарканя чарівною паличкою, і той одразу здох.

Дівчина радісно схопила своє плаття і вибігла назустріч сестрі. Хлопець постукав паличкою довкола палацу, і з того так само сталося мале яблучко, лише золоте. Він поклав яблучко до тайстри, і йдуть уже троє.

— Тепер треба визволити й найменшу сестру.

Знайшли третій палац. Він був найкращий, з діаманта. І молодша сестра була найкрасивіша.

Коли їх побачила, вибігла і не пускає:

— Якщо зайдете до палацу, мій чоловік, шаркань з двадцять однією головою, знищить вас одразу.

— Не бійся. Двох я вже поборов, поборю і третього...

Завела їх молодша сестра в діамантовий палац і хоче погостити. Та не встигли всістися до столу, коли загриміло...

— Йой, се він, ховайтеся!

— Не треба! — каже хлопець.

Вискочив надвір і, ставши на воротах, перегородив шарканеві дорозу.

— Ага, ти вже тут! Ти згубив моїх братів, тепер я тебе знищу! — закричав Змій.

Почалася страшна боротьба. Добру годину билися. Кінець кінцем хлопцеві вдалося вбити поганого змія.

То була радість! Всі сіли до столу і почали гостину.

— Та час нам у путь, — нагадав сестрам хлопець. Потім постукав паличкою по діамантовому палацу, і той зробився яблучком. Пастир і діамантове поклав до тайстрини. Тоді усі четверо зібралися до ями, що вела на верхній світ. Доки дійшли, втомилися. Сіли відпочити. Сушать собі голову, як вилізти вгору. Дівчата почали вже нарікати:

— Воліли б ми зі зміями лишитися. Хоч би не мали жури...

Нараз над ямою почули:

— Ме-е-е!

— Цитьте лиш! Десь тут моя коза... — сказав сестрам пастир і гукнув щосили: — Де ти, моя кізочко?

— Я тут! — озвалася коза.

— Но, якщо се ти, то біжи в село, знайди якесь мотуззя і спусти сюди.

— Айбо не будеш мене бити?

— Не буду, кізочко моя, тільки поспішай, бо ми тут загинемо.

— А скільки вас?

— Четверо.

Коза побігла в село, і незабаром дивляться — зверху сунеться мотуз, а на кінці корзина.

Доки коза бігала в село, сестри обсіли хлопця й видурили в нього кожна своє яблуко, ще й золоту паличку. Він зостався з порожньою тайстрою.

Але то не біда! Головне, корзина уже тут. Посадив спочатку одну дівчину і дав знати нагору, аби коза тягнула. Ох, крєктала вона, але витягла...

За першою другу і третю сестру підняла наверх.

Наостанку спустили корзину за хлопцем. А він думає собі: «Ой, недобре я зробив, що дав виманити в себе яблучка і палицю. Сі дівки, напевне, погане задумали. Ану перевірю...» І поклав у кошик важкий камінь.

Почали тягти. Тягнуть, тягнуть, а як був на половині ями, перетяли мотуз, і камінь гупнув, аж зарився в землю.

— Но, так би сталося зі мною... Що тепер робити? Можу собі йти в копачі гудучи... Піду до тих дванадцятьох дівчат...

Так і зробив. Знайшов палац русалок. А вони вхопили його знову, мало з нього не витрясли душу, так обертали в танці.

Коли вже було досить, стала перед хлопцем найкраща русалка і звідає:

— Чому ти, легеню, до нас вернувся?

— Так і так... — розповів хлопець.

— Недобре ти вчинив, — пошкодувала пастиря русалка, — дав себе обманути. Але з нами не можеш лишатися. Подарую тобі нову паличку. У ній ще більша сила. Погостишся, спочинеш і рушай своєю дорогою.

На ранок відклонився і пішов.

Іде, йде... Спинився під великим дубом. Глянув угору й бачить — на вершку гніздо грифа. А в гнізді малі пташенята дуже пишуть зі страху. Приглянувся ліпше — а вгору дубом тягнеться величезна гадина. Уже близько біля гнізда є. Хоче з'їсти потятка!

— Но, сього не буде! — говорить собі хлопець.

Скинув із себе верхнє плаття й почав лізти на дуба. Гадина якраз досягла гнізда. Вдарив її хлопець, і тої ж миті вона здохла, упала на землю.

Пастир сів на гілку. Бачить: старий гриф летить, несе малим їсти. Як увидів під гніздом людину, махнув крилом так, що хлопець мало не полетів з дуба.

— Що ти тут шукаєш?

Хлопець не міг і проговорити. Але озвалися малята...

— Но, легеню, чую, що ти моїм дітям врятував життя. Чим тобі віддячити?

— Та коби ти мене виніс аж на верхній світ...

— Гей, се неабищо! Але спробую.

Прив'язав на себе з правого боку обдерту серну, а з лівого боку — сернячу шкіру з водою й каже хлопцеві:

— Сідай і ти та запам'ятай: коли поверну голову направо — подаси шматок м'яса, а коли наліво — горнятко води.

Сів хлопець на грифа і почав летіти з ями. Поверне гриф голову направо — хлопець відріже йому шматок м'яса, наліво — дасть горня води. Уже було недалеко од верхнього світу, а м'ясо скінчилося.

Повернув гриф голову і просить:

— Давай їсти, бо не долечу!

А що тут робити? Хлопець швидко відрізав шмат м'яса зі своєї литки й поклав грифові у рот.

Ще пару разів птах махнув крилом, і вже були на верхньому світі. Та хлопець не може ступити на ногу.

— Не журися, легеню, зараз допоможу у твоїй біді, — заспокоїв гриф і виплюнув останній шматок м'яса. Приклав до рани на нозі, дихнув — і приросло!

Розлучилися. Гриф назад до себе полетів, а хлопець рушив по новому світу. Думає собі: буду мандрувати, доки не знайду палаци сестер.

Іде лісом, іде. Раптом чує:

— Ме-е-е!

Повернув на голос і вийшов на галявину. А на ній палац. З вікна визирає красна дівчина, котру визволив од змія. Підійшов до палацу, вигнав звідти ту, що його обманула. Потім постукав у той палац чудесною паличкою, і знову зробилося срібне яблучко. Взяв його хлопець і поклав до тайстри.

Йде далі... Чує:

— Ме-е-е!

Почав іти на голос і дійшов до галявини. На ній стоїть золотий палац, а з вікна теж визирає дівчина. І її прогнав. А палац, як тільки повдаряв паличкою, почав меншати й перемінився на золоте яблуко, яке так само опинилося у тайстрі.

Іде далі. Знову:

— Ме-е-е!

За голосом дійшов до галявини й побачив діамантовий палац. У вікні стоїть дівчина. Висварив її, прогнав, як і сестер.

Потім постукав паличкою у діамантовий палац: той теж почав меншати й стався яблучком. Пастир кинув і його до тайстри.

«Но, — думає собі, — у мене всі три: срібний, золотий і діамантовий. Тепер лиш місце підібрати, аби поставити палаци».

Вирішив поселитися коло одного міста. Вийняв із тайстри яблучко, постукав його паличкою, і тої ж миті з нього почав виростати діамантовий палац.

Зайшов до палацу. Що загадати, все тут є, лиш немає живої душі...

— Та що варте багатство, коли я самотній! — говорить сам до себе. — Гей, коби з'явилася ота дівчина, за котру я думаю: відразу життя стало б веселішим!

Не встиг договорити, як двері розчинилися і появилася знайома найкраща русалка.

— Кликав ти мене... І ось я вже тут! Скінчилося моє заворожіння! Перед сим ми мушили жити в підземнім світі. Тепер і я, і мої подружки — вільні! Глянь, онде вони!

Виглянув хлопець у вікно — справді, одинадцять красунь співаючи йдуть, наче на весілля.

І взяв собі за жінку найкращу русалку. Поклав на землю останні два яблучка — золоте і срібне, зробив з них палаци для відчарованих дівчат.

І всі жили щасливо.

ДІВЧИНА-СИРІТКА

Було то чи не було, але в жнива дівчата жали в пана пшеницю. Була межи ними сирітка Галя. Дуже пекло сонце, і вполудне дівчата пішли до річки купатися. Лише зайшли у воду, як надбігли хлопці, поскакали з берега в плесо, де дівчата купалися. Дівчата закричали, повибігали з води, а сирітка Галя не встигла. Хлопці почали занурювати Галю у воду, сміятися з неї, ледве-не-ледве вирвалася від них і, плачучи, побігла в ліс.

Сіла вона під дерево, виплакалася добре та й каже:

— Чого я така нещаслива живу на світі?

Там вона і задрімала. А прокинулася — стоїть над нею дуже вродлива дівчина у короні з діамантів та й говорить:

— Сестрице, я все про тебе знаю. Ти тяжко бідуєш по наймах, бо сирота. Ходи зі мною — будеш панувати.

А дівчина питає її:

— Хто ти така й звідки?

— Будеш знати, коли зі мною підеш, а тепер я не скажу. Ходи зі мною.

— Під лісом є мої товаришки. Я йду до своїх товаришок-жниць і нікуди з тобою не піду.

— Я тебе вже до них не відпущу, — говорить незнайома дівчина. — Доволі ти в панів та багачів небідувалася!

Поклала на голову Галі корону, взяла за руку й повела. Недовго вони йшли, як ліс скінчився й показалося місто. Вела її дівчина поміж доми дуже гарні, йшли вони гарними вулицями, а по обох боках вулиць різні дерева, квіти були. Йшли вони попри палац великий, але дівчина повела Галю далі. Завела її в ліси непрохідні, дрімучі, в гущаки. Тут їх застала ніч. Водила та дівчина Галю по лісі всю ніч, поки кури не запіяли. Коли закукурікав дикий когут, вона шарпнула з її голови корону й уткнула. Галя сама-одна залишилася серед лісу.

Ходить Галина по лісі, плаче — мало розум не втратила зо страху, — журиться, що голодна, а не знає, як вийти на дорогу. Йде вона в один бік, йде в другий, але ніде не видно кінця-краю лісові. Цілий день голодна ходила — так на ноги припала, як трава скошена. Вже ніч темна.

Присіла дівчина під деревом та й промовила:

— Боже, Боже, невже я маю вмирати в цім лісі?! Тут так безлюдно. Ніхто мене не знайде — звір тіло розтягне.

Враз коло неї з'явилася старенька бабуся та й каже:

— Дівчино, хто ти? І що тебе сюди занесло? Сей ліс чарівний, і його ніхто не сміє перейти, хіба військо.

Галина розповідає:

— Я, бабусю, сирота. Купалася з дівчатами, від хлопців утекла в ліс, і тут показалася молода дівчина, зняла корону з себе й поклала мені на голову. Вона мене водила по якомусь місту з гарними вулицями, поки не заманила сюди. Коли запіяв дикий когут, зірвала з мене корону й зникла, а я залишилася тут.

Подивилася на неї бабуня та й каже:

— Ходи, дівчино, зі мною та й усе добре буде.

Забрала Галину до себе. Галина прийшла до неї така втомлена, що не могла нічого ні їсти, ні пити, — переступила поріг такої малесенької хатки, що ледве влізла до неї, впала на сіно й заснула мертвим сном. Вранці пробудилася: а то вона не в тісній хатині спала, а в просторому царському палаці. Дивиться дівчина у вікно, а то те саме місто, через яке вона вже йшла.

Тут відчинилися двері — входить до неї молодий царевич і питає:

— Ну, красуне, чи хочеш від нас відходити, чи хочеш тут жити? Коли тобі тут сподобалося, то дай згоду, аби ми побралися.

Галина-сирітка не знає, що відповісти. Дивиться на царевича, що на ньому все блищить, що палаці в місті блищать, але не розуміє, що з нею робиться. А царевич теж ока не змигне з її кіс, милується її станом, вродою. Тоді приходять стара бабуня й каже:

— Не бійся, дівчино. Це мій онук. Він бачив багато дівчат, але йому сподобалася тільки ти.

— Не до пари я царевичеві, — каже Галина. — Хай царевич сватає собі царівну, а мене, бідну сирітку, відпустить на волю.

А бабуня каже:

— Ні, дівчино. Ти вже нікуди звідси не підеш, бо до твого старого життя дороги звідси нема. Ти в наймах служила, а тут будеш царювати.

І Галина дала згоду.

Підійшов до неї царевич, підійшла обслуга, під'їхали золоті коні з золотою каретою; дали молодим шлюб, і тоді стара бабуня знов поклала на Галинину голову ту корону, що в лісі клала.

І стали вони щасливо жити-поживати.

ВИЛУПОК І ЙОГО БРАТИ

Дід з бабою прожили многі літа, але дітей не мали. Каже якось баба до діда:

— Пішов би ти до ворожбита, аби вгадав, чи можемо ще дітей мати.

Пішов дід, довго шукав ворожбита і знайшов — аж у темному лісі. Мав ворожбит літ сто, а може, й двісті.

— Скажи мені, чоловіче, хто нашу старість догляне? — просить дід. — Старі ми вже з бабою, а дітей не маємо і не знаємо, чи будемо мати.

Ворожбит відповідає:

— Піди, чоловіче добрий, до міста, купи новий горнець й дванадцять яєць. Вдома поклади яйця в горнець і накрій подушечкою, а бабі скажи, аби спокійно сиділа на тій подушечці дев'ять місяців.

Чоловік так і зробив. Купив яйця, а в горшкодрая — горнець і заставив бабу сидіти на тих яйцях, як ворожбит порадив.

Дід бабу доглядає, носить їсти, аж минає дев'ять місяців. Чує вона, що шуркоче щось у горнці. Підняла подушку і скрикнула з радості:

— Синок є! Біжи, шукай кумів.

— Почекай, стара, може, ще буде один, і тоді піду кликати.

Через якийсь час як почали з'являтися сини — баба їх лише назначує, аби не переплутати. Так прийшли на світ одинадцять синів, а дванадцятий заплакав у яйці:

— Йой! Йой! І я на світ хочу!

Подивилася баба, а шкаралупа ніяк не тріскається, і дванадцятий не може вилізти. Довелося пальцем виколупати його на долоню.

Всім синам дали людські імена, а яке дванадцятому дати? Дід з бабою хотіли якесь гарне, та старші сини обурилися і прозвали його Вилупком.

Сини ростуть як із води. Ще вчора були як долоня, а сьогодні вже по лікоть. Пройшла одна весна, друга, а на третю кажуть:

— Тату, зробіть нам лопати — будемо копати город. Вам несила нас всіх вигодувати.

Поробив старий їм лопати. Вийшли всі на город і за день завеснували. Тоді кажуть батькові:

— Ви літо перебудете, а ми підемо у світ за роботу шукати. А як щось заробимо, то повернемося.

Що робити старим? Мусять погоджуватися.

Попрощалися з ними сини і рушили в далеку дорогу.

Ідуть хлопці, минають села та міста, ріки та гори, і прийшли в чудесний ліс. А на узліссі хатка на курячій лапці.

Повернули і стукають:

— Добрий день. Хто тут живе?

Аж виходить із хати стара-престара баба.

— Хочемо найнятися на роботу, — просяться хлопці.

Подивилася баба на них і каже:

— Добре, дам вам роботу. Я давно шукаю таких молодців. Будете служити в мене рік, а тоді просіть, що хочете.

На другий день нагодувала їх, показала на табун коней:

— Женіть у степ, — наказала. — Маєте їх пастити й сторожити.

Погнали хлопці коней у степ і граються собі, а Вилупка як найменшого посилають коней за-вертати.

Була в тому табуні жеребна кобила. Почав Вилупок їй найкращої трави носити, годувати. А через кілька днів привела кобила, лошатко. Вилупок тішиться, бо має тепер з ким гратися: до гурту його не приймають. Дасть господиня хліба на обід, а він половину з того лошаті несе.

Так проминув рік, лоша й каже:

— Слухай, побратиме, завтра баба кожному за службу дасть те, що хто собі вподобав. Ти ні золота, ні багатства не бери, тільки скажи, що хочеш мене, старе згребло, що над дверима лежить, клубок із нитками, що в баби під подушкою, голку, що носить стара в пазусі, щітку й старий гребінець, що на вікні. А вже тоді ми не пропадемо.

Пригнали увечері коней додому, повечеряли, переночували, а вранці стара каже:

— Ну, синочки, закінчилася ваша служба. Скажіть, кому чим заплатити?

Той каже стільки-то дукатів, той захотів ще більше — ледве баба розплатилася з ними.

— А ти що хочеш? — питає баба Вилупка.

— Не хочу я, бабко, платні, — каже хлопець, — подаруйте мені лошатко. Брати підуть, бо сильні, а я залишуся позаду. А з лошатка викохаю коня та буду їздити.

— Та навіщо тобі лоша? За твоє старання — вибирай коня. Котрого хочеш?

Згадав хлопчик слова лошака й знову своє:

— Не хочу коня, лише те лошатко, що на пасовищі народилося. І других речей не хочу, а дай-те мені старе жгребло, що над дверима лежить, клубок із нитками, що у вас під подушкою, голку, що носите в пазусі, щітку й старий гребінець із вікна.

Здивувалася стара, що хлопець знає про всі ці речі, але що поробиш, обіцяла кожному з братів те, що попросить.

Попрощався хлопець з бабою і побіг до свого лошати.

Бачить — братів уже нема, поїхали. Сів на своє лошатко і також рушив у дорогу. Доганяв, доганяв братів, але наздогнати не міг.

А брати за той час найнялися до якогось пана фірманити, пастушити, орати. Доїхав туди Вилупок і теж найнявся. Як побачили його брати, то ще гірше почали зневажати.

Думали брати, думали, як би позбутися меншого брата, і надумали сказати панові, ніби Вилупок може таке зробити, чого ніхто в світі не робив.

Пішов один з братів до пана і каже:

— Наш Вилупок хвалиться, ніби він може роздобути такого когута, що кожної години кукурікає стільки раз, скільки годинник показує.

Кличе пан Вилупка до себе і говорить:

— Чув я, що ти можеш привезти мені такого когута, якого на світі нема. Кожної години він стільки разів піє, скільки годинник показує.

— Не чув я про такого когута, пане, — відповідає Вилупок, — а хто чув, той і привезти може.

Пан вислухав Вилупка чемно, а тоді показав у вікно:

— Подивися на тих повішених — як не привезеш мені того когута, і тебе таке чекає. Я їх повісив за непослух.

Пішов Вилупок до лошака, гладить його і гірко плаче.

— Чого плачеш, побратиме? — питає лошак.

— Біда, повісить мене пан, — відповідає хлопець. — Брати набрежали, ніби я можу привезти такого когута, що піє кожної години по стільки разів, скільки годинник показує.

— Не журися, — каже кінь. — Кажі панові, най дає торбу грошей.

Дав пан гроші. Вилупок осідлав коня і поїхав. Приніс його кінь на море, а там стоїть крамниця. Каже лошак:

— Іди до крамниці і купи сувій полотна.

Купив хлопець сувій полотна, взяв під пахву і далі поїхали. Відїхали недалеко, а тоді лошак каже: — Я дмухну на полотно, а тоді кидай його на воду.

Лошак дмухнув, Вилупок кинув полотно на воду, й зробився міст.

— Голку не загубив, ту, що баба дала? — питає лошак. — Коли не загубив, кидай позад себе, аби забилася в полотно.

Кинув Вилупок голку, і рушили полотняним мостом. Їдуть, а полотно попереду розмотується, а ззаду змотується знову в сувій.

Переїхали на другий берег, взяв хлопець полотно під пахву — і далі в дорогу.

Довго чи недовго мандрували, а під лісом побачили хату.

Каже лошак:

— В отій хаті живе баба, в неї сидить на поді той когут. Іди, просися на ніч. Баба засне, а ти ще почекай, поки собака, який бабу стереже, вийде

надвір і все обнюхає. Тоді тихенько вийди, пристав драбину і лізь за когутом. Злови його за дзьоб, аби не заспівав і біжи з ним до мене.

Зробив хлопець, як радив лошак, впустила його баба до хати на ніч, а він не спить, чекає, коли баба засне. Вже й захропіла стара, але хлопець почекав ще, коли собака все обнюхає. Тоді ви-йшов з хати, приставив драбину, взяв когута за дзьоб — і тікати. Прибіг до лошака, сів на нього — і гайда до моря.

Та заболіла рука, в якій тримав когута, і хотів хлопець перейняти його в другу руку, але випустив дзьоб, і когут запіяв.

Почула баба свого когута, побила собаку, що не догледів, а тоді сіла на ступу і — доганяти.

Чує Вилупок великий гуркіт за спиною.

— Що бачиш позаду? — питає лошак.

— Бачу вогняну хмару.

— То баба за нами женеться. Дай дмухнути на щітку, кидай її позад себе.

Зробив хлопець, як радив лошак, і позаду зробився ліс густий, як щітка. Баба залетіла в ліс, зачепилася за дерево, і лапка в ступі зламалася.

Закричала баба:

Рубайся, грабочку,
Тешися, лапочко.
Най я наздожену
Свого когучочка!

Грабочок рубається, лапка тешеться, і баба сідає на ступу, далі мчить.

Оглянувся Вилупок, а баба вже перейшла ліс.

— Дай дмухнути на гребінь і кидай його позад себе, — каже лошак.

Кинув Вилупок гребінь, і стали позаду гори льодовиті, ковзкі, як скло.

Ковзала баба, падала, але таки видерлася на гору, з'їхала з неї і далі за Вилупком женеться — ось-ось зловить.

Але то вже було коло самого моря. Кинув хлопець сувій на воду, й зробився міст. Як був на мості, голку позад себе кинув. Їде, нитку тримає у руці, той міст зразу забирає за собою. А баба думала, що міст залишиться, та й разом зі ступою залетіла в море і втопилася.

Щасливо перебрався хлопець на другий бік і приїхав до свого пана.

Почули брати, що Вилупок привіз когута, і ще більше злість почала їх мучити. Пішов один з них до пана:

— Хвалився брат, — каже він, — ніби таку скрипку бачив, якої в цілому світі нема: хто почує її — чоловік, звір чи птах, — усі танцюють.

Ще й не відпочив добре Вилупок з дороги, а вже кличе його пан.

— Збирайся, — каже, — в дорогу, і привези мені ту скрипку, що в цілому світі такої нема і хто почує її гру — чоловік, звір чи птах, — усі танцюють. Як не дістанеш — голова на палю.

Прийшов Вилупок до лошака сумний-пресумний.

— Чого сумуєш, побратиме? — питає лошак.

— Та брати набрехали панові про скрипку, про яку я й не чув. Пан наказав дістати йому цю скрипку.

— Не сумуй! — каже лошак. — Скажи панові, хай дає торбу грошей.

Дав пан торбу грошей, і поїхав Вилупок на своєму лошакові чарівну скрипку здобувати. Їде він, їде, минає села й міста, ліси й гори і доїхав до моря.

Сказав лошак:

— Тепер зайти до крамниці й купи льняного повісма та смоли.

Купив хлопець, що треба, полотняним мостом переїхали море, а тоді лошак і каже:

— Облий мене смолою і обліпи повісмом.

Зробив хлопець, як наказав лошак, і далі їде. Доїхав до хатини — без вікон ще й на курячій лапці. Входить Вилупок туди, а в ній старезна-престарезна баба.

— А чого ти, шинку, хочеш? — прошипіла стара.

— Бабусю, голубко, дозвольте мені переночувати у вашій хатині, — проситься хлопець.

— Лягай на припічку під комином, — каже баба.

Ліг він, попробував, як буде спатися, а через якийсь час виходить надвір.

— Ти куди? — питає стара.

— Піду, бабусю, коневі їсти дам.

— Йди, лише швидко, бо чаш шпати.

Приходить він до лошака, а той каже:

— Скрипка в баби під головою. Коли почувеш, що перший сон зламав стару, тихенько всувай руку й з-під подушки витягай скрипку. Але неси її в одній руці, а смичок у другій, аби не доторкнутись, бо тоді скрипка заграє, баба прокинеться й перетворить тебе у звіра.

Ліг він, чекає, чекає, аж чує — баба захропла. Тихенько запхав руку під подушку, добув скрипку. Тоді її в одну руку, а в другу смичок і тихенько вийшов. Сів він на коня — і гайда до моря.

Але зболіла рука, хотів перейняти скрипку й смичок з руки в руку, смичок доторкнувся до струн, і скрипка заграла. Тої ж миті прокинулася баба, сіла на віник і погналася за Вилупком. Доганяє вона їх, намагається схопити за вуздечку, а кінь відхилив голову. Баба схопилася за повісмо, а воно в руках

залишилося. Так баба хапалася не раз, і поки доїхали до моря, цілого коня обскубла. А на море Вилупок кинув сувій полотна, виїхав на міст, кинув голку, баба за ним — і втопилася.

Приїхав Вилупок із чарівною скрипкою до пана, а брати як побачили це, то ще більше злість взяла їх.

— Бачите, пане, який наш брат дивний, — кажуть. — Він ще хвалився, ніби знає таку царівну, що красуня над усіма красунями й мудра над усіма мудрими.

Пан як почув про таке, то й відпочити Вилупкові не дав.

— Ти хвалився, — каже, — ніби знаєш найкрасивішу й наймудрішу царівну. Або ти мені її збудеш, або загинеш.

Пішов хлопець до лошака сумний-пресумний.

— Чого сумуєш? — питає лошак.

— Як мені не сумувати, коли брати набрехали панові, що я можу привезти ту царівну, що найкраща й наймудріша на світі.

— Це вже біда, — каже лошак. — Але якось буде. Іди скажи панові, хай дає торбу грошей.

Дав пан торбу грошей, і вибрався Вилупок у путь. Їде він, їде, доїхав до крамниці, що коло моря, а лошак каже:

— Іди й купи столик, два крісла, люстро, капелюх півбілий-півчорний, сукню піврожеву-півжовту і великі чоботи — щоб один був синій, а другий червоний.

Купив усе хлопець, що лошак сказав, поїхав, куди поніс лошак — до старої порохнявої верби з величезним дуплом.

— Постав столика, на столик люстро, біля стола два крісла, сукню повісь на одне крісло, чоботи положи на друге.

Підготував усе Вилупок, а лошак порадив йому, що далі робити, й пішов пастися.

Заліз Вилупок у дупло. Бачить — русалки купуються. Викупалися, причесалися, а одна каже:

— Сестриці, дивіться, що на березі!

Вийшли вони на берег, обходять усе, оглядають, а найкраща і наймудріша захотіла поміряти людське вбрання. Одягла сукню — ніяк не підходить. Спереду — один колір, а ззаду — інший. Крутилась, крутилась перед дзеркалом — нічого не може зрозуміти. Одягла капелюшок — не підходить. Почала вона в дзеркалі чоботи приміряти. Гарно, але чоботи різні. Роззула вона один чобіт, а тоді обидві ноги в один захвала й почала стрибати. Коли обернулася спиною до верби, Вилупок з дупла вискочив і зловив її.

Інші русалки повтікали, а вона плаче й проситься:

— Що хочеш тобі дам, будеш володарем морів — лише відпусти.

— Ні, ти вже моя, — каже Вилупок, — а я твій. Поїдеш зі мною.

Поїхали до крамниці, купили їй таке вбрання, яке хотіла, сіли на лошака і рушили до пана. Дорогою поклялися, що ні він її, ні вона його не зрадить.

Приїхали, а пан уже вибігає назустріч.

— Тут, пане, царівна, — каже Вилупок, — але не знаю, як буде, бо я її привіз для себе.

Розсердився пан, а дівчина каже:

— Не буду я твоя, пане, бо ми вже поклялися.

Не знає пан, що й робити, а брати Вилупка лиш те й думають, як би погубити брата. Радять панові:

— Треба його викупати перед весіллям у киплячому кобилячому молоці.

Наказав пан усіх кобил подоїти, молоко скип'ятити. Як сказали Вилупкові, що він мусить у тому молоці викупатися, він і подумав: «Тут мені вже кінець!»

Пішов із лошаком попрощатися, а кінь радить: — Роздягнись і скажи, що ти мене сьогодні не бачив і хочеш, аби я поблагословив тебе на купання. Слуги введуть мене, я дмухну на котел, а тоді можеш стрибати.

Закипіло в котлі молоко, пан і наказує:

— Стрибай!

— Виконував я твою волю, пане, то виконай і ти мою: введи коня, най благословить мене на купання.

Звелів пан привести коня.

— Поблагослови мій купіль, дорогий конику, — просить Вилупок.

Кінь дмухнув на молоко раз, другий, третій і махнув головою, що готово. Стрибнув Вилупок у котел, помився і вийшов з котла гарним-прегарним.

Здивувався пан і про себе думає: «Як я стану таким вродливим, полюбить мене русалка». Недовго думав, наказав підкласти вогню.

— Добре, — каже Вилупок, — але доки молоко закипить, хочу, аби пан почув, як та скрипка грає, що я привіз.

Взяв скрипку в руки, заграв, і всі почали танцювати. Пан уже так утомився, що ногами лише плете, а зупинитися не може. Сказав прив'язати його, аби спокійно дослухав музику. Прив'язали слуги пана до столітнього дуба в саду, а Вилупок як ушкварить, то пан почав і під дубом танцювати, а що був прив'язаним шнурками, то за півгодини з нього шкіра злізла.

Та закипіло молоко, і Вилупок перестав грати. Каже:

— Простигне ваша купіль, треба поспішати.

Наказав пан привести свого найкращого коня, а кінь боїться підійти до гарячого молока. Слуги силою дотягли його і примусили понюхати купіль. Кінь як понюхав, то губа відварилася й упала в молоко, лише зуби показалися.

Каже пан:

— Тепер можу стрибати, бо кінь сміється.

Як стрибнув пан — лише жир з нього сплив на молоці.

Вареного пана з тим молоком вилили в яму, а русалка одружилася з Вилупком. Братів прогнали на чотири сторони, а батьків і всіх добрих людей на весілля запросили. І я був на тому весіллі, їсти-пити давали, по бороді текло, а в роті не було.

КАЗКА ПРО ЗНАЙДОНА

На краю одного села жила бідна вдова з сином-одинаком. Не мали вони ні грошей, ні господарки, а жили тільки за те, що назбирають у лісі грибів та обмінюють їх на базарі на хліб. Одного разу ходили вони краєм лісу, нічо не знаходили, а коли зайшли трохи далі, хлопчина задивився кудись і заблукав. До вечора ходила жінка, кричала за сином, але так і не знайшла його. А хлопець тим часом бігав, бігав, поки не вибився з сил. Сів на пеньок і плаче. Недалеко був сторічний дід, учув він плач, підійшов ближче та й питає:

— Що ти тут робиш, хлопчику?

— Нічо не роблю, — каже той, — плачу. Ходив з мамою по гриби і заблудився. Тепер не знаю, куди йти, аби вийти на край.

— А де ти живеш?

— Не знаю.

— Ну то ходи, — каже старий, — зі мною, будемо жити разом.

Що мав робити хлопець? Уже смеркало, дороги назад він не знав, мусив іти за дідом. Так стали вони жити зі старим у хижці. Хлопець помагав дідові у всьому, тож старий дуже швидко сподобав собі його, а позаяк він не знав, як малюк називається, то назвав його Знайдомом.

Ішли роки, хлопець ріс. Як став великий і не боявся вже ні звірів, ні птахів, почав ходити далеко в ліс. Одного разу увидів це дід, перепинив Знайдона та й каже йому так:

— Усюди вільно тобі ходити: на схід, на захід, на полудне, але на північ аби-сь не йшов, бо там тебе чекає смерть.

Зразу Знайдон слухав старого, а якось думає: «Певно дід збрехав мені: як може смерть сидіти в одному місці. Я її не боюся». Вибрався тихенько поза хату і пішов — тільки закурилося за ним. Ішов, ішов, нарешті дивиться — серед лісу озеро, а у ньому купаються три русалки. Та такі красні, що Знайдон, як увидів їх, не міг очі відвести. Думає, як би то котрусь із них взяти собі за жінку. І надумав: якщо забере вбрання однієї русалки, вона прийде до нього сама. Нишком підкрався з-за кущів, ухопив сукенку, блюзку в руки і побіг додому.

Русалки побачили хлопця, одна вилізла з води й кинулася доганяти його: біжить, просить, аби віддав одіж, за це зробить усе, що тільки він захоче.

Не витримав Знайдон, озирнувся за русалкою і відразу став серед стежки дубом. Та забрала вбрання і вернулася назад.

Опустилося сонце за гори, шукає дід Знайдона, а його ніде нема. «Певно, — думає собі ста-

рий, — не повірив мені й пішов до північного боку лісу». Підійшов трохи стежкою, дивиться: справді дуб росте. Обійшов його довкола, витяг з пазухи чарівну паличку і каже:

— Я дуба оббиваю, тебе, Знайдоне, до життя повертаю.

Нараз зникло дерево, а став хлопець. Бере його старий за руку, веде додому, і дорогою сварить:

— Чого ти мене не послухав, чи не казав я тобі не йти до цього лісу?

Знайдон мовчить.

— Дивися, — каже дід, — аби ти більше туди не ходив, бо ще гірше може бути.

Старий ходить лісом, а хлопець сидить у хаті день і два, нарешті не витерпів і знов пішов дивитися на русалок. Сів у куцах і не рухається. Нарешті підкрався, знову вкрав русалчину одіж та й біжить, не озирається. Дівчина плаче, біжить за Знайдоном, просить, аби віддав. А він ніби не чує. Та не стримався. Уже недалеко було від хати, озирнувся і відразу дубом став.

Вернувся додому дід, кличе хлопця і там, і сям.

Вже знає, де треба його шукати. Обійшов дуба довкола, оббив чарівною паличкою й приказує:

— Я дуба оббиваю, тебе, Знайдоне до життя повертаю.

Зник дуб, а став хлопець. Ідуть оба додому. Старий сварив, сварив Знайдона, а потім питає:

— Тепер будеш мене слухати?

— Буду, — каже той, — я все вам помагаю.

— А до озера ще підеш?

— Мушу йти, бо-м вполюбав собі там таку дівчину, без якої життя мені не миле.

Подумав старий та й каже:

— Чого ти мені про це відразу не сказав, я б тобі порадив, як робити. Але нічого, забудем усе,

що було. Завтра піди на озеро, подивися, котра тобі русалка найбільше сподобалася. А як украдеш її одіж і будеш тікати, аби-сь не оглядався, хоч би як вона просила та плакала, бо знову зачарує тебе. А як прибіжиш додому, відразу кинь те убрання в піч, хай згорить.

Вислухав це Знайдон, переночував з дідом, а на ранок зібрався, пішов до озера й чекає, поки русалки почнуть купатися. Чекав, чекав, нарешті прилетіли русалки, порозбиралися і пішли у воду. Знайдонові цього й треба було. Вхопив наймолодшої з них одіж та й тікає. Та пустилася за ним: плаче, просить, аби віддав, але хлопець вдає, ніби не чує, і не озирається. Прибіг до дідової хати, сховав одіж у куферок, а в піч кинув клопоть паперу. Незабаром вбігає до хати дівчина:

— Віддай мені сукенку і блюзку, — каже.

— На, — й дав інше.

Дівчина вбралася, але без свого вбрання не йде на озеро. Перед вечором вернувся з лісу дід, випитав у Знайдона все, як було, й каже:

— Ти знов мене не послухав і не зробив, як я тобі велів. Чекай, тепер матимеш через неї багато клопоту.

Але палити одіж русалки було вже пізно, бо будь-якої хвилини дівчина могла подивитися на сукенку, і та була б на ній, тому Знайдон те й робив, що ховав від неї куферок. Дні минали і хлопець думав, що русалка забуде давнє і стане доброю й гарною жінкою. Але вона не забувала. Одного разу придобрилася до Знайдона і таки допросилася, аби він відкрив куферок, бо хоче подивитися, чи не пропала її сукенка. Хлопець не перечив їй: повернув ключа. Дівчина вмить убралася, вдарила крильцями й уже знадвору гукнула:

— Як хочеш мене мати, шукай скляну гору. Там я живу з мамою та сестрами.

Тільки Знайдон її й видів: ні коло озера, ні в лісі русалки більше не було. Це дуже засмутило хлопця. Одного разу він каже дідові:

— Піду шукати скляну гору і свою русалку. Або приведу її додому, або сам не вернуся ніколи.

Не боронив старий: дав на дорогу харчів, справив на стежку. Знайдон пішов. Іде день, два. Дивиться: серед лісу два вовки зарізали барана та й гризуться — не можуть поділитися. Кажуть до Знайдона:

— Поділи нас, аби ніхто кривди не мав, зате ми тобі в пригоді станемо.

Знайшов хлопець сокиру, розрубав барана на дві половини. Вовки перестали гризтися.

Іде далі. Нараз випав великий дощ: водою позаливало дороги, фоси, риба з рік порозпливалася, а назад повернутися не може. Не полінувався Знайдон, виловив рибу і кинув у ріку. Підпливає до берега цар-риба і промовляє людським голосом:

— Дякую, хлопче, що порятував моїх дітей від смерті, я тобі в пригоді стану.

Далі йде, аж вода мурашок топить. Зробив Знайдон загату, відвів воду, мурашки надякуватися не можуть.

— Чекай нас, — кажуть йому, — прийдемо до тебе в лиху годину.

«Е-е-е, — думає хлопець, — що ви мені зможете допомогти, хіба обкусаєте», — та й далі блукає лісами. Коли це якимось з'явився перед ним старий дід: ноги сходжені до колін, долоні протерлися до дірок, а борода позеленіла і звисла аж до землі.

— Куди ти, — питається, — парубче, йдеш?

— Шукаю скляної гори, — відповідає, — на тій горі живе моя люба дівчина.

— А чи знаєш, де та гора?

— Ні, не знаю, — відказує Знайдон, — та мушу її знайти, без дівчини не маю чого додому вертатися.

Послухав це старий, подумав трохи й говорить:

— Я пораджу тобі, як ту дівчину знайти. Тут недалеко живе стара бабця, попаси в неї один місяць коні, але за це аби-сь нічо не брав, лише золоту пташку, яка має дві голови: одна співає, а друга говорить. Вона понесе тебе на скляну гору, бо більше ніхто не може туди долетіти.

Подякував Знайдон дідові, дійшов до бабиної хатки і каже з порога:

— Добрий день вам, паніматко.

— Добрий день, — відповідає та.

— Чи не треба вам пастуха до коней?

— Та як не треба, хоч уже най іде.

— А чим будете платити за службу?

— Сріблом, золотом, різними статками. А ти що би хотів заробити?

— Хочу пташки з двома головами, аби однією говорила, а другою — співала.

Почухала стара голову, каже:

— Гаразд, як будеш добре мої коні стерегти, то дам тобі золоту пташку.

На цьому й погодилися. Ліг Знайдон спати. Рано баба будить його:

— Вставай, хлопче, пора коні гнати.

Зібрався Знайдон, погнав коні. Вони швидко напаслися. Так пантрував їх двадцять вісім днів. Але як вигнав коней до лісу двадцять дев'ятого дня, баба перекинула їх у вивірок. Ті скік, скік по деревах і повтікали, а Знайдон лишився сам. Іде

він на схід, кого не стріне, питає, чи не виділи, аби вивірки скакали.

— Ні, — відказують ті, — не виділи ніде.

Іде на захід — те саме чує. Зажурився бідолаха, сів на пень і плаче. Нараз приповзає до нього мурашка, яку колись від потопу врятував.

— Чого зажурився, Знайдоне, — питає, — чи не заблукав часом і дороги не знаєш?

— Ні, не заблукав, — відповідає той, — дорогу я добре знаю. Не знаю лише, де шукати бабиних коней, яких вона перетворила у вивірок і порозганяла по лісах.

— Не журися, — відказує мурашка, — будуть твої коні. Я покликаю своїх братів, поліземо на дерева, покусаємо вивірок. Вони пострибають на землю. А ти щоб стояв і кричав: «Гей, бабині коні, на вуздечку». Так і половиш їх.

Послухався Знайдон мурашки: взяв вуздечки і ходить поміж дерев. Нараз дивиться: пищать вивірки, скачуть на землю. Він і гукнув їм:

— Бабині коні, на вуздечку! — Ті знов стали кіньми, хлопець відразу їх половив та пригнав до баби.

Та сильно здивувалася, бо ніхто ще не приганяв її зачарованих коней, але не подає знаку: лише дає Знайдонові вечеряти, стелить спати, а другого дня, як хлопець знов погнав коней до лісу, перекинула їх у кіз. Бігає той, зазирає у всі провали, болота — ніяк не знайде тварин. Коли це прибігають до нього два вовки, що їх бараном поділив, та й питаються, від чого журу має. Каже хлопець:

— Пас я коні в злої чарівниці й відпас. Стара перекинула їх у кіз, а я вже півдня шукаю, та ніде й сліду їхнього не знайду.

— Не переживай, — кажуть вовки, — ми знаємо, де ховаються бабині кози. Іди на поляну, ту,

що за червоним дубом, і там нас чекай, а ми тим часом поскликаємо своїх родичів та приженемо до тебе кіз. Але не забудь сказати: «Бабині коні, на вуздечку», бо інакше вони залишаться козами, а тебе стара з дому прожене.

Вислухав Знайдон вовків, знайшов червоного дуба, став на поляні з вуздечками і чекає. Коли це чує: біжать бабині кози, аж іскри летять з-під ратиць. Кричить їм:

— Гей, бабині коні, на вуздечку.

Кози збилися в купку, перекинулися в коней. Хлопець половив їх, подякував вовкам за поміч і вертається до баби.

Стара як уздріла, що Знайдон веде її коней, стала зла, місця не може собі знайти. «Нічо, — думає собі, — я ще обведу тебе довколо пальця». На тридцятий день послала хлопця пасти коні, а сама підкралася, почекала, поки він задивиться на ягоди, швиденько прикликала коней, перекинула їх у щупаків та й кинула в море.

А тим часом Знайдон рвав та їв ягоди. Нараз обзирається, а коней знову нема, побіг в один бік лісу, в другий — ні сліду. Вийшов на берег моря. Припливає до нього цар-риба, питається:

— Яка біда пригнала тебе сюди?

— Шукаю бабиних коней, — розповідає, — бо-м навіть не видів, коли і куди вони втекли.

— Не переживай, є твої коні, лише встигай їх зараз половити на вуздечку.

— Та якось уже половлю, — каже Знайдон їй.

Попливла цар-риба збирати своїх слуг, а хлопець сів на камінь і чекає. Та сидів він так недовго, бо слуги цар-риби хутко знайшли щупаків, добре обкусали їх і ті повискакували з води.

— Бабині коні, на вуздечку! — крикнув Знайдон.

Щупаки перекинулись на коней. Хлопець загнуждав усіх і приводить до баби.

— Усе, — каже їй. — Пора йти мені. Я сумлінно пас цілий місяць ваші коні.

— Так, добре пас, — стара відповідає, — кажи, що хочеш за службу — срібла, золота, всього тобі дам, бо все маю.

— Не треба мені ні срібла, ні золота. Дайте ту золоту пташку, що однією головою говорить, а другою співає.

Як не відмовляла його баба від пташки, як не пхала в руки мішок з золотом, не допомгло.

— Як не даєте пташки, — каже, — то й грошей ваших не хочу.

Що мала робити стара? Бачить, що хлопець не відчепиться, дає йому золоту пташку й каже:

— Куди заблагнеш, вона тебе понесе, що захочеш, заспіває і скаже, але служив ти в мене мало, то я даю тобі пташку лише на тиждень. На восьмий день вона сама прилетить до мене.

Узяв Знайдон золоту пташку в пазуху, попрощався з бабцею і йде собі лісом. Вийшов на край і думає: «Ану, чи справді ця пташка вміє говорити». Вийняв її з-за пазухи, а та обізвалася до нього людським голосом:

— Умію і знаю багато.

— Навіть можеш сказати, що робить моя дівчина на склянній горі? — допитується хлопець.

— Можу. Вона сидить у великому палаці й тче скляне полотно.

— А чи не понесла б ти мене на ту гору, бо я дуже сумую за нею, хотів би хоч раз подивитися.

— Понесу тебе на скляну гору, але найперше зготуй харчів на три дні, бо летітимемо довго і хтозна, чи долетимо, не ївши.

Назбирав Знайдон грибів, ягід, наловив риби, приходить до золотої пташки, вона трохи попоїла і нараз стала рівна з хлопцем.

— А тепер, — каже йому, — укладай за крилами їжу, сам сідай та й полетимо, бо дорога далека, аж за трійні хмари, а часу мало.

Поскладав Знайдон вузлики, сам сів і полетіли вони швидше вітру. Що пролетять хмару, пташка просить їсти, бо з сил упадає. Так заледве долетіли вони до скляної гори.

— Стратили ми з тобою багато часу, — каже пташка, — пора мені вертатися до баби.

— Добре, — каже Знайдон, подякував пташці, а далі йде пішки.

Так дійшов до великого скляного замку, сховався в кущах і дивиться, чи не вийде його дівчина-русалка. Чекав годину, другу і таки дочекався. Десь під вечір вийшла вона з відрами в руках.

Знайдон виглянув з-за кущів, кличе дівчину:

— Ходи, хай на тебе хоч подивлюся.

Русалка впізнає і не впізнає хлопця, бо давно не бачила його, але роздивилася добре та й підходить ближче.

— Це ти, Знайдоне? — питає.

— Я, — відказує той, — а кому ж іще бути?

— Як ти знайшов дорогу на скляну гору, коли до неї треба пливти три дні морем і потім ще три версти летіти?

Хлопець оповів їй, як пас у баби-чарівниці коні, як заробив за це золоту пташку, що однією головою говорить, а другою співає, як набрав харчів і пташка винесла його на гору.

— Тепер, — каже їй, — я прийшов, аби забрати тебе до себе.

— Я б рада летіти з тобою, Знайдоне, — мовить дівчина, — та мушу найперше попрощатися

зі своїми сестрами. А поки робитиму це, заховайся до темниці, аби ніхто не видів. І сиди там смирно: нічого не роби і не бери.

— Добре, — хлопець їй.

Заліз до темниці, сів на бочку та й чекає. Але чекав, чекав, а нарешті думає собі: «Та чого я буду марнувати днину, краще подивлюся, що за добро поховане в цій темниці». Йде в один кут, дивиться: золото в мішках, у другий — срібло, у третьому — бочки з винами, медом. Зазирнув у четвертий кут, а там величезний змій прикутий ланцюгами до стіни, стоїть і просить хлопця:

— Як маєш сумління, то подай мені з крайньої бочки кухлик вина.

— Та чого не дати, — мовить, — чи мені шкода.

Зачерпнув горня вина з бочки, змій випив. А через деякий час знову просить:

— Чоловіче добрий, подай мені ще одне горня вина. Я подарую тобі смерть.

Зачерпнув ще раз, подав змієві. А той випив, шарпнув плечима — ланці поспадали.

— За те, що ти дав мені вина, — каже, — я дарую тобі смерть.

Тільки й видів його хлопець. А тим часом дівчина попрощалася з сестрами, і вже йшла до Знайдона, але змій схопив її й забрав із собою. Зажурився хлопець, не знає, що робити і де шукати того змія. Так ходить він по скляній горі, коли це якось дивиться: серед дороги б'ються два чорти.

— За що б'єтеся? — питає.

Один чорт каже:

— Помер наш тато, лишив на обох капелюх такий, що як накриєшся ним, то ніхто тебе не побачить, і черевики: зробиш у них крок, то буде

миля, а як скочиш — дві. Ми ділимося довго, та ніяк не вийдемо на лад.

— Я вас поділю, — каже Знайдон. Узяв клубок, став коло обох чортів і каже: — Дивіться добре за цим клубком. Я кину його з обочі. Хто перший зловить, тому дістануться черевики, а другому лишиться капелюх.

Зраділи чорти, що хлопець поділить їх, пустилися за клубком — тільки їх і було видно, а Знайдон тим часом узув черевики, натяг на голову капелюха й подався у другий бік. Іде, йде, коли це став перед ним золотий замок. Обійшов хлопець його довкола, обдивився — не видить й не чує, аби хтось ходив чи говорив. Ліг у куцах. «Дай, — думає собі, — перепочину трохи». Невдовзі задрімав. Коли це крізь сон чує: летить змій, аж дерева гнуться. Брама замку перед ним відчинилася і той зник за нею. Зранку, як змій знов кудись полетів, Знайдон й собі пішов до брами, став перед нею — та враз сама відчинилася. Ходить хлопець, роздивляється по замку. Нараз дивиться: в одному вікні його русалка. Підбіг до неї й каже:

— Збирайся, я прийшов тебе визволити.

Склала дівчина свій пожиток, стала разом зі Знайдоном у черевики та й утікають. Уночі вернувся до замку змій, а брама йому й каже:

— Велика біда, пане. Твою дівчину вкрав Знайдон і тікає.

— Нічо, — той відповідає, — я їх наздожену.

Повечеряв, полетів. Хлопець з русалкою тим часом тікають. Нараз перед ними впало з гілки пташине гніздо. Не полінувався Знайдон, поклав його на місце і вже хотів далі бігти, коли нараз надлетів змій, русалку забрав, а Знайдона порубав на шматки. Лежить хлопець годину, другу.

Прилітає пташка до гнізда і питає дітей, чи не знають, що це за чоловік лежить посічений під деревом.

— Та як не знаємо, — відповідають ті, — він підняв наше гніздо і від смерті нас порятував. Треба і йому якось допомогти.

— Я знаю, як це зробити, — каже пташка. — Треба летіти і принести, поки не пізно, цілющої води.

І нараз пурхнула з гілки, набрала в дзьобик води, покропила Знайдона, він устав. Подякував пташці та й знову вертається по свою русалку. Дочекався, поки змії полетить, прийшов до неї.

— Як ти живий зостався? — дивується дівчина. — Змії на тобі живого знака не лишив!

— То не мене він порубав, — каже Знайдон, — а купу катрання. Але нічо, більше він нас не обдурить. Спитай, де його смерть, а я завтра прийду.

— Добре.

Вийшов Знайдон за ворота замку, ліг недалеко в кущах і чекає ранку. Як добре розвиднилося, а змії полетів, іде хлопець до замку.

— Ну що, — каже до дівчини, — дізналася те, що я тебе просив?

— Так. Піди на поле, там пастиметься сірий віл. Аби-сь не сполошив його, а підійшов тихо і вбив. З вола вилетить качка. Ти не пускай її, а вимкни з чубка три чорні пір'їни, у них ховається змієва смерть.

Вислухав Знайдон дівчину, пішов у поле, а там волів пасеться — трави не видно. Ходить хлопець поміж них, ніде не видить сірого вола — усі білі. Нарешті змучився, став та їсть хліб. Коли це прибігає до нього миша і просить, аби дав їй щось голод заморити. Знайдон віддав усе, що мав. Миша наїлася й каже:

— Що ти тут шукаєш, хлопче? Може, я тобі чим зараджу?

— Прийшов, щоб знайти сірого вола, та ніде його не виджу.

— Не переживай, покажу його тобі. Йди до скали, і там він буде дерева пасти, а каменем закушувати, там і чекай мене. Я незадовго прийду.

Ходив, ходив Знайдон і таки відшукав скалу та сірого вола. Став недалеко й чекає мишу. Через якусь годину та прибігає з колоском жита в зубах.

— Де ти так довго була? — питає хлопець.

Миша й розповідає:

— Тут недалеко є залізне поле, на якому раз на рік родиться залізний колосок з залізними зернами. Якщо заладувати цим колоском рушницю та стрілити волів у праве вухо, тоді можна вбити його. Інакше тільки розлютиш, і він вб'є тебе.

Були там недалеко пастухи. Знайдон попросив у них рушницю, заладував колоском, що його принесли миша, підкрався до вола з правого боку і вистрелив. Той упав мертвий. Підбіг Знайдон до нього, зловив качку, що вже хотіла вилітати, витяг три чорні пір'їни, подякував миші за колосок, а пастухам за рушницю і прийшов до замку.

— Збирайся, — каже до дівчини, — змій уже більше не страшний. — І показав їй три пір'їни.

Розпалили обоє за замком вогонь, кинули у них те пір'я, й усе пропало, як би нічого й не було. Стали вони на черевики й вернулися до краю скали.

Перекинулася русалка на качку, посадила зверху Знайдона і разом повернулися до його мами. Там собі добре погостилися, поженилися й довго жили, може, ще й тепер живуть, якщо не повмирили.

КАЗКИ ПРО МОРСЬКИХ ЦАРІВЕН І ЧАРІВНИЦЬ

ЯК ЛЕГІНЬ ШУКАВ ПІДЗЕМНУ ЦАРІВНУ

Раз бідний гуцул прийшов до царя просити допомоги.

— Скільки маєш дітей? — спитав його цар.

— Було семеро, але всі вмерли з голоду. Восьме скоро має народитися. Тоді цар сказав:

— Якщо воно буде схоже на мене, то як буде мати вісімнадцять років, заберу його до себе.

Похнюпився гуцул і пішов додому.

Незабаром жінка народила хлопчика. Гуцул сподівався, що хоч на старість буде поміч. Але коли синові сповнилося вісімнадцять років, приїхав за ним цар. Подивився на бідного парубка, а той зовсім не схожий на нього, та красний, як сонце! І цар забрав хлопця із собою. Старий на те не сказав нічого: думав, як син буде добре матися, то згадає про батька і матір.

Але по дорозі прийшло цареві в голову позбутися красеня. І повіз гуцуляка до Проклятого озера. А жива людина сюди ще не ступала, бо озеро викидало хвилю і затягало у безодню.

— Я дуже зголоднів, — сказав хлопцеві цар, — Злови рибку в озері.

Сам виліз на дерево, щоб видіти, як хвиля затягне гуцула під воду.

Легінь пішов до озера. На березі побачив велику калюжу. Раптом вона зарухалася, сплеснула своїми хвильками-губами і проговорила:

— Перенеси мене, легіню, в озеро.

Гуцуляк скинув крисаню, почав черпати воду і носити в озеро. Коли отак вичерпав усю калабаню, хвилі озера зійшлися у справжні вуста, і воно спитало:

— Чого тобі від мене треба?

— Дай рибку для царя.

Вода завирувала й викинула на берег рибину. Парубок схопив її і поніс до карети.

Їдуть далі. Та цареві все ще не дає спокою думка, як погубити красеня.

— Підеш, — сказав нарешті, — у сусіднє царство і приведеш для мого сина підземну царівну.

Парубок подивився на нього, як на дідька, та не сказав нічого, бо і не знав, що мав казати. Пішов лісом, куди вказав цар. Йде, йде і здибав хлопчика із синичкою в руках.

— Шкода мучити пташку. Я заплачу тобі за неї, лише відпусти, — сказав гуцуляк і витягнув із пазухи той єдиний гріш, що мав на дорогу.

Хлопчик узяв гріш, відпустив синичку і побіг.

А стара синиця, яка була вдячна за своє пташення, сіла гуцулякові на плече і каже:

— Як тобі потрібна буде наша допомога, промов ці слова:

Синичко-синичко,
Через моря, світи
До мене, твого брата,
На поміч прилети.

Гуцуляк подякував пташкам і мандрує далі. У глибині лісу побачив ведмедя, який з дупла брав мед. Навкруг парубка задзижчали бджоли:

— Легеню, той ведмідь нам жити не дає. Убий його, а шкіру забери собі, вона стане тобі у пригоді.

Він пожалів працюючих бджіл, зарубав ведмедя, а шкіру забрав.

Ішов не день і не два. Прийшов на сільську толоку, де стояли циганські шатра. Бачить, великий псисько напав на циганча. Гуцуляк шпурнув у пса патином, узяв хлопчика на руки і приніс у табір.

Старий циган, як почув, що сталося, дуже втішився.

— У тебе добре серце, — сказав він. — Візьми у подарунок оцю скрипку. Як потрібна буде допомога, тільки бринькни на першій струні, і я вже буду коло тебе.

Так гуцуляк дістався до столиці сусіднього царства. Ходить такий змучений, що без вітру падає. А не знає, як йому знайти підземну царівну. Сів на камінь, тяжко зажурився. Потім узяв скрипку і тихенько бренькнув на першій струні. Перед ним, як з-під землі, виринув старий циган.

— Чого ти, сину, зажурився?

— Як мені не журитися, коли я прийшов за підземною царівною, а не знаю, де її знайти.

Старий дав пораду:

— Ти заліжай у ведмежу шкіру, грай на своїй скрипці, а я буду водити тебе вулицями столиці.

Гуцул так і зробив. Циган його водить коло царського палацу, а він, ведмідь, виграє на скрипці й пританцьовує, аж курява летить. Цариця побачила і мовила цареві:

— Скажи, щоб завели того ведмедя у палац. Най би повеселилася і наша донька.

Цар покликав цигана:

— Дай мені на один день свого ведмедя. Я заплачу тобі.

Циган сховав гроші й шепнув гуцулякові:

— Добре придивляйся, куди він буде тебе вести.

Цар привів ведмедя до одного озера. На березі відсунув каменюку, і несподівано вода забулькотіла, почала зникати. Показалися сходи, що вели вниз, до золотої плити. Цар підняв оту плиту, і вони спустилися в підземний палац. А там жила царівна з одинадцятьма дівчатами, подібними до неї, як краплі води.

— Ану заграй, — сказав цар ведмедеві.

Гуцуляк підняв скрипку і втяв тропотянку. Дівчата одразу пустилися в танець. Коли усі інші потомилися, царівна попросила:

— Най мені ведмідь іще пограє.

Так вона танцювала, доки її подруги та й цар не пішли собі. Тоді гуцуляк скинув ведмедючу шкіру, і дівчина побачила парубка — файного, як сонце. Довго-довго милувалася отим красенем. Потім знов зашила його у ведмедючу шкіру і дала йому грошей, аби купив собі цісарське вбрання. Та ще наповіла:

— Коли прийдеш сватати, мій тато накаже, аби ми стали в один ряд. Але у мене потече сльоза із правого ока. Якщо ти мене любиш, то схопи за руку і не випускай.

Цар забрав ведмедя і повернув циганові.

Наступного дня гуцуляк собі купив дуже файне вбрання. Відтак пішов сватати царівну.

— Якщо зайдеш у підземне царство і упізнаєш мою доньку, то бери її за жінку, — сказав цар.

Пішов гуцуляк до озера, знайшов там каменюку й відсунув убік. Вода забулькотіла і зникла під землею. Легінь подався сходами до золотої плити, підняв її і спустився вниз, до підземного палацу.

За ним прийшов і цар.

— Станьте всі в ряд! — крикнув на дівчат: він був невдоволений, що гуцуляк дізнався про його таємницю.

Дванадцять дівчат, схожих одна на одну, вирядилися.

Гуцуляк помітив, як в одної дівчини із правого ока потекла сльоза. Схопив її за руку, але царівна вирвалася і заново змішалася з дівчатами.

Легінь забанував. Та згадав про синичку і прошепотів:

Синичко-сестричко,
Через моря, світи
До мене, твого брата,
На поміч прилети.

Прилетіла звідкілясь синичка, сіла йому на плече й питає:

— У чому біда, братчику?

— Допоможи знайти царівну.

Синичка заспівала йому коло вуха:

— Я дзьобну її у праву ногу, і вона сіпнеться.

Гуцуляк придивився. Раптом уздрів, як одна з дівчат сіпнула ногою.

— Оця! — вигукнув і так схопив дівчину за руку, що вже не могла вирватися.

Вивів собі царівну з підземного палацу. Цар дав їм пару коней, срібла-золота і відпустив у світ.

— А куди мене ведеш? — спитала царівна.

— До мого царя.

Дівчина заплакала.

— Не хочу йти до твого царя. Дотепер я жила під землею, та й у другого царя може таке бути. Веди мене у гори. Я буду твоєю.

Парубок повів її у своє село. Відгуляли весілля і зажили собі, як у казці.

СОЛДАТ І СМЕРТЬ

Прослужив солдат двадцять п'ять років. Іде додому і думає: «От прослужив я двадцять п'ять років, прийду додому, скажуть люди: «Дурак солдат... Двадцять п'ять літ прослужив, а царя не бачив». Вернуся, подивлюся на царя». Вернувся солдат, підійшов до палацу царського, а варта його й не пускає. Доповіли цареві.

— Ваше величество, якийсь вояка хоче до вас.

— Хай іде.

Приходить солдат.

— Що, служивий, скажеш?

— От прослужив я двадцять п'ять год, прийду додому, люди скажуть: «Дурак солдат... Прослужив двадцять п'ять літ, а царя і не бачив». То я прийшов, щоб побачить вас.

— Ну, яку ж тобі нагороду дати? — питається цар.

— Дайте мені старе сідло.

— Та нащо тобі старе сідло, я тобі дам нове.

— Ні, я хочу старе.

— Ну, добре.

Дав цар наказ — і принесли слуги солдатові старе сідло.

— Напишіть, ваше величество, бумажку, бо дома ніхто не повірить, що я був у царя і він подарував мені старе сідло.

Написав цар записку: «Дарую за добру службу такому-то солдатові старе сідло». Ще й підписався. А був у сусідньому селі пан і мав маєток Старе Сідло. То он що захотів хитрий солдат, а якесь там дрантине сідло — нащо йому?

Попрощався солдат з царем, подякував за дарунок, подався в дорогу.

Іде солдат дорогою і знову думає: «Прийду додому, спитають люди: «Царя бачив?» — «Бачив». — «А Бога ж то не бачив?» — «Не бачив...» Піду Бога побачу ще». Вертається солдат, іде до Бога. От підходить до райських воріт і бачить, що при дверях смерть стоїть на варті.

— Куди йдеш, солдат?

— От прослужив я двадцять п'ять год: царя бачив, а Бога ж то не бачив. Хочу побачить його.

— Наказано, служивий, нікого не пускати до Бога.

— Та мені б хоч одним оком глянуть на нього.

— Лишайся на моєму місці, а я вже доповім про тебе Богові.

Лишився солдат замість смерті чергувати, щоб хто, бува, сторонній не проскочив, а смерть пішла до Бога.

— Боже, якийсь солдат прийшов, хоче побачити вас. Двадцять п'ять год прослужив. Царя бачив, а Бога не бачив.

— Добре. Нехай стає на службу до мене, на твоє місце, а ти будеш три года ходити по землі і людей забирати.

Повернулася смерть і пішла. Через три роки назад прийшла, а солдатові здалося, що минуло всього три дні.

— Куди йдеш? — затримав солдат непрохану гостю.

— До Бога.

— Наказано нікого не пускати.

— Я по ділу до нього.

— Тоді постій на моєму місці, а я піду й доповім йому про тебе.

Лишилася смерть чекати, а солдат пішов до Бога.

— Чого, солдате, прийшов?

— Смерть прислала.

— Скажи їй, щоб іще три роки стареньких-стареньких людей забирала.

— Добре. Вернувся солдат.

— Ну, що Бог сказав? — допитується смерть.

— Та сказав, щоб ти три роки старенькі-старенькі дуби гризла.

Думає смерть: «Що таке? Ніколи ж не було такого, щоб наказано мені дерева гризти...» Але пішла. Гризла три роки старенькі-старенькі дуби, ледве прийшла, втомлена.

— Куди йдеш? — знову питає солдат.

— До Бога.

— Наказано нікого не пускати.

— А я по ділу до нього.

— Постій на моєму місці, а я піду й доповім йому про тебе.

Прийшов солдат до Бога.

— Чого, солдате, прийшов?

— Смерть прислала.

— Скажи їй, щоб три роки середнього віку людей забирала.

— Добре.

Вернувся солдат, а смерть допитується:

— Ну, що Бог сказав?

— Та сказав, щоб ти ще три роки середнього віку дуби гризла.

Пішла смерть. Гризла три роки середнього віку дуби, ледве-ледве прийшла.

— Куди йдеш? — знову питається солдат, як тільки ступила смерть на поріг.

— До Бога ж.

Вперлася смерть, щоб таки їй пройти, але солдат не пустив.

— Постій на моєму місці, а я піду й доповім.

Прийшов солдат до Бога.

— Чого, солдате, прийшов?

— Смерть прислала.

— Скажи їй, щоб малих дітей три роки забирала.

— Добре. Вертається солдат.

— Ну, що Бог казав? — питається смерть.

— Бог сказав, щоб ти молоді дуби три роки гризла.

Пішла смерть. Через три роки приходить.

— Куди йдеш? — питає солдат.

— До Бога.

— Постій. Піду доповім.

— Ні, я уже піду.

Вперлася смерть, що й годі було солдатові її втримати. Пішла-таки до Бога. Подивився Бог на неї та й питається:

— Що з тебе стало? Не пізнати тебе.

— Хочеш, Боже, щоб я дев'ять років гризла дерева і міцна була?

— А хто тобі казав дерева гризти?

— Солдат.

— Покличте його сюди.

Покликала смерть солдата до Бога.

— Солдате, нащо ти казав смерті три роки старі дуби гризти?

— У мене дома отець і мати старенькі, вона б їх загризла.

— А нащо казав гризти середнього віку дуби?

— Та от я сам середнього віку...

— А нащо казав молоді дуби гризти?

— У мене дома є діти маленькі...

— Ну, добре, — каже Бог. — На тобі цього білого коня, іди вже від мене.

Сів солдат на білого коня, їде. Темно вже стало, а в лісі, край дороги, бачить, мовби вогник горить. Придивляється, а то — пір'ї на жар-птиці.

— Брати чи не брати? — питається у коня.

— Бери... Від біди не одмахнешся.

Забрав солдат пташине перо. Куди їхать? Хіба до царя стать на службу? Приїхав солдат у царський дворець, а про те старе сідло і не думає. Прийняв його цар, дав роботу — доглядати царських коней.

Ідуть увечері конюхи у царські конюшні, беруть із собою лампи, свічки, а солдатіві того не треба. Бере пташину пір'їну, заткне у стріху — і світить вона. Та донесли конюхи цареві на солдата, що має він дивну пташину пір'їну, яка вночі світиться.

Наказав цар солдатіві принести ту пір'їну. Подивився цар на те диво — перо жар-птиці — і каже:

— Дістань мені з дна морського золоту пані. Коли дістанеш — віддам тобі перо жар-птиці, а не дістанеш — накажу зварить тебе в кобилячому молоці.

— Добре, я подумаю...

Прийшов солдат до коня і журиться. Кінь і каже:

— Я тобі казав, що буде біда. Але щось придумаємо... Накупляй барвистих стрічечок в онучників, і поїдемо до моря. Але там не зівай: розвішай на ліщині оті стрічечки, а коли з моря вийдуть морські люди, щоб подивитися на диво-стрічки, то ти хватай щонайгарнішу дівчину і скорій сідай на мене.

На другий день прийшов солдат до царя і каже:

— Поїду я за золотою панею.

Поїхав солдат до моря, розвішав на ліщині різнобарвні стрічки, а морські люди почали одна за одною вилазити із води — та до тих стрічок. Аж останньою вийшла з хвиль красива-прекрасива дівчина, з довгими-предовгими косами. А солдат з-за кущів, схватив ту дівчину за косу, сів з нею на коня — і до царя.

Привіз солдат у царський палац золоту пані, але ж хвіст її у бочці з водою, бо без води не може жити, задихається. Пожила вона щось із тиждень та й каже цареві:

— На дні моря є у мене золота комода — придане моє. Коли дістанеш її, то я тоді вийду за тебе заміж.

Викликав до себе цар знову солдата і сказав:

— Є на дні моря золота комода — придане золотої пані. Поїдь і дістань її звідти. Коли не дістанеш, то звелю зварити тебе в кобилячому молоці.

Пішов солдат в конюшню до коня, радиться з ним.

— Не дістанемо ми з дна морського золоту комоду — приданого золотої пані. Хай цар заварює молоко на тебе. Попросиш у його, щоб дозволив тобі попроситися зі мною. Приведеш мене до котла, у який тебе будуть кидати. Як я тричі пирхну в молоко, то ти скоренько скачи в киплячий котел. Тоді тобі нічого злого не станеться.

Уже заварили в котлі молоко, цар і каже солдатові:

— Ну, тепер скачи в молоко.

— Перед смертю, царю, я хочу з конем попроситися.

— Ну йди, прощайся.

Привів солдат свого коня, став той над котлом, пирхнув раз, другий, а за третім солдат і скочив у

котел з молоком. Тут же він і виплинув: вся одіж його стала золотою, а сам він бравим і красивим хлопцем.

Побачив те диво цар та й захотів і собі помолодіти.

— Зараз же й на мене заварюйте молоко.

Заварили царські слуги молоко, пішов цар до свого коня, привів його, попрощався з ним і скочив у котел. Тільки кісточки і лишилися по ньому.

А солдат оженився з морською золотою царівною, довго жив-поживав і не горював.

ТРЬОМ-СИН БОРИС

Як був собі чоловік та жінка — та й пішли вони на поле жати. Була в них маленька дитинка; вони повісили її в колисці під лісом. Де не взявся орел — украв ту дитинку та й поніс, та й поклав у своє гніздо, у тім же лісі. От жило там у лісі три брати нарізно. Вийшов один брат — слухає, щось кричить. Увійшов він у хату й каже:

— Брати! Щось кричить — людський голос чути. Ходімо, пошукаємо!

Пішли й знайшли того хлопчика — дитинку, понесли до попа й гомонять утрюх, яке йому ім'я дати. Як нас три брати, дамо йому ім'я: Трьомсин Борис. Ну, взяли його до зросту, вигодували утрюх. Тепер він і каже їм:

— Я хочу, батьки, від вас іти.

Вони питають його:

— Що ж тобі дати за те, що ти у нас служив?

— Не хочу, — каже, — нічого у вас. Дайте мені коника.

— Що ж ти, сину, будеш робити з коником? Бери більше!

— Ні, — каже, — не хочу. Дайте мені маленького коня.

— Ну, бери.

Він собі взяв і поїхав, їде лісом і дивиться: щось блищить. Треба поїхати — дізнатися.

— Ах, якби ти мене, конику, хоч трішки підвіз!

Він, бач, усе йшов, заморивсь, а коник малий.

— Е, Трьом-сину Борисе, підожди ще хоч трошки, — відказав коник. — Я тобі скажу сам, коли сідати на мене.

Дійшли до того, що блищало, аж то перо із жар-птиці. От Трьом-син Борис і каже:

— Візьму це перо.

— Ні, — каже коник, — не бери: це не перо, а найперо! Буде тобі за це перо велика вина.

Але він таки взяв його. Дійшли до царського палацу.

Найнявся Трьом-син Борис у царя конюхом, таким, що тільки чистить коні. Усе вночі чистить коні. Там були й такі коні, що ними тільки гній вивозять, — так йому дали на руки їх чистити. Він їх тим пером так почистив, що вони аж сяють. Усі стали тому дивуватись, і ті коні, що під царя підкладали, стали цареві непотрібні, а ті, що гній вивозили, стали підкладати під нього. Цар так полюбив того Трьом-сина Бориса!.. Став його допитуватися:

— Ти, — каже, — до коней щось знаєш, що вони стали гарні.

Став він божитися, що не знає нічого. От інші конюхи стали підглядати за ним і сказали цареві, що в нього є із жар-птиці перо.

— Він, — кажуть, — не тільки дістав із жар-птиці перо, він може дістати й саму жар-птицю.

От цар його й покликав до себе:

— Що, Трьом-сину Борисе? Дістав ти із жар-птиці перо?

— Дістав, — каже.

— Дістань же мені жар-птицю. А як не дістанеш — мій меч, а тобі голова з плеч!

Іде Трьом-син Борис до коня до свого та й плаче.

— Чого ти, Трьом-сину Борисе, плачеш? — питає лоша.

— Як мені не плакати, коли загадав цар таку загадку, що не можна ні мені, ні тобі відгадати.

— А що, — каже, — я тобі казав, що не бери цього пера із жар-птиці! А ти не послухав мене. Ну, не журися: піди скажи цареві, хай дасть четверть горілки та четверть гороху, та горілки найміцнішої.

От він пішов і сказав цареві. Цар дав з радістю. Поїхав Трьом-син Борис у чисте поле і викопав там яму глибоку: так йому порадив кінь. Дав йому цар чотири чоловіки на поміч. Насипав він у яму гороху і налив горілки. Прилетіла жар-птиця, наїлась гороху й напилась горілки. Кінь і каже:

— Гляди, як нап'ється жар-птиця, як перевернеться угору ніжками і так буде тримати — отоді лови!

Він її так і накрив, а вона й кричить:

— Не тобі, Трьом-сину Борисе, малось, та тобі сталось.

Приніс він її до царя, а цар такий радий, такий радий, що не знає, де й діти того Трьом-сина Бориса й де посадити. Дуже, дуже він його нагородив за це.

Стільки там було у тім палаці, — та нікого цар так не любить, як його. От інші заходилися підкушувати Трьом-сина Бориса, зненавиділи його й стали казати цареві:

— Не тільки він міг дістати жар-птиці перо й жар-птицю, він може добути в морі прекрасну дівицю.

Покликав його цар до себе:

— Дістав ти, — каже, — із жар-птиці перо, дістав ти жар-птицю, дістань же ти мені в морі прекрасну дівицю. А як не дістанеш — мій меч, а твоя голова з плеч!

Іде Трьом-син Борис до коня і плаче. А кінь і питає його:

— Чого ти, Трьом-сину Борисе, плачеш?

— Як мені не плакати, коли загадав цар загадку — таку, що ні тобі, ні мені не відгадати!

— Яку?

— Загадав таку, щоб я дістав у морі прекрасну дівицю.

— А що? Я тобі казав — не бери із жар-птиці пера, бо буде тобі велика вина. Ну, не журися! Піди — скажи йому, хай дасть тенета із дзеркалами та хай дасть тисячу суконь та ящик великий.

Пішов той до царя, цар і дав усе. Поїхав Трьом-син Борис і поставив дзеркала навкруг моря і сукні повішав. От вийшла з моря Настася, прекрасна дівиця, одягалась у кожну сукню і в кожне дзеркало заглядала, сама собі здивувалась:

— Ах, яка я собі гарна!

Одягла останню. Тоді її захопив Трьом-син Борис, а вона й крикнула:

— Ах, Трьом-сину Борисе! Пустити мене з неволі на волю, я тебе нагороджу: дам тобі своє вінчальненьке кільце і будеш ти ним щасливий.

Він її не пустив. От вона порвала на собі дванадцять разків намиста й кинула в море. Він привіз її у царський палац. Цар нагородив його знову і дуже радий був. Стали йому знову всі дивуватися і заздрити, стали знов його підкушувати, що він може знати все, що в світі робиться, але цар ні на кого не потурає. Коли це Настася сказала Трьом-синові Борисові:

— Дістав ти жар-птицю, дістав ти й мене, прекрасну дівицю, — щоб ти дістав і моїх дванадцять разків намиста у морі.

А цар каже:

— Як не дістанеш — мій меч, а твоя голова з плеч!

Він іде до коня й плаче. Кінь і питає:

— Чого ти, Трьом-сину Борисе, плачеш?

— Як мені не плакати? Загадав цар таку загадку, що не можна ні тобі, ні мені відгадати.

— Яку?

— Щоб дванадцять разків намиста із моря дістав, того намиста, що Настася розірвала.

— Піди ж, — каже, — скажи цареві, хай дасть сто бочок м'яса і хай дає сто тисяч чоловік.

Цар дав. От кінь і каже:

— Гляди, як прийдеш до моря, поклади те м'ясо навкруги моря. Як повилазять раки те м'ясо їсти — хапай ти біленького: то їхній цар. Вони будуть у тебе прохати його, а ти не давай, поки намиста не поприносять усього.

От він так і зробив. Тільки раки повилазили, він і вхопив біленького. Раки плачуть — кланяються:

— Що вам треба, ми те й приставимо, тільки верніть!

Трьом-син Борис і каже:

— Приставте мені намисто, що в морі розсіпане, тоді пушу.

Вони мотнулись усі: те — одно, а те — двоє, так і познаходили все намисто. Він і хотів пустити біленького, а кінь і кричить:

— Не пускай, ще нема однієї намистинки!

От раки як мотнулись шукати, як мотнулись, так йому і витягли щуку; у тій щуці намистинка.

Він розпоров шуку, знайшов намистину, пустив біленького рака.

Привіз Трьом-син Борис намисто, дивуються всі. От Настася й сказала цареві:

— Пошліть його взнати до сонця: колись воно сходило рано та червоно, а тепер пізно та біло, то чого воно так?

Іде Трьом-син Борис до коня і плаче.

— Чого ти плачеш? — питає кінь. — Не журись: уже не такі цар загадував загадки, та знали, що робити!

От і поїхав він. Коли стоять біля саду сторожі й питають його:

— Куди ти, Трьом-сину Борисе, їдеш?

— Піду, — каже, — до сонця взнати, чому колись воно сходило рано та червоно, а тепер пізно та біло.

— Нагадай же там, — кажуть, — і про нас, що колись цей сад родив та весь світ годував, а тепер і сторожів не прогодує.

— Добре, нагадаю.

От їде далі, коли стоять два солдати прикутих і питають його:

— Куди, Трьом-сину Борисе, їдеш?

— Піду до сонця визнавати, чого колись воно сходило рано та червоно, а тепер пізно та біло?

— Нагадай там про нас, доки ми будемо стояти поковані?

От їде-їде далі, коли на дубові жінка та чоловік пару голубів ловлять і питають його, куди їде. Він їм і сказав.

— Нагадай там, — кажуть, — і про нас: доки ми ловитимемо цих голубів?

— Добре, нагадаю.

Їде-їде далеко, коли там стоїть шинкарка і переливає воду з колодязя в колодязь.

— Куди ти, Трьом-сину Борисе, їдеш?

Він сказав.

— Нагадай там і про мене, доки я переливати-му воду з колодязя в колодязь?

— Добре, нагадаю.

Їде-їде далі. Коли лежить кит-риба. Через неї люди їздять і вже таку дорогу зробили, що аж ребра видно. А вона пити хоче й ніхто їй не дасть. Вона тільки ротом чвьякає. От вона й питає:

— Куди ти, Трьом-сину Борисе, їдеш?

Сказав він і їй.

— Нагадай там і про мене, доки через мене будуть люди ходити та їздити?

— Добре, нагадаю.

Поїхав та й поїхав далі. Коли дивиться — стоїть хатка. Вже перед вечором приїхав у ту хатку. Ввійшов у неї, а там баба, стара-стара, сонцева мати.

— Куди ти, — каже, — Трьом-сину Борисе, їдеш?

— Піду до сонця визнавати: колись воно сходило рано та червоно, а тепер пізно та біло?

— Я ж, — каже, — сину, його мати!

Він їй розказав:

— Бачив я, — каже, — солдатів на ланцюгу, бачив я і сад великий: колись родив, увесь світ годував, а тепер і сторожів не прогодує. Бачив я чоловіка і жінку, що голубів ловлять на дубові і ніяк не піймають. І бачив я шинкарку, що з колодязя в колодязь воду переливає — ніяк не перелле. Бачив я кита-рибу, що лежить і через неї люди їздять, ходять, аж ребра видно, а води не дають — вона ротом зіпає.

Баба йому дала повечеряти. Прийшло сонце, вона заховала Трьом-сина Бориса. Полягали спати. Встали вранці. От вона й каже сонцеві:

— Що мені, сину, снилося!

— А що, мамо?

— Снилось мені, що десь є сад великий: як родив, увесь світ годував, а тепер і сторожів не про-
годує.

— Еге, мамо, є великий сад, у ньому закопані розбійницькі гроші. Тоді він почне родити знов, як викопають їх.

— І ще мені, сину, що снилося.

— А що, мамо?

— Десь стоять два солдати на ланцюгу прикуті.

— Еге: якби вони ті гроші, що в саду закопані, пожертвували на бідних, то пішли б по своїх містах.

— І ще що мені, синку, снилося.

— А що?

— Десь є чоловік та жінка, пару голубів лов-
лять на дубові і ніяк не піймають.

— Еге, ловитимуть, поки світ сонця: вони як були молоді, пару дітей своїх згубили.

— І ще що мені, синку, снилося.

— Що?

— Десь є шинкарка: із колодязя в колодязь пе-
реливає воду, ніяк не перелле.

— Еге! За шинкарство — найгрішніш! Вона пе-
реливатиме, поки й світ сонця! Вона як була мо-
лода, то кому перелле, а кому недолле.

— І ще що мені, синку, снилося.

— Що?

— Десь лежить кит-риба, і через неї люди їздять.

— Еге, й це є! Якби вона вихрякнула корабель
людей, так пішла б у море.

— І що ще мені, синку, снилося.

— Що, мамо?

— Що колись ти сходило рано та червоно, а
тепер пізно та біло.

— Еге, і це було. Як була моя дівчина у морі,
то вона вийде — я засоромлюсь та й почервонію.

Я зійду рано і зайду червоно. А тепер немає моєї дівчини, то я зійду пізно і зайду біло.

От пішло сонце. Здивувалося, що таке його мамі приснилося, що в світі робиться. Пішло воно. А мати дала поснідати Трьом-синові Борисові й розповіла йому все.

Йде він назад. Лежить кит-риба.

— А що, нагадував?

— Казало, — відповідає, — якби ти вихаркнула корабель, пішла б у море.

Тоді кит-риба як харкнула, увесь світ стрепенувся. Йде далі: стоїть шинкарка.

— А що, нагадував про мене?

— Нагадував. Казало, що будеш переливати, поки світ сонця.

— То я, — каже, — не буду поспішатися.

Йде далі. Коли стоять чоловік і жінка, ловлять голубів.

— А що? Нагадував про нас?

— Нагадував. Казало, що будете ловити, поки світ сонця.

— Ну, ми не будемо й поспішатися. А то все така думка, що от-от скоро піймаєш.

Йде, коли стоять ті два солдати й питають:

— А що? Нагадував?

— Нагадував. Казало сонце — як пожертвуєте на бідних ті гроші, що закопані у саду, то по своїх містах підете.

Вони сказали, що пожертвують — зараз так і пішли. Йде далі. Сторожі питають:

— Чи нагадував?

— Нагадував. Казало: як викопаете ті гроші розбійницькі, що тут закопані, то сад буде знов родити.

Вони викопали, сад почав родити.

Прийшов він додому, до царського палацу. Усе взнав і цареві розказав. Цар його нагородив, половину царства наділив йому. У себе тримав його і як із братом з ним жив.

ЗОЛОТИЙ ПТАХ І МОРСЬКА ДІВЧИНА

Був один цар та мав три сини і золоту яблуньку. Він скоро рано встає та й зараз рахує яблука, а хоч рахує він кожного ранку, а все не стає одного. Але старший син каже:

— Татку, ану я буду вартувати, хто то наші яблука обриває.

І вліз на яблуньку та й сидить. Сидить, сидить, і задрімав, та й заснув. Рано виходить цар і рахує, та й знов нема одного. Але другої ночі каже середущий син:

— Ану, татку, я буду вартувати.

І вліз на яблуньку так само і старший, сидів і задрімав, та й заснув, а рано цар знов рахує, і знов нема одного яблука.

Але вже третьої ночі каже наймолодший:

— Татку, ану я піду на варту.

А цар каже:

— Іди геть! Коли старші розумні, та не достерегли, а ти і тільки не достережеш. — Але каже цар: — А зрештою, коли маєш охоту, то йди.

І пішов наймолодший, і виліз на самий верх; сидить, сидить, вже десь було опівночі, дивиться: а золотий пташок прилітає та й дзьобає яблучко. Коли він хоче його лапнути, а пташок вирвався, лиш одно перце лишилося в руках. А рано цар рахує та й каже:

— Є всі яблука.

Але молодший син каже:

— А дивіться, татку, хто наші яблука обриває: то золотий пташок.

А цар скликав синів до купи та й каже:

— Ідть у світ, котрий з вас трьох того пташка принесе, то дам свою корону і половину царства.

І зібралися всі три брати, набрали грошей, посідали на коні та й поїхали в дорогу. Але приїхали в такий великий ліс, що аж лячно (страшно) дивитися. Але найшли три дороги, а старший каже так:

— Тепер розійдемося; я йду крайньою, а ти, середущий, їдь середньою, а ти, молодший, їдь знов іншою крайньою дорогою.

І розділилися та й поїхали.

Але молодший їде, їде, і захопила його ніч. Бере він та й путає коня і пускає пасти, а сам наклав собі вогню, укляк та й молиться богу. Раптом вовк приходить та й каже:

— Молодику, я твого коня буду їсти.

А молодик каже:

— На тобі мій хліб і м'ясо, і все, що маю, лиш не їж мого коня.

Але вовк із'їв хліб та й каже:

— Коли я ще такий голодний, я таки мушу твого коня із'їсти.

А молодик каже:

— А я ж що буду робити без коня в дорозі?

Але вовк каже:

— А ти куди їдеш?

Молодик розповідає йому все, куди їде. А вовк каже:

— Не журися, ми зараз за годину будемо там.

Вовк із'їв коня та й каже:

— Ану, сідай на мене!

Господи! Молодик як сів на вовка, що скочить, а все миля, що скочить, а все миля, і за годину приїхали там, де золотий пташок. Аж вовк каже:

— Стій ти тут на дворі, а я піду і помертвлю їх, і вони не будуть чути.

Пішов вовк до стайні і помертвив вартівників, а потому пішов до покою — там, де був пташок золотий, і також помертвив всіх, і виходить на двір, та й каже:

— Іди до покою, але аби-сь не брав пташка в золоту клітку, лиш бери з тою кліткою, що пташок в ній сидить.

Але молодий царевич входить до покою, дивиться, а пташок у простій клітці. Та він бере та й витягає пташка до золотої клітки, а пташок як заверещить, а то всі повставали та й схопили його коло пташка, та й кажуть:

— А ти як смієш пташка брати?

Напудився молодий принц та й каже:

— У мого тата є золота яблунька, а цей пташок щоночі обриває одно яблучко, і мене мій тато післав, аби я сего пташка приніс.

Але тот цар йому каже:

— Іди! Як приведеш мені золотого коня, то дам тобі пташка.

І пішов молодий царевич, але вовк каже:

— Бачиш, я тобі казав, аби-сь не брав до золотої клітки; але вже пропало. — Каже вовк: — Ну, сідай на мене.

Сів, а вовк що скочить, а все миля; і прилетіли до другого царя, там, де золотий коник. Але вовк каже:

— Стій же ти тут на дворі, а я піду до стайні. І пішов вовк до стайні, і помертвив усіх фірманів; виходить на двір та й каже:

— Іди ж тепер до стайні і бери коня, але аби-сь не брав золоту кульбаку, лиш бери з тою кульбакою, що на коні.

І пішов молодий царевич, дивиться: а то така кульбака золота, що аж очі в себе бере; але він хоче брати кульбаку в руки, а кінь як заірже, а то всі повставали та й схопили молодого царевича, і завели до царя. А цар його почав питати:

— З якої причини ти хотів коня взяти?

Молодий царевич розповів йому все, як було. Але цар каже:

— Іди, як приведеш мені тоту панну, що на морях вродилася, зросла і ще не була її нога на сухій землі, то дам тобі золотого коня.

А молодий царевич вийшов на двір та й плаче. А вовк каже:

— Бачиш, я тобі казав, аби-сь не брав золоту кульбаку, і був би-сь узяв коня, а тепер я тобі не винен. — Потому питає вовк: — І що ж тобі казав цар?

— А що ж, казав, аби йому привезти тоту панну, що вродилася на морях і ще не була своєю ногою на сухій землі!

А вовк каже:

— Не журися, ми її дістанем, але йди до міста та накупи хусток червоних, зелених і з всякими квітами.

Пішов молодий царевич у місто і накупив всякої матерії. І пішли над море, та й виклали склеп, а він порозвішував хустки на дрючках, а то вітер носить хустками, і страх далеко видко. Але вовк молодому паничеві каже:

— Стань собі за склепом і стій, а вона як прийде і буде обзирати речі, а ти лиш забіжи і зараз її вхопи у склепі.

І пішов собі вовк на жирило, а молодий царевич дивиться: окринт плине і приплив до берега. Але тота панна як уздріла, що то таке червоніється, та й вискочила на берег, і зразу до склепу зайшла, та й оглядає речі; а він швиденько забіг та й вхопив її в склепі. Але вовк прибігає та й каже:

— Знаєш що ми зробимо? Ми як дамо цареві панну, а коня візьмем, то і кінь буде наш, та й панна буде наша.

І взяв вовк замертвив панну, аби не боялася, як буде летіти, висадив молодий царевич панну на вовка та й сам сів. Господи! Вовк як скочить, та й за годину стали в царя. Тут вовк збудив панну та й каже:

— Іди ж ти з молодим царевичем до покою, а я буду тихо під корчем сидіти в огороді; а ти як будеш з царем шпацирувати, то аби-сь відійшла трошки набік і аби-сь не боялася, бо я тебе ухвачу і з тобою утечу.

Взяв молодий царевич панну і веде до покою. Цар як побачив панну, то так втішився, як не знати чим; і зараз казав вивести коня із золотою кульбакою і дати молодому царевичу. І взяв царевич коня та й сів собі на нього, та й їде поволі дорогою. Але вовк сидить, сидить під корчем, дивиться, а цар виходить з панною та й шпацирує собі по огороді. А то вже добре смерклося, а панна лиш відійшла трошки набік. Господи! Вовк як ухватив панну, як скочив і здогонив царевича за містом, та й каже:

— Ну, вже маємо панну і коня.

Їдуть вони, їдуть, і приїхали вже до того царя, де пташок золотий. А вовк каже:

— Знаєш що я тобі скажу? Ми зараз пташка візьмем і коня не дамо.

І взяв вовк та й сам перекинувся конем, та й каже царевичу:

— Най панна тримає коня, а ти бери та й веди мене.

Як привів до царя коника, а цар так утішився, як не знати чим, і зараз віддав пташка із золотою кліткою. І взяв молодий царевич пташка, і ви-йшов за браму, посадив панну на коня та й їдуть в дорогу додому. Але вовк, що побув у стайні, не чекав: вирвався та й утік. Здогонив царевича та й каже:

— Видиш, як я тобі добре зробив, вже маєш панну і коня, і пташка; тепер візьми і ще купи собі пару коней цугових і бричку, і найми собі фірмана, та й їдь додому; але пам'ятай лиш, аби-сь не забув за мене в дорозі.

І пішов собі вовк у ліси, а молодий царевич пішов у місто, купив собі пару коней та й бричку, наймив собі фірмана та й їде додому, їде, їде, вже уїхав з кілька миль і заїхав до одного невеличкого міста, і став попасати коней. Але він дивиться, а його брати ходять по місту такі обідрані й босі, шмати на них облетіло, такі нужденні, що ледве їх пізнав. І зараз вони з ним повіталися та й кажуть:

— Ото-м, братчику, находилися світами, попродали коні й одержу, бо вже не мали за що погодуватися, а тепер радимося, як додому приступити.

Але молодший брат каже:

— Ходіть, брати, зо мною!

І пішли до склепу. Він покупив їм сорочки і чоботи, іншу одержу та й поперебирав їх наново так, як були, і купив їсти; попоїли вони, а як попоїли, фірман запряг коні і їдуть додому.

Але на дорозі щось обидва старші брати порадилися і кажуть:

— Нам буде від тата, що ми старші, та нічо не зорядували, а молодший зорядував та й він дістане від тата корону.

І взяли та й убили молодшого брата і фірманна, а самі сіли на бричку та й поїхали. А на дорозі кажуть вони панні:

— Пам'ятай, як би-сь сказала татові, то би і тобі того було!

Але вона забожилася перед ними, що не скаже нікому. А той старший каже:

— Ми лиш додому приїдем, і я візьму з тобою шлюб. Їдуть, і вже приїхали додому, а цар як побачив пташка і золотого коня, то з радості аж не знав, що собі робити, і зараз на другий день зробив великий бал і розповідав гостям, що його сини винайшли золотого пташка і коня, і панну з морів; а за молодшого свого сина і не згадує.

Але вовк, що ходив лісом, ходив і думав собі: «Ану, я піду тою дорогою, куди молодий царевич поїхав». І пішов вовк собі шпацирком, а то була вже ніч. Але вовк дивиться: щось чорніється. Прийшов ближче, а то молодий царевич. Та й каже вовк:

— Ото тебе, небоже, зрадили брати.

І побіг та й приніс живущої води, і плюнув йому в зуби, та й він ожив. А вовк йому каже:

— Ото лишився ти сирота; але ти не міркуєш, чи-сь не мав що коло себе?

— А що ж? Не було нічого, лише сегнат, тот, що мені панна дала.

Вовк як зачав землю бурляти і найшов сегнат злотий, дав молодому царевичу та й каже:

— Сідай на мене.

Господи! Він лиш сів, а вовк як скочить та й за годину стали дома. Тут вовк каже:

— Іди ж тепер до міста і купи собі скрипочку, та й грай, а додому аби-сь не приказувався.

І пішов собі вовк у ліс, а молодий царевич пішов у місто і купив скрипочку; але як заграє, то най сховається банда. І пішов молодий царевич у дім до корчмаря, і казав собі дати щось пити, а відтак як заграє в скрипочку, корчмарі хоч би не раді танцювати, то мусили, бо ще не чули такої гри. Але корчмар каже:

— Я іду до царя і скажу, аби взяв сего музику грати на весілля.

І пішов корчмар до царя; і каже царю:

— Такий є музика, що на цілім світі не найдеться ліпший, але то най банда сховається, як він заграє.

І зараз казав цар його закликати. Приходить він до царя. Господи! Як заграє в палацах, так що аж вікна дзеленькотять. А тота панна, що мала іти вже до шлюбу, лиш подивилася на музику і зараз пізнала, що то той, що її взяв із морів, та й каже:

— Прощу вас, пани, послухати, а я вам скажу байку. — І зачала казати, і каже так: — Був один цар, мав три сини і мав золоту яблуньку, він щоранку рахував яблука, і все не ставало одного.

І розповіла все так, як було, і що з ними вовк робив, і так далі, а напоследку каже вона так:

— Як він їхав уже додому та й надибав своїх братів в однім місті, дивиться, а вони такі обдерті, такі босі і нужденні, що аж не можна було дивитися, а молодий царевич покупив їм убрання і все, і пустилися в дорогу: а в дорозі, бо їм було встидно, що молодший винайшов пташка, і зараз убили його, рідного брата, і затягнули в ліс, а самі взяли пташка і золотого коня, та й заборонили панні, аби не сказала, бо і вона загинула, і мусила забожитися перед ними, що нікому не скаже, — і поїхали. А цар як зобачив золотого пташка і коня, і панну, то зараз казав зробити бал; і повідає гос-

тям, що то його сини привезли з дороги, а за молодшого і не згадав; та тут вже мало бути в царя весілля, старший син мав брати шлюб, але не було добрих музик, аж найшовся такий один, що як заграє, то най і банда сховається. — І зараз обіймила того музику і поцілувала, та й каже: — О, тепер ти мій, а я твоя!

Гості аж зумілися, а вона каже цареві:

— Татку! Оце ваш молодший син, то він усе винайшов — і золотого пташка, і золотого коня, і мене з морів, бо моя нога не була на сухій землі, відколи я вродилася, аж він мене привабив.

І зараз цар поклав корону на свого молодшого сина і випровадив до шлюбу, а старшим каже так:

— Ідіть собі від мене! Аби мої очі не виділи і вуха не чули за вас.

І вигнав у світ, а молодшому дав половину свого царства, і жили собі красно аж до смерті.

КАЗКА ПРО ГОНІННЯ МАЧУХИ

Як були собі дід та баба, і було в них по дочці. У діда й корова була. От мачуха й говорить до дідової дочки:

— Жени корову пасти.

І дала їй кужіль прясти. Вона погнала та й плаче дорогою. А корівка питає:

— Чого ти, дівонько, плачеш?

— Як же мені не плакати, дали кужіль прясти.

— Не журись, — каже, — поклади мені кужіль у ліве вухо.

Вона покладе, а з правого вуха виймає вже попрядений. Та оце як стане смеркатися, і пожене корову додому.

От мачуха бачить, що вона таку гарну пряжу носить, та й каже до своєї дочки:

— Гони, доню, ти пасти корівку і кужіль бери.

Та й пожене та на поле й каже:

— Сороки, ворони! Летіть до мене кужіль прости!

То сороки й ворони поназлітуються і порозхапують кужіль, та й порозносять по гніздах. Увечері вона й пожене ту корівку додому. Додому прижене, то мати й питає її:

— А що, доню? Попряла кужіль?

— Ні, мамо, не попряла. Сороки та ворони поросхапували.

То мачуха до діда:

— Заріж та й заріж, діду, корову.

От дідова дочка погнала корівку пасти. Жене та й плаче. Так корівка й питає:

— Чого це ти плачеш, дівонько?

— Як же мені не плакати, якщо тебе хочуть зарізати?

От і говорить тая корівка:

— Слухай де, дівонько! Як будуть мене різати, так ти просися кишечки мити. Та як будеш мити, то там знайдеш двоє яблучок. Ти їх посади, так повиростають яблуньки.

От ту корівку й зарізали. Дідова дочка й проситься кишечки мити. От пішла на річку та й мие, аж там двоє яблучок — одне золотеньке, а друге срібненьке.

А бабина дочка вгледіла та й женеться за нею — хоче одняти. Так та у кропиву їх і кинула. Коли ж виросла яблунька: на ній срібненьке яблучко, золотеньке яблучко, а під яблунькою — криничка.

Аж їде одного разу там пан та й говорить:

— Хто мені те яблучко золоте чи срібне вирве, тому я половину панства оддам.

От бабина підскочила — хотіла вирвати яблучко, так яблунька — вгору, хотіла водички з кринички набрати, а криничка — вниз.

Дідова ж прийшла, водиці набрала, яблучко вирвала та й дала панові. От він їй і говорить:

— Я тебе візьму заміж.

І взяв її з собою.

От згодом вони собі й дитинку нажили. Послали до батька узвар і просять того батька у гості до дітей. А мачухи й не просять. Так вона й каже:

— Як таки можна, щоб я не поїхала до своїх дітей?

І поїхала з дідом, і взяла свою дочку на віз, і вкрила шкурою та й приїхала туди. А вона була відьмою та мачуха. От і зробила дідовій дочці так, щоб вона козою побігла, а свою дочку, теж відьму, поклала на місце тієї дідової дочки в ліжко.

А мала дитинка все плаче за мамою.

В того пана був парубок, він і говорить:

— Пане мій милий, пане мій любий! Дайте мені дитину, понесу я її погуляти.

А пан каже:

— Неси.

Він і поніс дитину до болота та й кличе:

Ой рись-коза! Твій син плаче,
Твій син плаче, їсти хоче.

А вона й одказує:

Біжу, лечу, мій синочку!
Пісок очі забиває,
Очерет ніжки підкошує,
Бистра вода не пускає.

От прибїгла дідова дочка, із себе шкіру скинула, а сама за дитину, сіла, годує та гірко, гірко плаче!

Погодувала, оддала парубкові дитиночку та й знов побігла. На другий день ізнов дитина плаче. Він знов проситься:

— Пане мій любий, пане мій милий! Дайте мені дитину, понесу я її гуляти.

Поніс та й кличе:

Ой рись-коза! Твій син плаче,
Твій син плаче, їсти хоче.

То вона й біжить:

Біжу, лечу, мій синочку!
Пісок очі забиває,
Очерет ніжки підколює,
Бистра вода не пускає.

От прибігла та з себе шкіру скинула і нагодувала дитинку.

Парубок одніс дитинку. Вона добу знову спить. Тоді пан його й питає:

— Що це значить, що ти оце понесеш дитину гуляти, то вона й не плаче?

Так парубок давай йому признаватись:

— Що ж, — говорить, — твоя, пане, жона побігла козою.

От вони тоді й пішли удвох до болота. Парубок і кличе її:

Ой рись-коза! Твій син плаче,
Твій син плаче, їсти хоче.

Біжить дідова дочка:

Біжу, лечу, мій синочку!
Пісок очі забиває,
Очерет ноги підколює,
Бистра вода не пускає.

Прибігла, скинула з себе шкіру, взяла дитинку та так плаче!

— Тепер, — каже, — моя дитинонько, в останній раз побачимось, а то далеко вже поженуть мене, не почую, як будуть звать!

А пан узяв та й укинув її шкіру в огонь. Як затріщить А вона почула та в кущ — нема шуби! Тоді пан швидко її накрив, і пішли вони додому та й живуть собі.

А тих відьом рознесли кіньми.

ПРО СЕСТРИЧКУ ОЛЕНКУ ТА ЇЇ БРАТА ІВАСИКА

В одному селі жили чоловік і жінка. Мали вони дівчинку Оленку і хлопчика Івасика. Добре їм жилося. Але людина ніколи не знає, що її завтра чекає. Вмерла в господаря жінка, і він оженився другий раз. Прийшла до хати не сама мачуха, а привела ще й свою доньку.

Була її донька дуже лінива, а мачуха сварлива. Пожив трохи чоловік, а далі побачив, що добра не буде, й пішов на заробітки.

Тяжко було дітям коло мачухи, коли він був удома, а тепер ще тяжче стало. Ще сонце не сходить, а мачуха будить Оленку, аби до роботи ставала. Своїй доньці теплої води наливає, а Івасик у холодній вмивається. Лінивій доньці молока свіжого дає, а Оленці — штурханців у плечі.

Поснідає лінива дівчина й знову спати в садочку лягає, а двоє сиріт цілий день працюють.

Але мачусі всього було мало і мало. Найбільше злило її, що рідна донька сохла і чорніла, а Оленка з кожним днем розквітала, як у городі ружа. І задумала вона звести дітей зі світу. Одного дня проганяє сиріт із рідного дому:

— Ідіть служити і не вертайтеся. Я не маю чим годувати нероб.

Взяла Оленка Івася за руку, заплакали й пішли у світи.

А мачуха була чарівницею. Випустила з рукава чорну ворону і наказала їй висушити всі криниці, потічки, річки й озера, куди пішли Оленка з Івасем.

Йшли сиротята, йшли, Івасик дуже втомився і захотів пити. Побачив він коров'ячий слід, а в нім дощову воду і каже:

— Я нап'юся, Оленко.

— Не пий, Івасику, бо станеш телятком.

Далі побачили свинячий слід, а в нім воду.

— Я вип'ю цю воду, — каже Івасик.

— Не пий, братчику, бо станеш поросятком.

Але зустрівся їм овечий слід з водою. І не встигла Оленка слово вимовити, як Івасик припав до нього і вмить став баранцем.

Заплакала Оленка:

— Що мені тепер з тобою робити?

Зняла з себе пояс і веде баранця за собою. А ніде нема ні села, ні води. Аж далеко-далеко побачила палац. Підійшли вони ближче, а за палацом — сад, річка, луги і на брамі стоїть вродливий царевич. Проситься Оленка:

— Чи не взяли б ви мене на службу?

Подивився царевич, що Оленка дуже вродлива й каже:

— Чи не була б ти мені за жінку, бо я нікого не маю.

— Стану, але при одній умові, що цей баранець буде всюди зі мною. Що я буду їсти, те й він нехай їсть, де я буду спати, нехай і він там спить.

Так жили вони всі троє в добрі та гаразді. Царевич ходить на полювання, а Оленка з братом-баранцем вдома. Вона прибирає, пере, варить. Але

мачуха питає чорної ворони, чи загинули діти, і чує, що живі-здорові.

Переодягається мачуха-чарівниця з донькою так, аби їх Оленка не впізнала, і разом ідуть до палацу. Царевич на полюванні, а тут сонце пече. Каже чарівниця:

— Ходімо, Оленко, купатися.

Прийшли до річки, роздягаються. А мачуха зайшла ззаду, скрутила назад руки, зв'язала осокою, до шиї камінь прив'язала й кинула Оленку у воду.

Каже чарівниця дочці:

— Тепер царевич буде твоїм чоловіком. Іди до палацу, лягай на її ліжко і чекай його.

Повертається царевич з полювання, а Оленка не зустрічає його. Входить до палацу, а вона лежить чорна, марна і з очима лютими.

— Чого ти так змарніла, Оленко?

— Я дуже хвора.

— А чим тебе рятувати?

— Заріж он того баранчика і звари мені з нього печінку і серце.

— Нехай буде так.

Пішов царевич ножа гострити, а баранець прибігає і проситься:

— Пусту мене з річкою попрощатися.

— Біжи, попрощайся.

Прибіг Івасик-баранець до річки й просить:

— Оленко-сестричко, рятуй мене. Хочуть мене зарізати — вже ножі точать.

А ріка відповідає:

— Я тебе вже не врятую. На мені камінь лежить і руки мої зв'язані.

Прибігає баранець, а на нього вже ніж гострий чекає.

Проситься ще раз:

— Пусти мене, царевичу, ще раз до річки, бо я ще не попросився.

Відпустив його царевич, а сам пішов за ним. Сховався за кущ і слухає.

— Врятуй мене, Оленко, бо я вже зараз маю вмерти.

А річка відповідає Оленчиним голосом:

— Не врятую тебе, Івасику-братику, бо на грудях важкий камінь лежить і руки зв'язані.

А в цю хвилину крикнув царевич слугам нести сіті. Закинули слуги сіті в річку й витягли з води Оленку. Розв'язали руки, зняли з шиї камінь, покропили цілющою водою, і вона ожила. Питають, як так сталося. І вона розповіла про все.

Знайшли стару мачуху-чарівницю, зв'язали її разом з дочкою і кажуть:

— Прощайтеся з цим світом, прокляті.

Почали вони проситися, але царевич витяг револьвер і забив мачуху разом з донькою. Як викинули їх за браму, то все розквітло: сухі дерева, зів'ялі квіти, трава. А з баранця знов зробився Івасик.

І на цьому кінець.

ПРО БРАТІВ-БЛИЗНЮКІВ

Був колись цар і мав файну жінку. При пологах вона вмерла, і залишилося двоє сиріт-близнюків. Були то діти як діти, лише мали золоте волосся на голові.

Скоро цар оженився другий раз. Але мачуха дуже не любила цих двох хлопців.

У короткім часі цар збирається в похід, а синів залишає з жінкою.

А було це влітку, на луках повно квітів, і діти бігають, збирають їх.

Одного разу побігли золотоголові брати аж над річку, а мачуха підкралася й штовхнула їх у воду. Того ж самого дня вернувся додому цар і питає:

— Чому не зустрічають мене сини?

А жінка відповідає:

— Ой, нема твоїх синів! Пішли на прогулянку й не вернулися.

Казав цар шукати, але ніде їх не знайшли.

Вже лягають спати, лише царева жінка не спить. Бачить вона через вікно, що лугом ідуть дві золоті тіні. Мачуха закрила вікно, лягла і вже не встава-ла, бо боялася.

А в царя була наймичка, що дуже кохалася в квітах. Взяла вона коновки, набрала з річки води і поливає квіти перед палацом. Полила і теж пішла спати.

На ранок перед вікнами палацу у городчику ви-росла велика яблуня, а на ній — два золоті яблу-ки. Але мачуха здогадалася і каже цареві:

— Я дуже хочу тих яблук. Скажи, аби зрубали дерево і принесли мені яблука на обід.

Та наймичці приснився вночі сон, що хтось го-ворить, аби вона взяла з яблуні дві тріски і покла-ла у гній. Наймичка так зробила. І з тих двох трісок виросли два явори. Ростуть день, ростуть два — вже великі — і ніби не шумлять, а говорять голо-сами тих хлопчиків:

— Нас зла мачуха стратила, а тато того не знає.

Підслухала їх розмову царева жінка й каже:

— Царю, як ти мені чоловік, то зрубай два яво-ри і зроби мені й собі ліжка.

Зрубали два явори, майстри зробили ліжка й поставили до покою, де цар з царицею сплять.

Лягають вони спати, а цариці не спиться. Серед ночі чує, а ліжка ліжка питає:

— Чи легко тобі, братчику?

— Легко, бо на мені наш рідний татко лежить.

— А мені тяжко, бо на мені та мачуха спить, що нас зі світу зжила.

Рано каже вона цареві:

— Порубай ці ліжка, бо на своєму я спати не можу.

А наймичка спала й приснилося їй, аби взяла з порубаних ліжок дві трісочки і кинула на воду.

Лише вона так зробила, як виходять з води два золотоголові хлопчики й починають знов бавитися на лузі. Надходить ніч, а до палацу їх ніхто не бере. Йдуть до сільської хати ночувати.

Чують, що цар за ними поминки робить і запрошує усіх, хто є живий. Йдуть люди, і вони йдуть. Всіх запросили за столи, гостять, а на малих ніхто уваги не звертає. Бачить цар, що діти голодні, й кличе за стіл.

— Ні, ми не підемо.

Тоді цар каже кухарці погостити їх окремо. Діти голодні, їдять, а цар гладить їх по головах і згадує синів. Не стримався і з жалем каже:

— Ой, синочки, ви будете жити, а своїх я вже не побачу!

Стало сиnam шкода батька і говорять:

— Не сумуй, тату. Це ми твої сини, але вже повиростали. Мачуха нас у ріку кинула, і ми довго не могли бути разом, аж наймичка нас врятувала.

Заплакав цар і тут же наказав кинути в ріку свою другу жінку, так, як вона його синів кидала.

Цар оженився з наймичкою, і вони добре жили собі.

ЦАРЕВИЧІ ВАСИЛЬКИ

У одного царя був син. Цар був старий, тому вирішив він сина оженити і віддати йому царювання. Так і зробив. Синові присягли, і він став царювати.

Царський палац був коло моря, і молодий цар з жінкою полюбляли на човні по морю прогулюватися. Та одного разу пішла цариця до моря без чоловіка, але із служницями, і сіли вони на човен утрюх. Служниці взяли весла, управляють і їдуть. Раптом, коли трохи від'їхали від берега, човен перекинувся, і служниці потопились. А цариця перетворилася на качку і полетіла поверх води над морем.

То чарівниця човен перевернула, а сама перетворилася на царицю, прийшла до царя і каже:

— Нещастя яке трапилось! Перекинувся човен у морі, так я впливла, а служниці потонули.

От і живе цар з нею, як зі справжньою жив, — він і не здогадується, хто вона. Та куди цар не іде, його справжня жінка качкою стає і летить за ним.

Одного разу їде він широким шляхом, а вона наперед полетіла, спустилася, стала знов жінкою і народила двох синів. Поклала їм по голуб'ячому яєчку кожному під праве плече і сказала:

— Їжте, сини мої, — не заїдайте, спіть — не засинайте, пийте — не запивайте!

Обгорнула їх ковдрою і на шляху поклала.

Доїжджає цар, дивиться: щось лежить на дорозі, ковдрою обгорнуте. Під'їхали ближче і стали, бо коні далі не йдуть.

— Піди, — каже цар кучерові, — подивися, що там таке?

Схопився кучер, побіг, подивився, прибігає і доповідає:

— Це двоє діток маленьких, тільки що народжених.

Цар сам підійшов, подивився на них і каже:

— Беріть їх у коляску.

Повернувся додому, позвав священика, та й охрестив тих дітей і дав їм обом ім'я Васильки.

Ростуть вони не по годинах, а по хвиликах. За один місяць стали вони ходити, стали й говорити. На другий — стали вже й грамоті вчитися. І красиві такі дітки, що не можна на них і надивитися. Але його жінка, теперішня цариця, люто зненавиділа їх.

Якось відлучився цар з дому на троє днів у якесь місто велике, і вона знає, у який час він повернеться. Узяла вона і тих діток потруїла. Повбира-ла їх гарно і поклала обох на стіл.

Приїздить цар додому, доносять йому, що ті дітки, котрих знайшли на дорозі, Васильки, померли. Входить цар до кімнати і бачить, що дітки лежать на столі мертві. Узявся він за голову, заплакав.

— Чого вони вмерли? То б один, а то обидва разом?

Жінка каже:

— Хіба я винна? Вони, як попили, похворіли трохи і вмерли разом.

Зробили труну, позолотили її і зсередини, і зверху, внесли в церкву, а наступного дня, щоб поховати на цвинтарі, призвали священика.

Проситься дяк:

— Дозвольте, ваша царська величність, переночувати коло тих діток. Буду я псалтир над ними всю ніч читати.

— Читайте, брате, — дозволяє цар.

Ну, і ночує дід у церкві, читає.

Коли серед ночі прибігає до нього піп і каже:

— Чого ти тут читаєш? Ходімо, в мене для тебе інша робота є!

Він не слухає, читає. Піп пішов, коли прибігає дячок за наказом попа — гнати дяка з церкви. Та він одне робить — читає!

Тут біжать три жандарми із шаблями:

— Чого ти не слухаєш? Зараз біжи до попа, бо голову тобі знімемо геть!

А він одно робить: читає, нікуди й не дивиться.

Не стало раптом того нічого. Шибочка угорі у церкві брязнула, і спускається качечка на землю. Спустилася, стала жінкою і почала плакати над дітками своїми.

Плаче та промовляє:

— Любі дітки мої! Я ж вам яєчка дала. Я ж вам казала: їжте, їжте, сини мої — не заїдайте, спить — не засинайте, пийте — не запивайте! А ви заїли, запили і поснули! Якби вас, діточки, не ховали ще одну ніч, то я б вас, діточки, оживила у ту ніч.

Дяк усе це чує. А вона коли плаче, то золото з очей, як сльози, сиплеться, а коли говорить, то срібло з рота дрібне випадає. Знов ударилася качечкою і в ту саму шибочку і вилетіла.

Коли розвиднилося, приходять той дяк, що читав, до царя і каже:

— Дозвольте, ваша царська величність, сказати.

— Говори, брате, — цар каже.

— Ті дітки нехай ще одну ніч у церкві побудуть.

— Ну, нехай. На тобі тисячу рублів і йди собі. Він узяв, пішов додому, випив чаю і ліг спати. Виспався, узяв псалтир і пішов знов у церкву. Увійшов у церкву, окреслив себе кругом і поробив хрести навкруг того круга, а сам посередині

став і почав читати: бо вже знає, що буде. Читав і читав до самої глибокої ночі.

Коли посеред ночі з'являється повний полк солдат та й гукають до нього, бо круга перейти не можуть:

— Геть із нашого місця!

Він одно робить, читає. Гнали, гнали, піками, шаблями махали — нічого йому не можуть зробити. Зникло це — з'явилися змії вогненні, кричать:

— Тікай! Церква горить!

А вона ніби й справді горить — огонь так і сиплеться. А він усе читає.

Зникли оці змії, з'являються чорти:

— Тікай, дяк, а то зараз підлога у пекло провалиться!

Та він не слухає нікого, усе читає.

Коли раптом зникло оце усе, і з'являється качечка. Влітає в ту саму шибочку, спускається, плаче й питає:

— Чи живлющої я вам води дістала?

Підняла головку одному, влила раз, два. Ні, не та вода, не ожили діти.

— Який жаль! Я так поспішала, що не з того колодязя води ухопила!

Засмутилася вона і вилетіла через ту саму шибочку.

Дяк узяв тоді, позмітав срібло і золото, яке качечка наплакала. Золото — в один краєчок хустинки, а срібло — у другий, у вузлик.

Йде він до царя і доповідає:

— Дозвольте, ваша царська величність, сказати?

— Говори, брате, — цар каже.

— Ті дітки нехай ще одну ніч у церкві переночують.

— Ну, нехай. На тобі тисячу рублів і йди собі. Якщо вони оживуть, я тебе нагороджу ще й не так.

Поклонився дяк, узяв гроші й пішов собі додому. Діждав третьої ночі й пішов у церкву. Круг крейдою зробив і у крузі став собі, читає. Тут настала глупа ніч. Прибігають жандарми із шаблями, із піками й кричать:

— Геть із церкви!

Він одне робить — читає.

Гнали, гнали — не вигнали. Вони й зникли. З'явилися тоді чорти.

— Тікай, — кричать. — Тікай, бо оце все у пекло провалиться!

А він собі одне робить — читає. Вони його огнем засипали — церква так і горить, і на нього самого полум'я сиплеться, а він одне робить — читає.

Гнали, гнали — не вигнали. Та й зникли чорти — хтозна де й поділися.

І знов прилітає качечка до того вікна, де шибочка вибита. Влетіла, стала жінкою і почала плакати.

— Тепер, — каже, — я, любі мої синочки, праведної води дістала!

Підвела головку одному, потім другому, поналивала їм води в рот — вони й ожили.

— Дивіться ж, діточки мої, тепер, коли ви живі, яєчка вже не заїдайте, пийте — не запивайте і спіть — не засинайте. І нехай вам Бог помагає, а я собі уберуся.

Наказала вона так і пішла, та коли промовила: «Прощавайте», дяк схопив її за ноги. Вона стала вириватись, але він міцно тримав.

Коли півні заспівали, вона й каже:

— Тепер пусти, вже пройшов час, я тікати вже не буду.

А він не вірить і все коло неї сидить. Прокинувся цар, о дванадцятій годині попив чаю і питає:

— Чи не було дяка?

Кажуть:

— Не було.

Цар і послав якогось там посланця, чи жандарма, чи кого ще, щоби спитати, де дяк подівся. Той посланець пішов до дяка додому, аж там кажуть, що не було його ще з церкви. Він — у церкву і, врешті, знаходить дяка.

Дяк і каже тому посланцеві:

— Іди і скажи царю, що його дітки ожили й жінка його перша тут із ними.

Посланець повернувся до царя. Каже йому, що дітки живі і жінка перша коло них. У царя чуприна вгору полізла:

— Як же то жінка? Коли жінка ж моя коло мене?

— Я не знаю, — каже посланець, — так мені дяк сказав.

— Зараз запрягай у коляску коней!

Сів і поїхав. Доїхав, вскакує в церкву — аж там і дітки, і цариця. Пізнали вони одне-одного, почоломкалися.

Він і питає:

— Що ж це таке?

Вона й каже:

— То все чарівниця зробила, з якою ти жив. Вона служниць згубила і мене хотіла згубити, так я перекинулася качечкою і полетіла, а вона думала, що усіх нас потопила.

Сіли вони у коляску, діток узяли. Цар одного за руку, вона другого, і поїхали додому.

Приїхали до палацу, а чарівниця, як їх побачила, отруту прийняла і відразу лопнула.

Цар увійшов:

— Приберіть її, вирийте яму на розпутті та поховайте.

І почав він знову жити зі справжньою царицею, дітками втішатися. А діточки хороші, Васильки обидва.

Живуть, хліб жують, чоботом добро возять.

ЦАРІВНА-ЖАБА

Де-не-десь, у якімсь царстві, жив собі цар та цариця, а в них — три сини, як соколи. От дійшли вже ті сини до зросту, — такі парубки стали, що ні задумати, ні загадати, хіба в казці сказати! Дійшли літ — час їм женитися. Цар, порадившись гарненько з царицею, покликав синів та й каже:

— Сини мої, соколи мої! Дійшли ви літ — час уже вам подружжя шукати.

— Час, — кажуть, — таточку, час!

— Забирайте ж, — каже, — діти, сагайдаки срібні, накладайте стрілочки мідяні й пускайте в чужі землі далекі: хто до кого влучить у двір, там тому й молоду брати.

От вони повиходили, понатягали луки — та й нум стріляти. Старший стрельнув — загула стріла попід небесами та й упала аж у іншому царстві, у царя в садочку. Царівна на той час по саду проходжувалась, підняла стрілку, любується. Прийшла до батька, хвалиться:

— Яку я, таточку, гарну стрілку знайшла!

— Не віддавай же, — каже цар, — її нікому, тільки віддай тому, хто тебе за дружину візьме!

Коли так: через який там час приїздить старший царенко, просить у неї стрілку.

— Не дам, — каже, — цієї стрілки нікому, тільки віддам тому, хто мене за дружину візьме.

— Я, — каже царенко, — тебе візьму.

Намовились. Поїхав він.

Середульший царенко стрельнув — звилась стріла нижче від хмари, вище від лісу та й упала у княжий двір. Князівна на той час на рундучку сиділа, побачила, підняла стрілку і понесла до батька:

— Яку я, таточку, гарну стрілку знайшла!

— Не віддавай же її, — каже князь, — нікому, тільки хіба віддай тому, хто тебе за дружину візьме.

От приїздить і другий царенко, середульший, просить стрілку. Вона відказала так, як і та. І цей каже:

— Я тебе візьму.

Погодились. Поїхав.

Приходиться найменшому стріляти. Іван-царенко — його звали Іваном-царенком, — як стрельне — загула стріла ні високо ні низько — вище хат, та й упала ні далеко ні близько — коло села в болоті. На купині сиділа жаба і взяла ту стрілку. Приходить Іван-царенко, просить:

— Верни мою стрілку!

— Не дам я, — каже жаба, — цієї стрілки нікому, тільки віддам тому, хто мене за дружину візьме.

Іван-царенко подумав: «Як-таки зелену жабу та за дружину брати?» Постояв над болотом, пожурився, пішов додому плачучи.

От уже їм час до батька йти, казати, хто яку собі молоду знайшов. Ті ж два — старший і підстарший — такі раді!..

А Іван-царенко іде та й плаче. Батько питає в них:

— Ну, розкажіть же, сини мої, соколи мої, яких ви мені невісток познаходили?

А старший каже:

— Я, татку, знайшов царівну.

Підстарший:

— Я — князівну.

А Іван-царенко стоїть та й слова не вимовить: так плаче, так плаче!

— А ти чого, Іване-царенку, плачеш?

— Як же, — каже, — мені не плакати, що у братів жінки, як жінки, а мені доведеться з болота зелену жабу брати... Чи вона мені рівня?

— Бери, — каже цар, — така вже, видно, твоя доля. От і поодружувалися царенки: старший узяв царівну, середульший — князівну, а Іван-царенко — зелену жабу з болота. От вони одружились та й живуть собі. А це якось цар забажав: яка з невісток уміє краще рушники ткати. Загадує: «Щоб на завтра, на ранок, рушники виткали і принесли показати: яка з них краща ткаля».

Іван-царенко йде додому та й плаче, а жаба вилізла назустріч, питає:

— Іване-царенку, чого ти плачеш?

— Та як же мені не плакати, що так і так: загадав наш батько, щоб на завтра, на ранок, кожна невістка йому рушник виткала.

— Не плач! Усе гаразд буде: лягай та спи!

Він ліг, заснув, вона взяла кожушок жаб'ячий з себе скинула, вийшла надвір, гукнула, свиснула — тут де не взялись дівчата-служниці, виткали рушник, гарно орлів понашивали і віддали їй. Вона взяла, поклала біля Івана-царенка, знову кожушок наділа — і стала такою жабою, як і була.

Прокидається Іван-царенко — аж такі рушники, що він ще й не бачив таких зроду! Він зрадив, поніс до царя. Батько йому дякує за рушники дуже. Тих же рушники — так собі, простенькі, цар на кухню повіддавав, а жабині в себе почепив.

От батько знов загадує, щоб невістки напекли гречаників і принесли йому: хто краще пече? Іван-царенко йде додому та й знову плаче. Жаба вилізла проти нього, квакає:

— Іване-царенку, чого ти плачеш?

— Як же ж мені не плакати: загадав батько гречаники пекти, а ти не вмієш!..

— Не плач, напечемо! Лягай та спи!

Він ліг, заснув. А ті дві невістки пішли під вікно, дивляться, як вона буде робити. От вона взяла ріденько вчинила, ріденько підбила, ріденько й замісила; потім вилізла на піч, пробила дірку, вилила туди, — гречаники так і розпливлись по черені... Ті невістки швидше додому та нум і собі так робити. Напекли таких гречаників, що хіба тільки собакам повикидати. А вона, як ті пішли, кожушок з себе, вийшла надвір, гукнула, свиснула — тут де взялись дівчата-служниці. Вона їм загадала, щоб до світанку були гречаники! Ті незабаром принесли їй гречаники — як сонце, такі гарнії. Взяла вона положила коло Івана-царенка, а сама кожушок на себе — і знов стала такою зеленою жабою, як була.

Іван-царенко прокидається, бачить: біля нього гречаники, як перемиті. Він зрадив, поніс до царя. Батько йому дуже вдячний. Тих же невісток гречаники собакам повіддавав, а ті звелів до страви подавати.

От знов загадав цар своїм синам, щоб у такий і в такий день «були до мене з жінками на бенкет». Ті ж, старші брати, радіють, а Іван-царенко йде додому, похнюпивши голову, та й плаче. Жаба вилізла назустріч, питає:

— Іване-царенку, чого ти плачеш?

— Як же мені не плакати, батько загадав нам із жінками на бенкет приїхати. Як же я тебе повезу?

— Не плач, — каже, — лягай та спи, яюсь поїдемо.

Він ліг, заснув. От діждали того дня, що бенкет, Іван-царенко знов зажурився.

— Не журись, — каже, — Іване-царенку, їдь попереду сам! А як стане дощик накрапати, то знай, що твоя жінка дощовою росою вмивається; а як блискавка заблискає — то твоя жінка в дорозі убрання вбирається; а як грім загримить — то вже їде.

Іван-царенко убрався, сів і поїхав.

Приїздить, аж старші брати зі своїми жінками вже там. Самі повбирані гарно, а жінки у золоті, в оксамиті, у намистах дуже дорогих. Брати стали з нього сміятися:

— Що ж ти, брате, сам приїхав? Ти б її хоч у хустку зав'язав та привіз...

— Не смійтесь, — каже, — потім приїде...

Коли це став дощик накрапати, Іван-царенко каже:

— Це моя жіночка люба дощовою росою вмивається!

Брати сміються з нього.

— Чи ти, — кажуть, — здурів, що таке торочиш?

Коли це блискавка блиснула, Іван-царенко й каже:

— Це моя жіночка в дорозі убрання прибирається!

Брати тільки плечима здвигують: був брат такий, як і треба, а то здурів.

Коли це як зашумить, як загримотить грім, аж палац затрусився, а царенко й каже:

— Оце ж уже моя голубонька їде!

Коли так, приїхав під рундук берлин шестерма кіньми — як змії! Вийшла вона з берлина... Аж поторопіли всі — така гарна!

От посідали обідати; і цар, і цариця, і обидва старші брати й не надивляться на неї: сказано — така гарна, така гарна, що й сказати не можна! Обідають, то вона оце шматочок у рот, шматочок у рукав; ложку в рот, ложку в рукав. А ті невістки дивляться на неї та й собі: ложку в рот, ложку в рукав, шматочок у рот, шматочок у рукав.

Ото пообідали; вийшли в двір; почали музики грати — батько став запрошувати в танець. Ті невістки не хочуть: «Нехай вона танцює!» От вона як пішла з Іваном-царенком у танець, як зачала танцювати, то й землі не черкнеться — легко та гарно! А це: махнула правим рукавцем, що шматочки кидала, — став сад, у тому саду стовп і по тому стовпу кіт ходить: догори йде — пісні співає, а донизу йде — казки каже. Танцювала, танцювала, далі махнула й лівим рукавцем — у тім саду стала річка, а на річці лебеді плавають. Усі так дивуються тим дивом, як малі діти. От потанцювала вона, сіла спочивати; а це й ті невістки пішли у танець. Танцюють, так як махнули правим рукавцем — кістки вилетіли та просто цареві в лоб; махнули лівим — цареві очі позабризували.

— Годі, годі, ви мені очі повибиваєте!

Вони й перестали. Посідали на призьбі всі; музики грають, двораки царські вже танцюють.

А Іван-царенко дивиться на жінку та й собі дивується, як-таки з такої зеленої жаби та зробилась така гарна молодичка, що й очей не відірвеш! Далі сказав дати собі коня, махнув додому довідатися: де вона все те понабирала? Приїздить, пішов у світлицю, де вона спить, — аж там лежить жаб'ячий тулубець. У грубі топилося, — він той тулубець у вогонь — тільки димок пішов... Він тоді знову вертається до царя — саме поспів на вечерю. Довго вони ще там гуляли, перед світом уже

пороз'їхались. Поїхав і Іван-царенко зі своєю жінкою.

Приїздить додому, вона ввійшла в світлицю, огляділася — аж кожушка й нема... Шукала-шукала...

— Чи ти, — питає, — Іване-царенку, не бачив моєї одежі?

— Якої?

— Тут, — каже, — я кожушок скинула.

— Я, — каже Іван-царенко, — спалив!

— Ох, що ж ти наробив мені, Іване! Якби ти не займав, то я б навечно була твоя, а тепер доведеться нам розлучитися, може, й навіки...

Плакала-плакала, кривавими слізьми плакала, а далі:

— Прощай! Шукай мене в тридесятім царстві, у баби-яги — костяної ноги!

Махнула рученьками, перекинулася зозулею; вікно було відчинене — полинула...

Довго Іван-царенко побивався за жінкою, довго плакав гірко, розпитувався: що йому робити? Ніхто нічого не радив. От він узяв лучок срібний, набрав у торбину хліба, тикви почепив через плече, — пішов шукати.

Іде та й іде, коли зустрічає його дід, такий, як молоко, сивий, і питає:

— Здоров, Іване-царенку! Куди мандруєш?

— Іду, — каже, — дідусю, світ за очі шукати своєї жінки; вона десь у тридесятім царстві, у баби-яги — костяної ноги, іду, та й не знаю куди... Чи ви, дідусю, не знаєте, де вона живе?

— Чому, — каже, — не знати? Знаю.

— Скажіть, будь ласка, дідусю, й мені!

— Е, що тобі, сину, казати: кажи не кажи, не потрапиш!

— Потраплю не потраплю, скажіть: я за вас увесь вік буду Бога молити!

— Ну, коли вже, — каже, — тобі так треба, то от тобі клубочок, пусти його — куди він буде котитися, туди й ти за ним іди: саме дійдеш аж до баба-яги — костяної ноги.

Іван-царенко подякував дідові за клубочок, узяв, пустив: клубочок покотився, а він пішов.

Іде та й іде таким густим лісом, що аж темно. Зустрічається йому ведмідь. Він наложив мідяну стрілу на срібний лучок — хотів стріляти. Ведмідь йому й каже:

— Іване-царенку, не бий мене! Я тобі у великій пригоді стану!

Він пожалував його — не вбив.

Іде далі, вийшов на край лісу, — сидить сокіл на дереві. Він наложив мідяну стрілу на срібний лучок — хотів стріляти. Сокіл йому й каже:

— Іване-царенку, не бий мене! Я тобі у великій пригоді стану!

Він пожалував його — не вбив. Іде та й іде, клубочок попереду котиться, а він позаду йде за ним та й дійшов до синього моря. То й бачить: на березі лежить щука зубата, без води пропадає на сонці. Він хотів її взяти та з'їсти, а вона й просить:

— Іване-царенку, не їж мене, кинь краще в море. Я тобі за те у великій пригоді стану!

Він її вкинув у море, пішов далі.

От так і зайшов уже аж у тридесяте царство. Аж стоїть хатка на курячій ніжці, очеретом підперта, а то б розвалилася... Він увійшов у ту хатку — аж на печі лежить баба-яга — костяна нога, ноги на піч відкидала, голову на комин поклала.

— Здоров був, Іване-царенку! Чи по волі, чи по неволі? Чи сам від кого ховаєшся, чи кого шукаєш?

— Ні, — каже, — бабусю, не ховаюся, а шукаю свою жінку любу — жабу зелену.

— Знаю, знаю! — каже баба-яга. — У мого братика за наймичку служить.

От він як узявся просити, щоб сказала, де її брат живе, вона й каже:

— Там на морі є острів, там його й хата. Тільки гляди, щоб тобі лишенька там не було: ти її як побачиш, то хапай швидше та й тікай з нею, не оглядаючись.

От він подякував бабі-язі, пішов.

Іде та йде, дійшов до моря, глянув — море, і кінця йому не видно; і де той острів, хто його зна!.. От він ходить понад морем, голову похнюпивши, журиться.

А це впливає шука:

— Іване-царенку, чого ти журишся?

— Так, — каже, — і так: на морі є острів, та ніяк не можу туди дістатись.

— Не журись! — каже.

Ударила хвостом об воду — став такий міст, що й у царя нема такого: палі срібні, побічниці золоті, а поміст склом настелений, — як ідеш, так мов у дзеркалі. Іван-царенко і пішов тим мостом та й дійшов аж на острів.

Дійшов на острів, аж там такий ліс густий, що ні пройти, ні просунутися, та темний-темний... Іван-царенко ходить попід тим лісом та й плаче, ходить та й плаче. А тут уже й хліба не стало — нічого їсти. От він сів на піску та й зажурився. «Пропав!» — думає. Коли це біжить заєць повз нього; тут де не взявся сокіл, ударив зайця, вбив. Іван-царенко взяв того зайця, оббілував, витер огню дерево об дерево, спік, з'їв.

От наївся та й став думати: як його до палацу добитись? Знову ходить попід лісом; а ліс — ска-

зано — просунутися не можна. Ходив, ходив, коли — зирк! — іде ведмідь.

— Здоров, Іване-царенку! Чого ти тут ходиш!

— Хочу, — каже, — як-небудь у палац дістатись, та не можна за лісом.

— Я тобі поможу!

Як узяв той ведмідь дуб'я трощити; такі дуби вергає, що по півтора обіймища! Вергав, вергав, аж утомився. Пішов, напився води, як зачав знову ламати!.. От-от стежечку проламає! Знову пішов, води напився, знову ламає. Проламав стежку аж до палацу; пішов Іван-царенко.

От пішов Іван-царенко тією стежкою — аж серед лісу така гарна долина, а на тій долині скляний палац стоїть. Він туди пішов, у той палац. Відчинив одні двері, залізні, — нема нікого; відчинив другі, срібні, — і там нема нікого; як відчинив треті, золоті, — аж там за золотими дверима сидить його жінка, мички миче — і така зажурена, що й дивитися на неї страшно... Як побачила Івана-царенка — так і впала йому на шию:

— Ти ж мій голубе сизий, як я за тобою скучила! Якби ще трохи, небагато, — може б, ти мене більше й не побачив ніколи...

Аж плаче з радощів! А він то вже не знає: чи на цім, чи на тім світі... Обнялись, гарненько поцілувалися; вона знову перекинулась зозулею, взяла його під крило — полетіли!

От прилетіли у його царство, вона перекинулась знов людиною й каже:

— Це мій батенько мене прокляв і зміюці завдав аж на три роки на послуги; а тепер уже я свою покуту відбула!

Прийшли додому та стали гарно собі жити і долю хвалити, що їм помагала.

ЦАРІВНА-ГАДЮКА

В одного царя була дочка така гарна, що, мабуть, і в світі такої не було. Цар дуже любив свою єдину доньку. Цариця померла, дочці було десять років. Дуже сумувала донька за матір'ю, тому цар і не женився вдруге.

Коли царівні виповнилось вісімнадцять років, цар вирішив оженитись. Його зачарувала одна графиня, теж вдова. Був у неї син, вона надіялася, що син буде зятем царським, а колись і на престолі буде після смерті царя. Пожила вона трохи, а потім стала казати царю, щоб поженити дітей. Цар згодний, але царівна і слухать не хоче. Стали її примушувать, а вона сказала, що зовсім піде з дому, якщо будуть примушувать. І от через певний час пішли чутки, що десь не стало царівни. Цар об'явив, хто знайде його дочку, нагороду одержить велику.

В однієї вдови був син, Назарко звався. Гарний і розумний хлопець. Коли він почув, що десь поділась царівна, вирішив йти шукати її. Мати не пускає його, боїться, що й сам десь загине.

Тоді Назарко признався матері, що дуже любить царівну, тому мусить іти шукати її. Пішов до царя і сказав, що йде шукати царівну. Довго він ходив, та нічого і не виходив. Одного разу застала його ніч в лісі. Побоявся він на землі ночувати, вліз на дерево, прив'язався поясом і так переспав. Проснувся, уже надворі було видно. Хотів він злізти з дерева, коли бачить: біля його ніг на гілці лежить гадюка і дивиться на нього. Злякався хлопець, а потім зломив гілку і хотів вдарити гадюку. Коли чує, гадюка заговорила до нього:

— Не вбивай мене, хлопче! Я нещасна зачарована дівчина. Це зла мачуха перетворила мене на гадюку. Хто ж тепер мені допоможе в моєму горі?

Жаль йому дівчини, от і каже він їй, що зможе допомогти.

— Я теж сам нещасний ходжу і сам уже не знаю, куди йти.

— А куди ти йдеш? — питає вона.

— Десь пропала царівна, я обіцяв царю знайти її.

— Що, цар велику плату дає за неї? — питає вона.

— Не треба мені нічого, а шукаю її тому, що люблю дуже, хоч вона і не знає про це.

— А коли ж ти її полюбив?

— Одного разу їхала вона з царем, як побачив я її, так з тих пір тільки й думаю про неї, крім неї, я більше нікого не люблю. Може, вона десь попала в біду, я прийду їй на поміч.

— От і допоможи тепер мені, бо я і є та, що ти шукаєш. Зла мачуха покарала мене, що не пішла заміж за її сина.

Почув це хлопець, зрадів, що знайшлася царівна, але ж як врятувати її?

— Підемо по світу, — каже він, — може, потрапимо на таку людину, що допоможе нам.

Взяв гадюку за пазуху та й пішли. Довго він ішов лісом, а йому кінця і краю нема. Так уже їсти захотів він. Коли бачить, біжить кізка. Прицілився він з лука, хотів убити її, щоб поїсти. А кізонька стала і заговорила до нього:

— Не вбивай мене, хлопче. Я не проста кізка, а зачарована дівчина. Зла відьма зачарувала мене, бо захотіла мого коханого у зяті собі взяти. І от уже три роки я кізкою живу.

— Ну, що ж, — каже Назарко, — ходімо разом з нами, може, знайдемо таку людину, що допоможе нам.

Пішли вони далі. Ліс закінчився. Вийшли вони на поле. Бачить Назарко — табун коней пасе старенький дідусь. Зупинивсь Назарко біля діда спочити та й пожурився своїм горем.

— Може, ви щось, дідусю, допоможете нам.

Каже дідусь:

— Чув я, що є на світі таке озеро, не вода в ньому, а молоко. Якщо в цьому озері викупатись і напитись того молока, то всі чари зійдуть. Але де те озеро, я не знаю.

Коли виходить з табуна кінь і говорить людським голосом:

— Я знаю, де те озеро. Був я біля нього, але воно сухе, нема в ньому молока. Я теж три роки живу конем. Зла відьма зачарувала мене. Була в мене кохана дівчина, та і її погубила відьма.

Каже Назарко:

— Тепер веди нас до озера, побачимо, яке воно. От і пішли вони в той бік, де сонце сідає.

Довго вони йшли. Нарешті дійшли до озера. Бачить Назарко: сухе озеро. Ну що ж далі робить, куди йти? Уже й ніч настала, зостались вони почувати біля озера. Не спиться Назарку, все думає, що ж далі робить, куди йти? Коли десь опівночі бачить він, до озера злітаються різні птахи. Як сіла пташка на землю, зразу ж зробилася жінкою. Догдався Назарко, що це відьми чогось сюди злітаються. Багато вже їх зібралось, стали вони веселитись, співать і танцювать. Прислухався Назарко, що вони співають і почув такі слова:

Сухе наше озерце, сухе,

Сухе наше озерце, сухе,

Ніхто не знає, чого воно висихає,
Ніхто не вгадає, що камінь потік не пускає.

Як тільки почало світати, усі поробились знову птахами і розлетілись. Про який вони камінь співали? Вирішив Назарко оглянути озеро. Спустився він на дно і став ходити, придивлятися. Бачить він — нора велика. Заклав він туди руку і намацав камінь. Догадався він, що це і є той камінь, про який співали. З великими труднощами витяг він той камінь. Зразу ж полилось з нори молоко. Скоро все озеро наповнилось молоком. Коли його друзі викупались у молоці і напились, відразу всі чари зійшли з них. Побачив Назарко свою кохану і не наважиться підійти до неї. Але вона сама кинулась до нього, стала цілувати його. Призналась йому, що теж полюбила його. Назарко був щасливий. Були щасливими хлопець з дівчиною, що їх колись відьма розлучила. Усі були раді. Хоч далека дорога була назад додому, але весела вона була для них. Прийшов Назарко з царівною до царя, той з радості дає йому все, що захоче. Але царівна сама сказала батьку про все. Цар боявся знову втратити дочку, погодився віддати дочку за Назарка. Злу відьму покарали. Після смерті царя Назарко став на престолі. Був добрим до людей і всі його любили.

ПРО НАРЕЧЕНУ-СВИНКУ

Давним-давно були такі часи, що молодих хлопців кликали в армію, коли їм було двадцять років. З одного великого села скликали п'ятдесят призовників. Як почали придивлятися, що той сліпий, кривий, а той недочуває, вибрали з тих

усіх двох хлопців, що годні служити в армії. Їх брали в армію, а служити треба було далеко і довго — двадцять років. Коли з армії повертаються, то їм — сорок років. Ну й ті два хлопці служили в армії добре, їм за те платили гроші. А коли поверталися з армії додому, то треба було йти пішки із села на село, і так добиралися до своєї хати.

В одному селі хлопці залишились ночувати, бо вже було темно, а ця хата була скраю села коло самого лісу. Жили у тій хаті старий дідусь та бабуся, жили бідно. Коли вони зайшли, спитали:

— Дідусю, чи можна у вас переночувати, бо до другого села далеко йти?

— Я хати не бороню, — мовив дідусь, — але в мене нема постелі.

Вони кажуть:

— Це нічого, ми й на землі переночуємо.

Дід вийшов надвір, вніс соломи до хати, постелив на землі, й полягали спати. Та один солдат вночі, о дванадцятій годині, прокинувся. Йому дуже захотілося пити води. Устав він, почав шукати, щоб води напитися. Але не зміг нічого знайти — ні відра, ні горнятка. Коли дід прокинувся і почув, що хтось ходить по хаті, питає:

— Хто це? Хто це?

— То я, солдат той, що ночує у вас.

— Чого ти не спиш, а ходиш? — питає дід.

— Я дуже хочу пити води.

— У мене немає, ні в чім воду тримати, ні чим напитися, — каже дід.

— А як то так? — дивується солдат.

А дід каже:

— У мене криничка під хатою, під самою стріхою, то коли мені треба, то я піду і нап'юся. Якщо тобі хочеться, то йди напийся та лягай спати.

Солдат так і зробив. Вийшов з хати надвір, дивиться, а коло хати криничка стоїть і вода в ній блищить. Нахилився до кринички і почав пити воду. Коли почав пити, а з водички тільки: буль-буль-буль. І з кринички виходить свинка. А солдат коли побачив, то перелякався, що з кринички вийшла свинка. Вона до нього заговорила дівочим голосом:

— Не бійся, солдатику-хлопчику, мене. Я буду твоєю жінкою, а ти моїм чоловіком, бо я тобі суджена.

Солдат здивувався: як то може бути, щоб він свинку мав за жінку, і каже:

— Як то зрозуміти, щоб ти була моєю жінкою? Ти — тварина, а я — людина. Мені треба жінки, щоб сорочку випрала, їсти зварила, в хаті прибрала. А ти все це не вмієш.

— Я все вмію робити, — каже свинка, — шити, прясти, їсти варити і ще до того дітей тобі народжу гарних, що в світі таких немає, тому що я тобі суджена. Тільки вислухай мене, я тобі про все розкажу, але щоб ніхто про це не знав. Сама я царівна. Була найкраща в світі, а через мою красу відьма перекинула мене у свиню і так прокляла: «Тоді лиш станеш такою дівчиною, як ти була, коли на твоїй голові буде вінець». А щоб те не сповнилось, то мене на дно в криничку поставила, щоб мене там ніхто не знайшов. А ти якраз трапився, бо мені можна від дванадцятої до першої години ночі виходити з кринички, і хто мене перший зустріне, за цього я повинна заміж вийти. А це все моя доля, бо якраз ти мені попався молодий і красивий хлопець.

Солдат усе це вислухав, але згоди не дав.

— Ти свинка. Як я буду з тобою жити, коли згадаю, що ти свинка, мені страшно стає.

А вона каже:

— Як тобі, так і мені суджено, щоб я була твоєю жінкою, а ти моїм чоловіком. Як цього не буде, то ти не житимеш на світі. Запам'ятай, що я ще стану дівчиною.

— Як то може бути, — питає солдат, — щоб ти могла перекинутись у дівчину?

— Коли ми будемо в церкві брати шлюб і свячена вода бризне на мене, я зразу перетворюсь у ту дівчину, якою була раніше.

Як свинка це сказала, то солдат дав згоду. Тоді вже вона не могла повернутися в криничку, бо знайшлася людина, яка погодилася з нею жити. А ще й тому не могла повернутися в криничку, що вже було далеко за одну годину ночі, поки розмовляла з солдатом. Свинка залишилася на дворі, а він пішов до хати спати. Але вже не міг до самого ранку заснути: все думав, що з того буде, як він буде жити із свинкою, якщо вона не перекинеться в дівчину. «Тоді мені прийдеться із свинкою вік жити, бо я буду в церкві присягати, що з нею житиму до смерті».

І так солдат до рана пролежав, поки день не зробився. А коли прокинувся і його товариш та дідусь старенький, сіли, поснідали. Дідусеві за ніч подякували, заплатили. І обидва пішли додому. Ідуть вони, оглядаються, а свинка біжить за ними. Тоді солдат, що йому суджена свинка, каже:

— Подивися, якесь порося блукає за нами.

— Нехай іде, — каже другий солдат. — Може, прийде з нами додому, і ми його заріжемо на гостину, буде закуска.

А той не погоджувався, бо знав, що то не свинка біжить, а його суджена. Скільки він її не проганяв від себе, а вона все за ним ішла. І так прийшла з ними до їхнього села. Як зайшли в село, то

перша хата була того солдата, що була йому суджена свинка. Він зайшов у свій двір, закрив ворота перед свинкою, щоб не забігла в двір. А свинка все одно бігає коло його подвір'я. Він її проганяє, і другий солдат просить, щоб ішла з ним. Але свинка не хоче. І так вони розійшлися, а свинка залишилася на подвір'ї.

Солдат зайшов до хати і радий, і сумний. Мама з батьком зраділи, що син повернувся з війська додому, де не був двадцять років.

— Сину, добре, що ти прийшов, — каже мати. — Три найкращі дівчата в селі ждуть тебе.

— Мамо, мамо, — каже син, мало не плачучи. — Ті дівчата, що є, то не мої.

— Чому? — запитала мама.

— Я прийшов з війська і привів дівчину з собою.

— Де вона є? — допитується мати.

А син показує на ворота, де стоїть свинка:

— Ось вона за воротами, дивиться на мене.

А свинка стала на задні ноги і дивиться на нього.

— То ж свинка, а не дівчина, — каже мати.

— То нічого, що свинка, це моя суджена жінка, я повинен з нею шлюб узяти.

Мама як почувла, аж заплакала:

— То ж худобина, тварина, і піп шлюба не дасть, то ж великий гріх.

— Все одно вона мені суджена і буде моєю, — настоював син.

Батько все це слухав, що він з мамою говорив, та й каже:

— Що ж, синку, раз така справа, то будемо робити весілля.

Пішов батько до попа за шлюб домовитися. Розповів все попові.

— Іди з хати геть, невірнику, — закричав піп. — Твій син хоче з худобиною жити.

— Що хочете, панотче, заплачу, — просить батько, — тільки дайте шлюб, щоб син із свинкою оженився.

— Та люди мене з церкви вигнали б, якби я завів худобину до церкви і шлюба давав. Це ж великий гріх, — та й прогнав батька з хати.

Не домовився нічого, з попом, прийшов додому і все розказав синові. А син каже:

— То нічого. У мене є чемодан грошей, що я заробив за двадцять років, віддайте попові, най мені так дасть шлюба, щоб ніхто про це не знав.

Коли відкрив чемодан і показав велику купу грошей, батько подивився і сказав:

— Нічого, сину, жий з нею на віру і гріха не будеш мати.

Але син каже, щоб він відніс попові гроші, щоб той дав шлюб.

— Вночі, коли всі люди будуть спати, підемо до церкви.

Батько так і зробив. Пішов з грішми до попа. Коли відкрив чемодан, піп як подивився на ті гроші, то аж застовпів на місці і подумав собі: «За ці гроші хоч і буду грішником, але повінчаю їх», — і каже:

— Увечері о дванадцятій годині щоб ви були коло моєї хати. Підемо до церкви, щоб ніхто не знав, і дам шлюба. «Мені аби гроші, — так думав піп, — а ти живи собі, з ким хочеш».

Батько залишив попові чемодан з грішми, а сам пішов додому і розповів синові все те, що говорив піп. «Проте до шлюбу треба йти з друзбами і дружками. Хто ж то буде?» — думає собі батько. Треба сказати хресному батькові й мамі. Хресний бать-

ко буде за дружбу, а мама — за дружку. Женихова мама пішла до куми і сказала:

— Мій син хоче брати шлюба.

— А на кому одружується? — питає кума.

— Але щоб ви тільки нікому не казали.

— Добре, кумочко, буду мовчати, як стіна, — і побожилася, що з її вуст ніхто нічого не почує.

Тоді мати все розповіла про наречену свого сина. Як то кума почула, вона не могла утриматися, щоб не розповісти своїй кумі, і просила її, щоб та мовчала, як риба у воді, щоб ніхто не знав. І так до дванадцятої години ночі все село знало, з ким буде вінчатися солдат. Коли о дванадцятій годині молоді йшли до церкви, то народу було вже тут, як на свято. Піп вийшов, щоб відкрити церкву й розпочати відправу. Як побачив стільки народу коло церкви, від страху аж завмер. Тоді думає собі, чого вночі давати шлюб, як уже всі люди знають. І почав говорити людям:

— Знаєте що, милі парафіяни, ідіть собі додому спати, а шлюб буду вдень давати.

Люди розійшлися. Вдень на весілля одягнулись, і весілля таке було, як має бути. Свинку, як молоду, у вельон вбрали. Та як ідуть до шлюбу, то сідають за стіл. Хресного батька молодого за старосту вибрали. Людей за стіл посадили. Свинка, як молода, за стіл з молодим між гості сіла. Налили чарку молодому і молодій, і всім гостям, постукали і випили. Як гості випили і почали кричати «гірко!», молодий з молодого мусили поцілуватися. Тоді почали виходити з-за стола. Свинка стала на задні ноги, взяла молодого під руку і так пішли до церкви до шлюбу. Піп надів корону на молодого і молодого. Молитву прочитав і запитав молодого, чи буде він з нею жити так, як чоловік із жінкою. Він казав, що буде до смерті. Питає свинки, чи буде

вона вірна чоловікові. А вона людським голосом не говорила, а свинським голосом заквичала, дала згоду, що буде шанувати. Піп узяв кропило, намочив у воду і почав кропити молодих. Коли вода свячена бризнула на свинку, зразу в церкві стало ясно, і з свинки перекинулась царівна в золотій одежі.

Як вийшли з церкви, молода дала батькові знати, що сьогодні взяла шлюба. Батько її був царем. Разом із своєю жінкою і всією родиною приїхали на весілля. Привезли дуже багато їсти, пити та всяких подарунків. Весілля було цілий тиждень, гостювалися, веселилися. Після весілля цар забрав свою дочку, зятя і сватів до себе. Вони живуть і до сьогоднішнього дня, якщо не померли.

А того товариша батько каже своєму синові:

— Твій друг яку прекрасну жінку привів за двадцять років служби, справжню царівну! А твоя де?

— Няньку, я теж гроші маю, — каже син. — Купить свинку, і я також візьму з нею шлюб.

Дав батькові гроші, і той поїхав на ярмарок. Ходить, придивляється, підбирає найкращу свинку, щоб була синові до пари. Але не міг знайти молоду й красиву. Всі були якісь сухі, чорні, брудні. Є одна між ними велика. «Куплю цю, — думає собі. — Вона старша, може, мала два-три рази поросята, але за то сама, як царівна». Купив батько, не торгувався. Скільки запросив чоловік грошей, стільки дав. На віз посадив і привіз додому. Як люди вчули, що другий солдат робить весілля з свинею, то йшли ще і з сусіднього села на весілля. Тисячі людей прийшли дивитися на чудо. Гості сіли за стіл, а свиня кричить на весь голос, що десять хлопів не можуть посадити її за стіл з мо-

лодим і одягтися у вельон не дається. Староста говорить, що вона кричить тому, що скоро хоче шлюб брати. Люди попрямували до церкви й казали попові. Панотець пішов шлюба давати. Як завели до церкви свиню, то такого крику наробила, що й не чути було, що співав піп, які молитви читав, — ніхто не чув, бо свиня не своїм голосом кричала. Скільки піп не кропив її свяченою водою, все відро вилив, а свиня так і залишилася свинею.

Вийшли люди з церкви і всі стали плакати: рідні, і далекі, що бідний хлопець узяв шлюб із свинею і мусить жити з нею до смерті. Але, на щастя, я там трапився. Сам я по спеціальності різник. Зарізав я ту свиню і дав зварити кухаркам. А за ті гроші, що мав дати попові, чоловік зробив гостину, бо люди зійшлися голодні і чекали весілля. Люди поїли, погостилися. І я там був, і їв, і пив, по бороді текло, а в роті сухо було.

КОРОЛЕВИЧ МИРКО

Раз у дуже далекому краї жив собі король. У нього були три сини, красні хлопці, як дуби. Лиш дивитися на них!

Тішився король із своїх синів, але й журився, бо все думав, котрому із них передасть корону.

Спершу хотів проголосити наслідником старшого, бо за законом так і мало бути. Далі подумав, що най буде королем найменший, Мирко, бо він наймудріший. А потім йому забаглося передати державу середущому.

Та дарма було королеві сушити собі голову, бо на його державу напав цар-песиголовець із вели-

чезним військом. Дикі песиголовці перебили воїнів, спустошили країну, а білу челядь і дітей забрали у полон.

У цій страшній війні й сам король загинув. Врятувалися лише його сини, бо вони мечами прорубали собі вихід крізь вороже військо й поховалися у лісі. Правда, коні під ними попадали постріляні, але хлопці живі, здорові zostалися.

Заходили все глибше і глибше у ліс, а як уже не могли йти, бо їх застала ніч, посідали на траву й поснули. Коли пробудилися, сонце вже було високо. Вони почали радитися, що тепер робити. Лишилися самі — ні няня, ні мами, ні домівства, ні держави.

Дорадилися, що йдуть далі лісом. Пішли і натрапили на стару дорогу. А лісові кінця-краю не видно. Все дикіший, густіший, страшніший.

Аж ось дійшли на таке розпуття, де дорога розходилася на три боки. Посідали собі, відпочили, і старший брат сказав:

— Тут треба розлучитися, бо інакше не вийдемо з лісу.

Вирішили, що старший піде правою дорогою, середуший — середньою, а найменший — лівою. Тут, на розпутті, стояв старий дуб, набагато вищий від усіх дерев у лісі. Старший брат глянув на дуба:

— Давайте ваші білявчата (хустинки)!

Узяв від них хусточки, виліз на самий верх і там прив'язав.

— Браття, будемо блудити по білому світу, та хто із нас зостанеться живий, най усе подивиться на дуба. Чия хусточка буде біла, той живий і здоровий. А чия буде у кров'яній барві — той потрапив у біду, і тому треба спішити на поміч.

Розлучилися брати і рушили кожний своєю дорогою. Як блудили старші, не будемо тепер говорити. Розкажемо, що сталося з найменшим.

Мирко довго йшов через ліс і вийшов на галявину. А серед галявини стояв замок, де не було живої душі. Але хтось недавно був, бо все стоїть в порядку, на своєму місці. Блудячи по палацу, трапив Мирко і до їдальні, де на широкому столі лежала всяка добра їжа й напої. Полічив Мирко тарілки — обід на дев'ятьох, але якісь завеликі порції.

Чується, що страви парують, а ніде нікого. Почекав, обдивився й сів собі до столу. Наївся, напився. Побачив постелі — і їх було дев'ять — та й ліг собі трохи відпочити.

Та не встиг полежати, бо надворі щось так згриміло, аж мури затряслися. Схопився Мирко, побіг до вікна, дивиться — коло брами стоять дев'ять розбійників. Старший з них ударив ногою у ворота, і залізна брама відразу розчинилася.

Розбійники вступили у двір, рушили до палацу. Тепер Мирко зрозумів, у чий замок потрапив. Але вже ніколи тікати. А куди сховатися? Шмигнув під постіль, притаївся.

Старший завітрив тут чужу людину і закричав:
— Браття, хтось є в нашому палаці!

— Правда... Хтось тут мусить бути, вже й до їжі брався, — закричали й інші.

Глянули під постіль і побачили Мирка:

— Ану, вилазь! — заревіли. — Як ти смів сюди зайти?!

Витягли хлопця й одразу впізнали, бо й вони допомагали песиголовцям у війні й запам'ятали, як Мирко рубав ворогів шаблею.

— Настав твій кінець! — сказав старший розбійник, витяг шаблю й нараз відрубав йому голову.

Посікли Мирка на кавалки і через вікно викинули надвір.

Сіли розбійники до столу, їли-пили, бенкетували до пізньої ночі, а тоді полягали. Спали, доки сонце не загріло на пупець. Тоді пробудилися, поснідали й знову — на розбій.

Коли настала тиша, з корчів вилізла гадина з дівочою головою, притяглася до місця, де лежав порубаний Мирко, склала тіло докупи й помастила живлющою водою. Хлопець одразу ожив і зробився в десять разів сильнішим і гарнішим. У ту ж мить на дівці гадиняча шкіра облупилася до попідплеч. З'явилися у неї і руки. Та доки хлопець роздивлявся, нікому було й подякувати — дівка втекла у корчі, щоб її ніхто не побачив.

Зайшов Мирко до палацу, наївся, напився й чекає розбійників, щоб з ними поборотися. А вони вернулися уже понад вечір. Побачили хлопця і — здивовано:

— Воскрес той, котрого порубали ми! Ану до нього!

Почалася бійка. Розбійників дев'ять, а Мирко один. Обступили його зі всіх боків і кінець кінцем забили. Посіченого на шматочки викинули через вікно надвір.

Їли, пили, гуляли й полягали спати. Вранці знову зібралися з дому. Коли настала тиша, гадинадівка витяглася з корча, посклала порубане тіло, помастила живлющою водою, й Мирко ожив у десять разів сильніший і кращий.

Дівка сховалася в траву, а гадиняча шкіра з неї облупилася уже до колін.

Гей, а Мирко ледве дочекався вечора, аби зіткнутись з ворогами. Увечері вернулися розбійники, і знову почалася страшна бійка. Мирко смі-

ливо нападав, чотирьох поранив, але й цього разу перемогли його. Порубали і через вікно викинули надвір. А самі, як звичайно, їли, пили, гуляли й полягали спати.

Коли рано розбійники пішли собі геть, дівка-гадина знову збрала Миркове посічене тіло, красно його склала, помастила живлющою водою, і хлопець ожив. І тої ж хвилини гадиняча шкіра з дівки зовсім спала, й вона стала такою красунею, якої Мирко ніколи не бачив. Тепер уже не ховалася від нього, підійшла і каже:

— Чудуєшся? Та не чудуйся, я тобі все розповім. Не завжди я гадиною повзала. Колись була чистою душею. Мій батько правив державою, та оці розбійники напали на нас, моїх родичів повбивали, а палац спалили. Мене служниця заклала: аби доти совалася по землі, доки комусь тричі життя не збережу. Я тебе вже тричі воскресила. Ти тепер сильніший від розбійників і маєш перемогти їх. А як ні — обоє помремо, бо я тебе не лишу.

Зрадів Мирко. Завів дівчину до палацу. Наїлися, напилися і радяться, що мають робити.

Хлопець надумав боротися не лише силою, а й хитрістю. Замкнув залізну браму, міцно стис у руці шаблю і чекає.

Розбійники здалеку побачили, що Мирко не сам, а з дівчиною.

— Погляньте, — сказав старший, — хто легеня воскресив! Тота панна, котра зосталася жива, коли ми повбивали її батька й матір і знищили їх державу. Але тепер уже не врятується!

І кинув булавою із такою силою, що глибоко зарилася в землю.

— Ходіть ближче, ходіть! — гукнув хлопець.

Вхопив булаву, жбурнув межі велетнів-розбійників й одним махом убив чотирьох, бо булава важила мало що не тонну.

Гей, розсердився старший велетень. Схопив булаву і так нею гримнув у залізну браму, що пробив діру: один чоловік спокійно міг пролізти.

Мирко прискочив до воріт і, коли крізь дірку ліз розбійник, шаблею відтяв йому голову. Так по черзі усіх порубав. Старший крізь дірку не поліз, а перескочив через браму. Але й Мирко не ловив гав — відтяв голову й старшому.

Так Мирко знищив усіх дев'ятьох. Дівчина радісно прибігла до нього, обняла й каже:

— Тепер ми до смерті лишимося вкупі!

— Так і буде...

Зайшли у палац, а там — що лиш їм душа забагла! Всього доста.

Веселилися, гуляли. І час минав швидко, як вода тече.

Але настав край і веселому життю. Це сталося так. Проходжувалися якомсь у саду. Нараз Мирко став як стовп, дивиться на одне місце.

— Що з тобою? Чому зажурився? — питає дівчина зі страхом. — Може, ти вже мене розлюбив?

— Люблю тебе й задоволений усім, лише журюся, бо мушу тебе залишити.

— Ой, чому мусиш мене залишати? — перелякалася вона.

— Глянь туди далеко... Чи видиш те дуже високе дерево?

— Виджу, виджу...

— А на його верхівці чи видиш три хусточки?

— Виджу... Дві з них червоної барви, а одна біленька.

— То знай: оті криваві означають, що мої брати в біді, а біла хусточка моя. І їх були білі, а тепер червоні... Межи нами є така угода: якщо хто потрапить у біду, треба поспішати йому на допомогу. Криваві білявчата кличуть мене на поміч братам!

Дівчина трохи заспокоїлась:

— Якщо межи вами є така угода, я тебе не спиняю.

Тоді Мирко приготував на дорогу їжу. Взяв із собою й пса — адже кожний із братів мав коло себе цього вірного слугу, з котрим не розлучався.

Коли розлучалися, дівчина дала Миркові пляшечку із живлющою водою:

— Бережи сю пляшечку. Вона буде тобі у пригоді.

Сховав Мирко дарунок, вирушив у путь і доти не став, доки не дійшов до високого дуба. Дивиться — справді, його хустка біла, а з інших кров капає.

І зразу рушив дорогою, котрою пішов середущий брат. Йде, йде і понад вечір дійшов до того місця, де дві дороги з'єдналися й далі знову лиш одна вела.

«Ага, — думає собі, — тут путі зійшлися, тут і мої брати, напевно, зустрілися і звідси разом пішли далі. Піду і я туди».

Почало смеркатися. Мирко розклав собі вогонь, повечеряв і переночував, а рано скоро в дальшу путь. Іде, йде... А лісові кінця-краю нема. Дорога вже така вузька, що ледве її видно — не возова, а пішник (стежка).

Коло полудня натрапив на маленьку хижку. Заглянув у віконце, а хижка порожня, немає нікого, а коло хижі прив'язані пси обох братів.

«Но, — думає собі, — раз тут їхні пси, то й вони десь близько. Може, полюють. Буду їх чекати».

Мирко розклав вогонь, відрізав солонини, настромив на рожен і пече.

Поїв, напився води, а братів нема й нема. Де ж це забарилися? Нараз чує — на дубі хтось стогне:

— Йу-у-у-й, як я змерзла! Йу-у-у-й, як мені студено!

Глянув Мирко вгору, а на самому вершку сидить старе бабище й дрижить.

— Гей, бабо, як вам студено, то ходіть погрітися.

— Йу-у-у-й... боюся, що твої пси мене покусують. Але знаєш що? Я кину тобі волос, поклади його в огонь, а тоді я спокійно зйду.

— Но, дай сюди той волос, — сміється Мирко.

Баба кинула волос, і він поклав його на вогонь. Волос згорів, і баба тої ж хвилини так, як кішка, спустилася з дуба, а пси навіть хвостом на неї не махнули, ніби закам'яніли.

Тоді стара побігла до хижі й скоро вернулася з рожном. На рожен настромила якесь паскудне жабище й хоче його пекти.

Мирко пече солонину, а баба — жабу-кропаню. Пече, пече. А раптом схопилася і ляпнула Мирка по очах жабою, коли вже та розпечена була, аж з неї текло.

— Гей, стара відьмо, — розсердився Мирко, — зараз тобі кінець!

І вихопив шаблю. А шабля нараз перемінилася на дерев'яну. Баба скочила на ноги й каже:

— Кінець, настав кінець! Айбо не мені, а тобі! Ти згубив моїх дев'ятьох синів, а я двох твоїх братів. Тепер твоя черга!

Мирко кличе псів, а пси наче камінні, не рухаються.

«Біда, — думає хлопець, — ця відьма справді хоче мене стратити. Коби не ганьба, втік би».

Але почуває, що й ноги вже ніби приросли до землі — не може рушитися з місця.

А баба знову побігла до хижі, взяла ножище такий, як коса, й іде до нього, говорячи:

— Молися, Мирку, бо настала твоя остання хвилина. За своїх дев'ятьох синів хоч вас трьох уколошкаю, га-га!..

І все ближче, ближче із ножищем... Вже на десять ступнів була від Мирка, як він згадав за живлющу воду.

— Ану, спробую...

Нараз витяг із кишені пляшечку і тої ж миті, коли баба підняла ножище, бризнув на псів водою. А пси всі три разом скочили на відьму, звалили на землю. Крапля живлющої води упала на шаблю, і та нараз сталася такою, як була.

— Но, тепер молися ти, стара, — прийшла твоя остання година! Говори, де поділа моїх братів?!

— Йой, Мирку. Я тобі скажу, айбо уже пізно: вчора я твоїх братів порізала. Держала їх три дні заворожених, щоб намучилися добре. А коли ти вирушив їм на допомогу, я їх знищила.

— І де ж ти їх погребла?

— Покажу, але накажи псам, щоб не чіпали мене.

Мирко відкликав псів і баба встала на ноги.

— Ходи за мною...

І повела до п'ятого дерева, де закопала Миркових братів. А пси весь час пильнують її.

— Гребі землю! — наказав Мирко.

І мусила руками вигребти убитих. Мирко побризкав на братів живлющою водою, й вони нараз воскресли.

— Ой, як довго ми спали! — сказали брати.

— Ой, довго... Спали б ви до Страшного суду, коли б я сюди не потрапив.

Брати розглянулися довкола й побачили бабу. Тоді відразу згадали, що із ними сталося. Старший брат схопив шаблю й одним махом відтяв відьмі голову. Порубали її на шматки й спалили на терновому вогні.

Як відьму спалили, в лісі прояснилося. З лісу стало місто, з'явилися люди. Все звільнилося з-під закляття...

Мирко розповів братам, що із ним було, як він ходив по світу.

Тепер усі троє рушили до палацу, де Мирко лишив свою дівчину. Коли прийшли до того палацу, з'явилось місто. На вулицях, у будинках повно людей. Всі веселі, радіють. Світ ожив...

Скоро справили весілля. Прийшли гудаки (музики), гостину зробили, що і старі люди таку не пригадують. Десь за два тижні свадьбували, танцювали...

Мирко перебрав державу в свої руки. Зібрав сильне військо й повів його на песиголовців.

Розбив песиголовців, а їх царя взяв у полон.

Як скінчилася війна, Мирко так поділив землі: старшому братові лишив вітцівщину, середущому — край, завойований від песиголовців, а собі — жінчину державу.

Ще й днесь живуть, як не повмирали.

ПРО МАР'Ю-ЦАРІВНУ ТА ІВАНА-ЦАРЯ

Був один бідний чоловік. Це було в місті, де жив цар. А той чоловік мав дванадцять дітей.

Одного разу цар наказав кучерові запрягати коні. Кучер запряг коней, сіли на кочію і їдуть по місту. Під'їхали до хати бідного чоловіка. Поба-

чив цар цілу купу дітей — і всі обдерті, майже голі.

— Ану, зупини!

Кучер зупинив коні, й цар зійшов на землю. Став перед порогом і роздивляє тих дітей. Вибрав собі з-поміж них дівчинку і хлопчика, що були найгарніші, й каже чоловікові:

— Продай мені цих двох діточок.

Чоловік дітей не продає.

— Тоді дайте просто так.

— Це вже інше діло, — каже чоловік. — Просто так — беріть.

І цар привіз дітей до себе. Поселив їх в окремій кімнаті, дав їм карти й гроші, аби забавлялися.

Хлопця звали Іванком, дівчинку — Марійкою. Грають вони в карти, і Марійка виграла в Іванка всі гроші. Хлопець розсердився і промовив:

— Бодай тебе взяла чорна хмара!

Тої ж миті вікно відчинилося — і дівчинка пропала.

Зайшов цар:

— А де Марійка?

Хлопець сказав правду:

— Так і так, я розсердився, що вона виграла гроші, й промовив: «Бодай тебе взяла чорна хмара!» Вікно відчинилося — і Марійка зникла.

— Ну, якщо нема Марійки, то йди геть і ти!

Хлопчище зібрався і пішов у світ. Прийшов в одне село і найнявся у пана служити. Служить Іванко довгий час — все їздить кіньми на зарінок, до самого моря. Раз бачить: їде на коні через море дівчина, їде і співає. Ніколи він такого голосу не чув. І думає, як би з нею заговорити. А дівчина підїхала до берега, скинула із себе дорогу одягу і пішла купатися. Іван підкрався і схопив одягу. Дівчина його просить:

— Іванку, віддай плаття, бо як я вийду з води гола?

Іван кинув їй сорочку, плаття. Вийшла, одяглася, обняла його і заговорила:

— Я — Мар'я-царівна. Я буду твоя, та дивися, Іванку, щоб про це ніхто не знав.

Іван випросив у пана вільний день, зайшов до корчми й п'є. Підходить один циган:

— Ей, легеню, якби я був такий красний, як ти, у мене була би найгарніша дівчина!

На те зайшов один волоцюга з дівчиною під руку.

— Бачиш, і волоцюга має дівчину, а ти весь час один. Якби я був такий, як ти, то мав би аж дві!

Заходить другий волоцюга — вже з двома дівчатами.

— Дивися, цей привів собі двох...

Іван не витримав і каже:

— Ей, коби ти знав, яка в мене дівчина!

І розповів йому про царівну. Циган побіг до царя і передав, що чув від Івана. Цар сів у кочію і приїхав у село, де легінь служив. Викликав Івана і питає:

— Це ти казав про Мар'ю-царівну? Я хочу її бачити.

Цар не впізнав Івана — так той виріс і змужнів. А на царівну думав, що то його названа донька Марійка.

Хлопець йому каже:

— Я не можу її показати.

Цар дуже розсердився і наказав Івана повісити. Іван каже:

— Вішайте, але поставте шибеницю над морем, на зарінку.

Привезли хлопця на зарінок і вже хочуть вішати. Раз летить по морю на коні одна дівчина і гукає:

— Стійте!

Цар здивувався. А дівчина з коня запитала:

— Це ти хотів бачити Мар'ю-царівну? Дивися...

Махнула ногою — і цареві вискочило око.

Питає царицю:

— І ти хотіла бачити Мар'ю-царівну? То дивися...

Махнула ногою — і цариці вискочило око.

А далі повернулася до Івана й каже:

— Іванку, так ти мене послухав? Я ж тебе просила, щоб ніхто за нас не знав... Тепер мене шукай.

І поскакала морем.

Івана відпустили. Він зібрався і йде понад морем. Бачить — стоїть млин. У млині дід і баба, а з ними їх донька. Питає Іван:

— Чи ви щось не знаєте за Мар'ю-царівну?

— Знаємо. Вона живе за морем. Завтра чорний ворон прилетить за мливом і тебе перенесе разом з нашим кучером.

А баба і донька — обидві були відьми. Баба приготувала із зілля таблетку: як кучер покладе її в Іванову кишеню, хлопець засне, що й Мар'я-царівна його не розбудить. Баба хотіла видати за нього свою доньку.

Ранком прилетів за мливом чорний ворон і переніс Івана з кучером за море. Кучер опустив хлопцеві в кишеню таблетку і той заснув. Мар'я-царівна його будить, але він не чує. Тоді його обцілувала й пішла плачучи геть. Кучер вийняв таблетку з кишені, а Іван прокинувся і проговорив:

— Як я спітнів уві сні!

Кучер посміхається:

— Ти не спітнів, легеню, а Мар'я-царівна тебе сльозами обілляла, бо не могла ніяк добудитися.

І чорний ворон переніс їх обох у млин.

Переспали ніч, а на ранок баба знову приготувала із зілля таблетку. Чорний ворон з ними прилетів за море. Кучер потай опустив таблетку в Іванову кишеню, і той міцно заснув. Прийшла Мар'я-царівна, будить його, плаче, та хлопець не чує. Кривавими сльозами його обілляла. Тоді швидко написала картку, загорнула у свою хустинку і сунула Іванові в кишеню.

Царівна відійшла. Кучер вийняв таблетку, і хлопець прокинувся.

— Ой, як я заспав! Так уві сні розгарячився, аж кров носом пішла.

— То не кров, — каже кучер, — то Мар'я-царівна тебе кривавими сльозами обілляла.

Іван сягнув рукою за хусткою, аби втертися. І знайшов там картку. Одразу дізнався, що має робити.

Коли чорний ворон приніс їх у млин, Іван сказав бабі:

— Я хочу вашу доньку взяти собі за жінку. Та в нас такий звичай, що молодий і молода вінчаються в хащі — так, щоб ніхто не бачив і не знав.

Переспали ніч, а вранці бабина донька прибралася до вінця, і пішли у хащу. Як були далеко, Іван зав'язав молодій відьмі очі, відрубав їй голову і кинув у воду — аж забулькотіло.

Вернувся у млин і говорить бабі:

— Ну, ми вже повінчалися.

— А де молода? — питає його баба.

— Там, у хащі, збирає косиці. Тепер ходить у хащу й ви.

Прийшли вони в хашу, Іван пов'язав старій відьмі очі, відрубав їй голову і кинув у воду. Тоді вернувся до млина й каже дідові:

— Ну, дідику, я вашим обом відьмам повідтиннав голови.

Дід відчинив ляду, вийняв дорогий перстень і подарував його легеневі:

— Візьми цього персня і надінь на праву руку, на середній палець. А так можеш іти через море — дорога буде вільна.

Іван наказав кучерові, аби запрягав. Сіли на кочію і їдуть попри моря. Раптом Іван вискочив, схопив кочію з кучером і перекинув з берега у воду. Сам надів на палець перстень, почав іти морем — і не тоне, йде його поверхнею.

Йде, йде і приходить до циганських хат. Зайшов до корчми й бачить: за столом бочка з поясом, а біля неї циган. Іван доторкнувся рукою до бочки, а звідти нараз вискочив красний легінчук і вигукнув:

— Добрий вечір, вуйку, як маєтеся?

— Як маюся, так маюся... — відповів Іван не дуже весело.

А та сама бочка була його сестрою, яку взяла хмара. Сестра вже мала сина — того легінчука. Він наказав циганові:

— Принеси гальбу вина і п'ять центнерів свічок.

Циган усе приніс. Тоді хлопець припрошує гостя:

— Вуйку, випийте вина — будете веселіші.

Іван випив.

— А тепер беріть і зважте на мізинці п'ять центнерів свічок.

Іван положив свічки на мізинця.

— Як вам здається — скільки?

— Щось два центнери й не більше.

Легінчук гукнув:

— Циганине, йди та принеси ще гальбу вина і п'ять центнерів свічок!

Іван випив вино і положив на палець вже десять центнерів.

— Ну, як, вуйку?

— Ще не вистачає, нема п'яти центнерів.

Легінчук послав цигана, аби приніс ще гальбу вина і п'ять центнерів свічок. Іван випив вино і положив на палець п'ятнадцять центнерів.

— Ну, як? — питає легінчук.

— Тепер є п'ять центнерів.

— Тоді, вуйку, слухайте сюди. Будете йти й зайдете у велику ніч, там ніколи не буває дня. Але ви паліть свічки і йдіть. Вийдете на вогонь, якому теж не буде кінця-краю, але ви не бійтеся — пекти вас не буде, лише паліть і далі свічки. Коли вогонь закінчиться, натрапите на гадюк — ніде буде ступити. Та сміло собі йдіть. Як буде догоряти вже остання свічка, побачите постіль. На тій постелі будуть лежати три гадюки у коронах. Одна відповзе вбік, і ви собі ляжете на її місце.

Іван зібрався і пішов. Палить свічки і йде через ніч. Раз вийшов до вогню — не видно йому краю. Сунув ногу — не пече. Пройшов через вогонь і вийшов на гадюк. Палить свічки, ступає на гадюк, а вони не ворухнуться. Коли догоряла вже остання свічка, він побачив постіль, а на ній трьох гадюк. Одна відсунулася вбік. Іван ліг на її місце і міцно заснув.

Через якийсь час прокинувся і бачить: за вікном красна днина, сонце гріє, багато народу. Він устав, помився і гарно одягнувся, а Мар'я-царівна принесла йому їсти. Коли поїв, принесла корону й наділа йому на голову. Так став Іван царем тієї

держави. Вона була перед тим заклята, і всі дуже раділи, що Іван їх визволив від нечистої сили.

Ожила й зачарована у корчмарську бочку сестричка Марійка, а її син став дуже красним витязем.

Іван узяв собі за жінку Мар'ю-царівну. На весіллі був і я. Пив вино і паленку, та в роті було сухо.

СКЛЯНА ГОРА

Був собі бідний господар. Мав трьох синів і поле над морем. Одного року засіяв він поле вівсом, настали жнива, вижали той овес і зложили в копи, а через кілька днів господар очам своїм не повірив: наче ураган прокотився, всі копи розбиті.

Поскладав господар знову снопи і вирішив вартувати, а таки збитошника впіймати. Пішов додому, взяв рушницю, їжу та знову на поле.

Ходив-ходив до пізньої ночі й вирішив трошечки відпочити. Сів під копу і незчувся, як задрімав. Прокидається, а копи всі повалені.

Довелося складати снопи знову.

А жінка чекала його, чекала, нарешті посилає старшого сина.

— Йди, подивися, чи не вбив хто батька.

— Ей, — відповідає син, — батько з рушницею. Може, він кого вбив.

Пішов на поле, дивиться, а батько докінчує снопи складати.

— Заснув я, сину, на біду, — виправдовується, — і якась мара розбила копи.

Допоміг йому син, і пішли додому. Увечері хлопець і каже:

— Твоя, батьку, була минула ніч, а ця моя. Я вже не засну.

Взяв рушницю і пішов у поле. Ходив-ходив, поки втома не здолала його. Сів відпочити під копу й задрімав. Прокинувся — всі копи розвалені. Довелося і йому наново снопи складати.

На третю ніч пішов вартувати середущий, та й він не вберіг.

Настала четверта ніч, батько знову збирається йти на варту, та вилазить з-під печі наймолодший син, що завжди в попелі бавився і тому Попелюхом прозивався.

— Вже ти, батьку, сторожив, і брати були в полі, а тепер моя черга, — каже. — Лягайте відпочивати, а я піду.

— Куди ти, Попелюху, підеш? — сміється батько. — Тобі коби жменя попелу, то й про світ білий забудеш. Ще штанів жодних не мав, а вже зброю хочеш в руки.

— Як йому давати зброю, — підсміюються й брати, — коли він миші боїться?

Та Попелюх не зважає. Вчепився матері в рукав і каже:

— Матусенько, приготуйте мені їсти, бо я таки піду.

Дала мати йому шматок паляниці й грудку сиру, зав'язав він те у вузлик, взяв паличку і пішов. Поки вийшов на поле, то зголоднів. Сів під копу, розв'язав вузлика і почав вечеряти. Раптом бачить — із нірки, що під копою, сіра мишка вилізла і дивиться йому просто у вічі.

Засміявся Попелюх:

— Певно, і ти хочеш підкріпитися, що так дивишся?

Та й кинув їй дрібку хліба.

Вхопила мишка хліб, сховалася у своїй дірочці, а за хвилю знову вилізла.

— Бачу, тобі не смакує пісна паляниця, — каже Попелюх і кинув їй трохи сиру.

Мишка бігала то в нірку, то з нірки, поки не виманила у Попелюха все. Вибігла тоді з нірки і знову дивиться на хлопця.

— Дав би я тобі, мишко, ще, але більше не маю. Буду голодним спати, — каже Попелюх.

І мишка до нього людським голосом заговорила:

— Добра в тебе душа, Попелюху, і хочу дати тобі пораду. Візьми з однієї копи чотири снопи і «шапку», виліз на копу, обклади себе тими чотирма снопами, а «шапкою» закрій голову. Твій овес розбивають після перших півнів морські коні. До цієї копи завжди приходять їсти овес їхня королева — Сива Кобила. Коли вона заірже, щоб коні починали їсти, ти тихесенько з-поміж снопів висунь руку, схопи її за капистру золоту і тримай щосили. Тоді вона почне проситися: «Що хочеш дам тобі, лиш відпусти мене». Нічого не проси, лиш проси золоту капистру.

Зробив Попелюх, як мишка навчила. Вийшли морські красені-коні на поле, а їхня королева Сива Кобила зупинилась біля тієї копи, в яку Попелюх заховався. Заіржала вона срібним голосом і почала овес їсти. І в цю мить Попелюх схопив її.

Стала просити Сива Кобила, а він каже:

— Відпущу тебе, але подаруй мені свою золоту капистру.

— Добре, — відповідає Сива Кобила, — але заховай її так, щоб ніхто не знав і не бачив. А як треба тобі буде моєї допомоги, подзвони тричі нею, і я прибіжу. Тепер можеш лягати спати — більше копи ніхто не розбиватиме.

Заіржала Сива Кобила, і коні зникли. А Попелюх заховав капистру в пазуху і ліг спати.

Чекають вдома Попелюха, вже й журиться мати, що довго нема його, а батько до неї:

— Та, певно, снопи в копи складає. Піду допоможу.

Вийшов батько на поле і бачить — всі копи стоять, а сина не видно. Почав попід копи заглядати — аж Попелюх спить.

Будить його батько:

— Вставай, бо вже обід скоро. — І питає: — А що маєш за пазухою?

— Та це мої іграшки, — відповідає Попелюх.

Пішли додому. Син, щоб ніхто не бачив, виліз на горище і золоту капистру заховав у розбитий горщик, а сам знову попелом грається. А недалеко від їхнього села був царський замок, де жив цар, що мав гарну-прегарну доньку. Було в дівчини сватів — лічити не перелічити. Надумав цар віддати її заміж. Дівчина й каже:

— Хай буде по-твоєму, але спочатку збери склярів з усього царства і накажи, аби вони побудували скляну гору, а на тій горі, щоб був майданчик із двома кріслами кришталевими. Там я буду чекати на свого нареченого. Той стане моїм мужем, хто на коні до мене виїде.

Розіслав цар посланців, зібралися склярі та й сім днів і сім ночей будували гору. На восьмий день князь знову розіслав слуг, аби оповістили по всіх містах і селах, що в його дочки заручини. Хто хоче стати спадкоємцем його царства, то нехай приїжджає в такий-то день на коні. Хто виїде до царівни на скляну гору, той мужем царівни й стане.

Збираються й Попелюхові брати подивитися на скляну гору. Їде з ними й батько.

— Поїду і я з вами, — проситься Попелюх.

— Куди тебе без штанів брати? — відповідають брати. — Лише ганьби нам наробиш.

Вранці старші брати одяглися по-святковому і вирушили в дорогу. Попелюх грався в попелі, а мати пряла. Пряла, поки не надокучило їй, а тоді побігла з куделею до сусідів. Синові наказала:

— Гляди, не виходь із дому, аби тебе собака не покусав.

Та лише мати вийшла — Попелюх на горище. Дістав з горщика золоту капистру, вийшов на вулицю, тричі подзвонив, — і вмить з'явилася Сива Кобила.

— Чим можу послужити? — питає вона.

Попелюх і каже:

— Цар збудував скляну гору, а на самому вершечку тієї гори сидить його дочка. Хто туди конем доїде, той одружиться з нею.

Каже Сива Кобила:

— Якщо треба, можна й вилетіти, не тільки виїхати. Подивися мені в праве вухо і скажи, що там бачиш?

— Бачу простір великий.

— То скач туди.

У праве скочив — з лівого вискочив. Став він гарним-прегарним воїном — при зброї, в розкішному вбранні.

Сів Попелюх на Сиву Кобилу й поскакав.

Їдуть вони, їдуть і наздоганяють батька з братами. Сягнув у кишеню Попелюх, витяг повну жменю золотих дукатів і дав батькові. Брати й собі руки простягли, а він вихопив з-за халяви нагайку та й одному по спині, далі й другому.

Приїжджає він, а там уже сини панів, генералів та маршалів — хто без руки, хто без ноги, а хто й

без голови. Глянув Попелюх на скляну гору: царівна сидить, ясніша ясного сонця.

Попелюх дочекався, поки батько із синами доїдуть, а тоді під'їхав під скляну гору, вдарив шпорами, Сива Кобила рушила скляною горою і зупинилася на самому майдані.

Скочив воїн з коня, подав руку молодій царівні, а вона запрошує сісти. Тоді перерізала навпіл свою хустину й одну половину віддала Попелюхові, другу залишила собі.

Попрощався з царівною Попелюх, сів на Сиву Кобилу, з'їхав з гори.

Побачив таке цар і каже:

— Добра громада, це не все. Може, між вами є ще такі сміливці, тож завтра зранку кожний зможе позмагатися.

Вчув те Попелюх і рушив додому. Скочив у ліве вухо Сивій Кобилі, а з правого вискочив, відпустив Сиву Кобилу, заховав золоту капистру, а сам знову в попелі грається.

Вернулася мати від сусідів, а скоро й батько та брати приїхали. Розповідають:

— Бачили ми, як пани розбивалися на тій стіні скляній, бо гора та дуже височезна. Почнуть лізти туди і падають; голови, ноги, руки ламають. Лише один, напевне, з іншого царства, виїхав конем на самий вершечок.

— Ви бачили, а ще краще я бачив, — вмішується Попелюх у розмову.

— Та що ти, Попелюху, бачив? — сміються брати.

— Бачив, як вона йому півхустки віддала, а коли ви ще були в дорозі, бачив, як вершник дав батькові жменю грошей, а вас нагайкою похрестив.

— А де ти був? — дивуються всі.

— Явиліз на явора і звідти дивився.

— Біда, — каже батько, — ще колись вилізе і в'язи собі скрутить. Ідїть, хлопці, та й зріжте явора.

Поки зрізали — настав і вечір. Повечеряли, лягають спати, а батько ще нагадує:

— Не забудь, стара, нас розбудити зранку, бо підемо ще дивитися, хто засватає царівну.

Рано-вранці встали, поснідали, і поїхав батько зі старшими синами. Мати знову до сусідів. А Попелюх тоді виліз із-за печі, зняв капистру, подзвонив на порозі тричі, загула земля, і з'явилася Сива Кобила. Скочив у праве вухо, а з лівого вискочив і став таким молодцем, як учора.

Наздоганяє в дорозі рідних. Сипнув батькові грошей у кишеню, а братів — нагайкою по спині, і поскакав далі.

Приїхав під гору, почекав, поки всі не спробували свого щастя, а тоді виїжджає на скляну гору. Запросила царівна сісти, зняла з руки золотого персня, переламала надвоє, півперсня в свою половину хустки загорнула, а другу половину Попелюхові віддала і теж сказала так зробити.

Попрощалися, сів Попелюх на Сиву Кобилу, з'їхав униз, а цар:

— Хто хоче, ще завтра може спробувати свого щастя!

Вислухав те Попелюх і — додому. Скочив у ліве вухо Сивої Кобили, а з правого виліз таким, як уранці був.

Прийшов батько з синами, а мати питає:

— Як там було?

— Той самий, що і вчора, нині виїхав.

— Гарно їхав, — озивається з-під печі Попелюх. — Навіть не ковзався кінь. І знову грошей жменю батькові подарував, а братів нагайкою по-частував.

— А ти де був? — дивуються.

— Я з грушки дивився.

— Доведеться замикати його в хаті, бо впаде і ще вб'ється, — каже батько. — А ми завтра ще раз підемо подивитися.

На другий день побігла мати до сусідів розказати, що їй чоловік та сини розповідали, а двері забула закрити. Попелюх тоді швидко на горище, зняв капистру, подзвонив тричі. З'явилася Сива Кобила, а він вліз у праве вухо, в ліве виліз, і знову стався з нього красень-воїн.

Приїхав до скляної гори, а батько з братами вже там. Довкола вершників видимо-невидимо, та вже ніхто з них і не пробує вибиратися до царівни. А вона сидить на горі й дивиться, чому не їде її суджений.

Виїхав Попелюх на скляну гору, сів у крісло коло царівни, а вона підняла його чуба, що звисав на чоло, й притулила печатку.

Виступив тоді цар перед народом і каже:

— Дякую всім, хто був на цих заручинах. Ба-
чите, лише один достойний стати моїм зятем. Че-
рез чотирнадцять днів будемо гуляти весілля, то
хай усі прийдуть, хто хоче — і старі, й молоді, й
багаті, й бідні, й кінні, й піші.

А Попелюх сів на Сиву Кобилу та й — додому.
Доїхав, скочив Сивій Кобилі у ліве вухо, а з пра-
вого виліз таким Попелюхом, як був ізранку.

Минає день, другий, третій, у царськiм палаці
готуються до весілля, а жениха як нема, так нема.
Сумує-тужить молода царівна, а що робити — не
знає.

Розіслав тоді цар все своє військо, аби знайшли
того баламута, що має печатку на лобі.

Ходять посланці від села до села, дійшли й до
того, де Попелюх живе.

Почала якось мати вмивати Попелюха, глянула йому на чоло — і забулася.

— Звідки у тебе печатка?

— Та це я собі зробив так, бо почув, що батько розповідав, — каже Попелюх.

— Ой Боже, Боже, який дурний у мене син! — бідкається мати.

Аж тут і воїни йдуть до хати. Вигнала мати Попелюха під піч, заклала горшками, аби його не видно, і так царських посланців зустрічає.

Привіталися й питають:

— Скільки у вас тут хлопців?

— Два, — відповідає батько.

Підняли воїни волосся догори кожному й пішли.

Відвідали одного сусіда, другого, третього, а в четвертого була дуже стара бабуся. Ось і питає вона:

— Скількох хлопців ви дивилися в тій хаті?

— Двох.

— А третього куди вони поділи?

А та баба виділа у вікно, як Попелюх викликав Сиву Кобилу і кудись їздив.

Повернулися посланці знову до тої хати, де жив Попелюх.

— У вас ще один син є, — кажуть. — Покажіть його нам.

— Та знаєте, ганьба й показувати, — відповідає мати. — То дурний, Попелюх.

А Попелюх озивається з-під печі:

— Заберіть, мамо, горшки ваші, бо порозбиваю.

Поки мати відкривала, він півперсня надів на палець, замотав півхустинкою, а потім на все те ганчірку намотав, а лоб сажею замазав.

— Та в тебе весь лоб у сажі, — кажуть воїни.

— Може бути, бо я давно не вмивався.

— Та вмийся, але спочатку ганчірку зніми з пальця.

— Не можу, бо він поранений і болить, — відповідає хлопець.

Почали воїни силою розмотувати, розмотали — і диво: півхусточки з ім'ям царівни. Ще розмотують — півперсня з її ім'ям.

— Ну, — кажуть, — ти і є той, кого нам треба. Тепер ходи з нами, бо в царя весілля готують. Здивувалися батьки, віри тому не ймуть.

А Попелюх і каже до воїнів:

— Їдьте, а я вас наздожену.

Послухалися воїни, бо не будь-хто говорить, а зять царя.

А батько:

— Бери, сину, хоч сорочку чисту.

— Не треба мені нічого.

Дістав капистру, вийшов надвір і подзвонив нею тричі. Здригнулася земля, і Сива Кобила з'явилася:

— Що накажеш?

— Маю з'явитися на весілля до царя.

Скочив у праве вухо, а з лівого вийшов гарним-прегарним воїном.

Догнав він царських посланців, разом прибули до палацу. Цар послав слуг за його батьками й братами. Три дні і три ночі всією державою гуляли весілля, а як гості роз'їхалися, прийшла до царського зятя Сива Кобила і каже:

— Ти вже цар, одружений, а я мушу вертатися в своє королівство, бо воно без мене може пропасти. Я ж королева всіх земних вод.

— То вертайся, — каже Попелюх.

— Аби я могла вернутися, мусиш стати таким, як був.

Думав царський зять недовго, скочив у ліве вухо, а з правого вийшов знову Попелюхом.

Увійшов у спальню, вмовстився біля дружини та й заснув. А вранці цар зайшов подивитися на молоду пару. Як побачив Попелюха, то мало не зомлів. Розбудив дочку:

— Що ти, дочко, вибрала собі?

Подивилася царівна та й почала плакати.

— Що з тобою сталося? — питає Попелюха.

— Нічого, лише я став звичайною людиною, — каже Попелюх.

Плаче дочка і нарікає на батька, що не пригрозив, коли вона його собі вподобала, а цар на те:

— Що хотіла, те й маєш. Ти дивися на нього, а я за той час палац для вас приготую.

І наказав слугам вигнати гусей з гусятника, настелити соломи, а дочці з мужем перебиратися туди жити.

Що їм, бідним, робити? Поселилися у гусятнику і живуть.

А в цей час один ворожий цар оповістив війну. Не знає старий, цар, що йому чинити, і йде до гусятника:

— Через тебе, — каже Попелюхові, — я втратив зятя, який міг би повести моє військо, і на старості мушу йти на війну.

Поїхав батько, молоді залишилися в гусятнику. Плаче царівна, а Попелюх потішає її:

— Нічого, яюсь буде. Може, я ще допоможу батькові воювати.

Вийшов він із гусятника, підійшов до смітьярки, де заховав свою капистру, подзвонив тричі, і стала Сива Кобила перед ним.

— Що хочеш, ласкавий господарю?

— Вороги війною пішли проти нас. Цар поїхав, а я залишився в гусятнику. Що маю робити?

— Якось буде, — каже Сива Кобила. — Стрибай у праве вухо.

Стрибнув, а вийшов — як воєвода.

Далеко в полі побачив Попелюх цареве військо. Сива Кобила й каже:

— І тобі треба війська. Обкрути двічі шапку навколо голови.

Обкрутив, і хмара кінного та пішого війська виросла позад нього.

Зупинив Попелюх військо, а сам поїхав до старого царя. Той саме відпочивав. Привітався Попелюх і говорить:

— Ясновельможний царю, я приїхав тобі на допомогу...

— Перш, ніж воювати разом, — відповідає цар, — хочу помірятися з тобою силою.

Виїхали в поле, вихопили шаблі й почали рубатися. То молодий тіснить старого, то старий молодого. Билися, билися, якось замахнувся цар і шаблею відрубав Попелюхові кінчик мізинця.

Заграли сурмачі, закінчилось змагання. Тоді старий цар витяг хусточку і завиває Попелюхові скалічений палець.

— Я піду зі своїм військом вперед, — говорить Попелюх, — а ти будеш іти за мною.

Як домовилися, так і зробили. Пішов Попелюх із військом на ворогів, і почали падати вони, як від коси трава.

Оточили вояки Попелюха величезне вороже місто, а через день і білий прапор з'явився над містом. Просить ворожий цар миру.

Привіз молодий воєвода стяги підкореної держави старому цареві і на прощання каже:

— Переміг я ворогів твоїх, тепер ти цар і на цій землі. А я їду.

— Скажи мені, добрий мужній чоловіче, звідки ти і хто ти? — питає цар.

— Ви про мою країну думаете, царю, часто і будете думати. А якщо хочете знати, де я живу, то скажу: у Гусятині.

І з тими словами зник.

Залишився старий цар у чужій країні, а Попелюх приїхав додому. Відпустив Сиву Кобилу та й пішов до гусятника. Зраділа його дружина, м'яко постелила йому на соломі, ліг він відпочивати.

А цареві старому не терпиться, хочеться поділитися з дочкою радістю і заспокоїти її, що все добре обійшлося — вороги переможені. Залишив він своїх воєвод у завойованій країні і приїхав додому.

Відкрив двері до гусятника і закричав:

— Твоє, дочко, опудало ще спить, а я з чужоземником-воеводою країну цілу завоював!

Каже дочка:

— Тихше, батьку, бо він дуже змучений, хай спить.

— Чим змучений? — розсердився цар. — Чи не тим, що вставав їсти?

І стягнув із Попелюха ковдру. Коли бачить — на лівій руці перев'язаний палець. Нахилився нижче, розглядає і очам своїм не вірить.

— Так це ж моя хусточка!

Встав Попелюх, а цареві все ще не віриться.

— Чи не тобі я завивав рану на мізинці цією хустиною по тому, як мірялися у силі? Так ти насміхався, коли говорив, що з Гусятини?

— Та хіба я неправду сказав? — відповідає Попелюх. — Ви ж вигнали нас із палацу до гусятника. Спочатку гуси обжили його, а потім уже ми.

Що міг сказати цар? Лише заплакав гірко, що так несправедливо зі своїм зятем вчинив і почав просити обох повернутися в палац.

А через кілька днів на честь того, що перемогли ворогів, був величезний бал. Навіть царя переможеного запросили в гості. Він не знав дороги до того місця, то я мусив йому показати. Сіли за стіл, а там було повно всяких вин та їжі. А найбільше любили ту їжу, що називається каша. Поїли усю кашу, і залишився порожній горнець. Кухарка вимила той горнець і поставила перед палац, аби сох. Пішов великий дощ, зробилася повінь. Закортіло мене відвідати царський палац. А вода вже прибула, і пішки не можна було дістатися. Тоді я стукнув себе кулаком по чолу і подумав: «Буду я у палаці, але треба човна». Надплив човен, я сів у нього і поплив просто у палац. А палац затоплений весь водою, лише горнець плаває коло порога. Я човном — у горнець, збив горнець і казці кінець.

ДАРУНКИ ВОДЯНОГО ЦАРСТВА

ПРО ПАПОРОТЬ

I

Якось чоловіки робили в лісі, потім добряче повечеряли і розійшлись. А один випив так, що йти вже не міг, то так в лісі і заснув під кущем папороті. А це було якраз в ніч на Івана Купала. От той дядько прокинувся серед ночі, витверезився та й згадав, що ниньки така ніч. Дай, думає, пошукаю папороті. Як він дивиться, то цвіте коло його квітка голубим цвітом, аж блищить, як місяць. Дядько зрадів, підійшов і зірвав ту квітку. І як тільки він її вирвав, то зірвався в лісі страшний вітер, свистить, реве, дерева валяться, якісь гілляки, корені — все летить на нього. І вітер вириває з рук папороть. Тоді дядько давай тікати з лісу геть, а буря така, що не дає йому йти, все під ноги валить. От чує він раптом, що ззаду зчинився страшний крик, тріск і вогонь. Видалось йому, ніби то його хата горить, люди позбігалися і кричать. Але дядько чув од старих людей, що не можна оглядатись назад, що б там не видавалося і як би не було страшно. От він і не оглянувся, а пішов далі. Йде він, коли чує — знов ззаду крик. І здалося йому, що його мати вмерла, і всі за нею пла-

чуть-голосять! І знов дядько не оглянувся, а йде далі. Коли це чується йому, що дочка його криком кричить, а над нею голосять і ніхто врятувати не може! Тут дядько не втерпів і оглянувся.

І як тільки він оглянувся, так і все щезло. Не стало ні бурі, ні крику в лісі, знов зробилося тихо й темно, і побачив він, що стоїть на тому самому місці, де заснув. І в руках в нього немає квітки папороті. Дядько догадався, що її чорти вкрали. Але й забрали вони од нього і розум, бо од тих пір ходив він як дурний, і так і помер.

II

Це було так давно, що я навіть не знаю, хто був той дядько. Але пас він якось коні в лісі в ніч на Івана Купала. Та й сів він під великим кущем папороті. Вона зацвіла, та й стала осипатися — і впала йому в постіль. А він і не бачив. Але став все знати дуже, що в світі робиться. Він дивувався — що це я все знаю? Але тут стали приходити до його чорти. А показалось йому, що то його товариші. Прийшли з горілкою і почали просити: «Роззуйся! Роззуйся!» Дядько не хотів, але вони так просили, що він врешті, роззув постолі. А ті зареготалися, зашвистали, заплескали в долоні і десь поділись. Тоді дядько догадався, що в нього була папороть, а чорти вкрали, бо він одразу перестав усе знати. І думав — який же я дурний!

ЯК ЧОЛОВІК ПІДГЛЯДАВ ЦВІТ ПАПОРОТІ

Там, де зараз пасіка колгоспна, то там в мого батька була пасіка, був ліс і дерева великі. То він чув придибенцію, то хотів побачити, як цвіте папо-

роть. Ну, то він, каже, думаю, досліджу ту папороть. Взяв скатерку з дому, щоб мати не бачила, хліба буханець. Ну, а там скраю були вулії, а там далі були дуби й була папороть між дубами. Ну, то він взяв там близько коло папороті, постелив скатерку, поклав хліб, а сам сховався за дуба та й ждав, коли вже буде цвісти, ждав дванадцятої години. Сидів за дубом. Буде дванадцять, то буде цвісти й він буде бачити, дослідить вже та й вже вирве ту квітку й буде дуже розумний вже. То як зірвався вітер, то як почало ті дуби, дуже грубі, почало з тих дубів дуже гілляки кидати, почало свистати, почало вищати, і гілляки почали, каже, мене бити, одламуватися з дуба почали й мене бити. То він як забрав палки, то тільки п'ятами накивав, і хліба не брав, і скатерки не брав, не міг взяти, не міг підсунути й прибіг в хату, сховався в хаті.

Рано пішов, то скатерка була, а хліба не застав. І гілляк не було накидано, і нічо. Хліб якась звірина забрала, а скатерка була.

СКАРБИ ВОДЯНИКА

Колись давно поставив чоловік нову хату в Пульмі. Але що за біда: полягають спати в хаті, а попросинаються рано, дивляться — лежать надворі, хтось з хати повиносить. А то раз прийшов до них поводитир з ведмедем, бачить — хата нова, велика, став проситися на ніч. Хазяїн каже:

— У нас не можна ночувати, у нас неспокій.

— Як неспокій? — не розуміє той.

— А так, — каже, — полягаємо спати в хаті, а повстаємо надворі.

Тоді той каже:

— Коли так, то йди до коваля, зроби шкобля — прив'яжемо ведмедя коло дверей.

От прив'язали того ведмедя і полягали спати. Аж уночі той, що приходив і виносив їх з хати (водяник, мабуть, то був), приходив до дверей — та так і покотивсь на ведмедя. Почали вони боротися. А поводитир каже до хазяїна:

— Чи ти чуєш, що там робиться?

— Як, — каже, — не чути, чую.

Боролися вони довго, аж півні заспівали. Тоді той, що приходив, якось вирвався і пішов. Але з тої пори більше не приходив і людей з хати сонних не виносив.

Аж якось поїхав той чоловік на озеро, на Світязь, по рибу. Ловить, коли чує — хтось йому з води каже:

— Ну, Грицю, маєш гарну кицю!

Здогадався чоловік, що то натяк на ведмедя та й відказує:

— А чого ж, — каже, — маю. А як риби наловлю, то й іще таку куплю.

А воно каже:

— Нащо тобі друга, буде з тебе й тої... Не жалій, — каже, — що хату нову поставив, розверни хату і піч розбери. Там під піччю є така сума, що буде й тобі, і дітям твоїм.

А це багатий чоловік утопився колись у Світязі і ходив навідуватися до своїх грошей. Дуже шкода йому було тої суми. Розвернув чоловік хату і піч, дістав ті гроші та з того й жив.

ОЗЕРНИЙ ДЗВІН

Ловили два мужики неводом рибу коло острова. Затягли невода, еге, чують: щось дуже важке до нього потрапило. Мучились вони, мучились...

насилу того невода витягли. Дивляться — а то дзвін, і то такий... великий.

— Давай, — каже один, — віддамо до церкви.

— Ні, — каже другий, — щоб я так намучився, та віддав тепер задарма, не буде того. Давай, — каже, — краще завезем до корчми та проп'ємо.

Тільки він те сказав, дзвін забрався і пішов назад в озеро, тільки його й бачили.

РОЗРИВ-ТРАВА

Є така трава, що як кинеш її на воду, вона не за водою, а навпроти пливе. То і є розрив-трава. Як косиш сіно, то як де така трава найде на косу, то коса геть розсиплеться. Тоді, кажуть, розріж мізинного пальця і поклади тую травину в рану. Поклади, щоб там заросла, і тоді вже якого схочеш замка відімкнеш.

Але чоловікові самому та трава рідко попадається. То черепаха її добре знає. Сама вона не може ні від якої біди вборонитися, то їй і дано одній ту розрив-траву знати.

А хто вже хоче мати ту розрив-траву, то шукає черепашаче гніздо з яйцями. Обтикає його патичками, щоб черепаха не могла долізти, і жде. То вона ту траву знайде, туди кине, то тії дрючки, як солома од вітру, порозлітаються.

Колись і в нас ходив тут з Черська один несамопитий. То, бувало, і кавруки, і ковбасу в торбі носить. Милостині він не просив. То все казали, що то йому його батько ту розрив-траву в долоню зашив, щоб він менше на світі мучився. То будуть й замки, й двері цілі, а ковбасу аби тільки повісив в коморі, так за ніч десь і подівається.

ПРО КЛАД

Були собі дід і баба, і мали вони собі просо на полі. Все дід його стеріг.

Раз прийшов пообідати додому та й каже:

— Біжи, сину, постережи просо!

От пішов син стерегти просо. Іде він і чує, щось каже в просі:

— Ось і хлопчик іде, і пундик несе... Як візьму я хлопчика за волоса, закину хлопчика в чорні ліса. Як почну я хлопчика терти та м'яти, то не буде кому хлопчика обороняти.

Прийшов той хлопчик додому і каже:

— Тату, щось у нашім просі є!

— Брешеш, сину, — каже йому тато, — захотів їсти та й прийшов додому!

Посилає батько дочку стерегти просо. Пішла вона. Приходить на те місце — воно знову з проса обзивається:

— От і дівчина йде, і пундик несе... Як візьму я дівчину за волоса та закину дівчину в чорні ліса. Як почну я дівчину терти та м'яти, то не буде кому дівчину обороняти.

Прийшла дівчина додому та й каже:

— Щось і справді є в нашому просі!

Каже їй батько:

— Брешеш, ти не хотіла стерегти та й прийшла додому. Біжи ще ти, бабо!

Пішла баба, а воно знов озивається:

— От і бабка йде, і пундик несе... Як візьму я бабку за волоса та закину бабку в чорні ліса. Як почну я бабку терти та м'яти, то не буде бабку кому обороняти.

Прийшла баба додому та й каже старому:

— Ні, діду, що не кажи, а в нашім просі щось таки та є!

— Брешеш, — каже дід, — і ти, стара бабо! Піду я сам!

Пішов і дід, а воно йому каже:

— От і дідусь іде, і пундик несе... Як візьму я дідуся за волоса та закину дідуся в чорні ліса. Як почну я дідуся терти та м'яти, то не буде кому його обороняти.

Прийшов і дід додому та й каже до старої:

— Справді, щось є в нашім просі. Треба йти за попом, щоб його освятити.

Каже йому баба:

— То й піди, діду!

От і пішов дід до попа і попросив, щоб він прийшов освятити просо. Зібрався піп, забрали з церкви образи і пішли просо святити. А воно знов озивається:

— От і попик іде, і пундик несе... Як візьму я попика за волоса та закину попика в чорні ліса. Як почну я попика терти та м'яти, то не буде кому попика обороняти.

Піп перелякався та навітки, загубив хрест і кадильницю... Всі люди повтікали і образи покидали на полі, а дід лиш один залишився та й дивиться, аж іде хлопчик, а те, що в просі, озивається:

— От і хлопчик іде, і пундик несе... Як візьму я хлопчика за волоса та закину хлопчика в чорні ліса. Як почну я хлопчика терти та м'яти, то не буде кому обороняти.

А той хлопець іде та все прислухається, де воно говорить. А воно йому й каже:

— Приступи, приступи! Приступи, приступи!

А той хлопчик все ближче приступав, аж поки не побачив. А тоді як ударить по ньому булавою, а воно так і розсипалось грішми. Поділився той хлопець з дідом грішми та й пішли вони додому.

СКАРЬ У СКРИНІ

Був собі убогий чоловік та жінка, і було у них двоє дітей: синок маленький і дочка Палазя. Пішов чоловік на заробітки, а жінку з дітьми дома кинув. І до того вони дожились, що вже й їсти нічого. Спекла вона з останньої муки два коржі, то і всього. От сидять вони раз ввечері, а щось як загуде, як зашумить повз хату, а тому хлопчикові і випало на толлок вийти подивиться. Вийшов, дивиться — стоїть скриня повна грошей і свічечка горить. Набрив він грошей в запіл, вніс в хату, а там удруге пішов.

— Що ти там робиш?

— Та там, мамо, надворі скриня з грішми, так я оце набрав та ще піду.

Вийшла вона з хати, як побачила ту скриню — розсмикалася на тілі, нахилилась брять, а скриня її зачепила та так крізь землю і загула. Плаче той хлопчик, сидить в хаті — матері нема, а Палазі нічого їсти.

От прокинулась Палазя:

— Чого ти, братіку, плачеш?

— Та матері нема дома.

— А дай мені їсти.

Одломив він кусок коржа, дав їй. Сидить плаче; аж іде в хату дід — такий старець.

— Дай мені, — каже, — хлопчику, хліба!

— Чого ж я вам дам? У мене тікі і є, що два коржі, а матері дома нема.

— Дай, — каже, — хліба, я тобі матір найду.

Він взяв і дав. Тільки ввечері — як загуде, як зашумить, він вийшов з хати, аж стоїть скриня, а біля скрині — мати.

— Ідїть, мамо, в хату.

Вона пішла в хату, а він давай ті гроші носить, аж поки всі переносив.

— Я, — каже, — мамо, і оту свічечку внесу.
Вніс і свічечку.

— Я, — каже, — мамо, і оту скриню вволоку.
— Та не треба, синку!

— Ну, так я, мамо, в свою гроші поскладаю, а в нову — сорочки. Переклав все та й живуть собі. От-то вже його щастя, бо окрім його і мати не могла взяти.

ДІДУСЬ І МАТИ ВОДИ

Якось один дідусь пішов у ліс по дрова. На шляху до лісу протікала бурхлива річка. Дідусь ступив на хиткий місток і ненароком випустив сокиру. Перейшовши річку, дідусь сів на березі і заплакав. Адже в його бідному господарстві була єдина сокира!

Тут з річки вийшла чарівниця — Мати води — і питає:

— Чого ти плачеш?

— Та ось впустив у річку свою єдину сокиру.

Тут Мати води дістала із дна річки золоту сокиру, простягла старому і каже:

— Твоя сокира?

— Ні, — відповідає дідусь.

Вона дістала іншу сокиру, на цей раз срібну, й питає:

— Може, це твоя сокира?

— Та ні, — відповідає старий.

Тоді Мати води показала дідусеві третю сокиру, зовсім просту.

— Твоя?

— Оце моя! — зрадів дідусь.

За його чесність Мати води віддала дідусеві усі три сокири: золоту, срібну, просту.

Дідусь нарубав дров і повернувся додому. Його багатий сусід побачив у старого золоту і срібну сокиру та й питає:

— Звідки в тебе таке багатство?

Дідусь усе йому розповів. Тоді багатій швидше вхопив свою сокиру і побіг до води. Він кинув сокиру в річку, а тоді сів на березі і став плакати.

Мати води вийшла з річки і питає:

— Чого ти плачеш?

— Впустив свою сокиру у воду.

Мати води нагнулася і дістала з дна золоту сокиру.

— Це твоя сокира?

— Так-так, моя! — відповідає той.

Тут Мати води й каже:

— Ти обманув мене, і не буде тобі ні золотої сокири, ні простої.

І з цими словами вона зчезла.

БАБА МЕТЕЛИЦЯ

Був собі дід та баба, та й були у них дві дочки: одна була дідова, друга бабина. Не любила баба пасербицю і тримала її в хаті, як наймичку: ніколи дівчина ні спала, ні з'їла, ані ночі за роботою не доспала. А бабина доця ні за холодну воду не бралась, тільки все в подушках вилежувалася та вередувала.

І трапилось дідовій дочці таке, що вона відро в криницю впустила. Перелякалася бідна: що їй від

мачухи буде! Але чи сяк чи так, а довелося до хати йти, мачусі про шкоду признаватись.

Розлютилася баба, те почувши. Лає дівчину, б'є і велить у криницю лізти, на дні відра шукати. А було то зимою, і вода крижана була.

Плаче дівчина, проситься, так де там! Лупцює її баба щосили, грозиться, що на смерть заб'є. Так допекла, що дівчина перехрестилася, — та шубовсть у воду. Тільки її й бачили. Злякалась баба. Уже б і назад дівчину гукнула, так її вже й не видно, бо криниця глибока була. Пішла баба потихеньку до хати та й не каже дідові, що сталося.

А дівчина не втонула. Як камінь, пішла вона на дно і тут якісь дверцята побачила. Відчинила їх та й увійшла в чийсь дивний сад.

Рожі і всякі квіти на грядках цвіли, а поміж квітами сила дерева родючого була. Рум'яних яблучок, спілих грушок і всякого овочу стільки було, що аж гілля гнулося.

Залюбувалася дівчина садочком. Коли чує, хтось гукає:

— А хто-то, хто по моєму садочку ходить? А хто-то, хто мої квіти розглядає?

І бачить вона — посеред саду хатка стоїть, а з хатки бабуся виходить: у білій свитині і сорочка білим мережана, з-під білого очіпка сивий волос виглядає. Підійшла ближче та й питається:

— А звідки ти, дівчино, тут узялася?

— Я відро в криницю впустила, і мене мачуха по відро послала.

— Знаю, знаю! — говорить бабуся. — Припливло твоє відро до мене. Мусиш у мене на роботу стати і як заробиш, то й відро віддам. Чи згоджуєшся до мене найнятись?

— Добре, — каже дівчина, — мені однаково, де робити.

Пішли вони до хати, і звеліла їй бабуся обід варити. Заходилась коло печі дівчина: швиденько борщу доброго наварила й вареників зварила, ще й пиріжків напекла. Сіли обідати. Їсть бабуся, не нахвалиться. А як із-за столу встали — звеліла постіль слати та добре перину перебити, щоб м'яко було їй, старенькій, по обіді відпочивати.

Стала дівчина постіль слати та тільки до перини взялась, аж скрикнула з дива: перина була із снігу. Стала її дівчина перебивати, став з неї сніг летіти.

І враз стало їй видно їхню вулицю, і батькову хату, і криницю, що до неї по воду ходила, і відро втопила. Надворі сніг іде, такий густий, лапатий, а люди йдуть по вулиці та радіють:

— Добра зима стала, — кажуть. — Щоб так до весни подержало, врожай був би гарний!

Дивується дівчина. А ще побачила під периною жовту померзлу травичку і стало їй тієї травички шкода. А бабуся дивиться на неї та й ніби думки її вгадала:

— Не дивуйся, — каже, — я баба Метелиця, чарівниця; як добру зиму людям пошлю, то на літо хліб добре вродить. А травички не шкодуй: то я її снігом укриваю, щоб від морозів не пропала.

І прожила дівчина в баби Метелиці три тижні. Щодня їсти варила і снігову перину перебивала і щодня, як надворі сніг іде, чула, як люди радіють, що снігу багато і врожай добрий буде. І так тут звикла, що вже й додому їй не кортіло.

Але раз приснилася їй рідна хата: сидить батько за столом та журиться:

— Де моя дитина? — каже. — Не побачу вже я її, — і гірко плаче.

І як прокинулася дівчина, то так їй батька жаль стало, що ні до якої роботи взятися не могла, так би до нього й летіла!

Стала вона у баби Метелиці додому проситись. Шкода було бабі за дівчиною, але не перечила і відро віддала, ще й повне золотом насипала.

— За твою ширу працю, — сказала.

Подякувала дівчина та й питає:

— А як же я звідси вийду?

— Як ввійшла, так і вийдеш, — каже бабуся, — не бійся, не втонеш.

Попрощалась дівчина й пішла. Тільки з саду в криницю вийшла, як вода її підхопила і наверх винесла. Вилізла вона з криниці, іде до хати та й думає: «Загляну я перше в віконце, що то без мене дома робиться?»

Підійшла до вікна і побачила те саме, що їй снилось: сидить батько за столом та так плаче:

— Де моя донечка, — каже, — пропала. Ніколи вже я її не побачу.

А дівчина як застукає у вікно.

— Я тут, тату! Я жива!

Вибіг батько з хати, цілує дочку, пригортає, розпитує дівчину, де була і що їй трапилось.

Все розказала дівчина, а як показала золото, то взяли мачуху заздросці, і вона напалася на свою дочку, щоб і та йшла до баби Метелиці в найми, гроші заробляти. Того ж дня сама її до криниці привела і в воду пхнула.

Страшно було бабиній дочці в холодну воду поринати. Але вона не встигла дуже злякатися, бо швидко на дні опинилась і тут також дверцятка побачила; відчинила їх і увійшла в садок. Та як побачила грушки та яблука, та всякі овочі на деревах, кинулася їх рвати та їсти.

І чує вона, хтось гукає:

— А хто-то, хто по моєму садочку ходить? Хто-то мої яблучка їсть?

Оглянулась — і побачила бабу Метелицю, що з хатки виходила.

Підійшла бабуся до дівчини та й питає:

— А ти звідки тут узялася?

— Прийшла до вас на роботу найнятись, — сміливо відповідає та.

— А що ж ти вмієш робити?

— Усе, — каже дівчина зухвало, — буду вам обід варити і постіль перебивати.

— Гарзд! — каже бабуся та й повела її до хати. Тут загадала їй зварити обід.

Взялась дівчина до роботи, але як дома того не робила, то й бабусі наварила такого, що та тільки в рот набрала та й виплювала. Тоді закачала рукави та й сама коло печі заходилась: зварила доброї страви і дівчину нагодувала.

А як стала бабина дочка постіль перестеляти, то тільки разів зо два штурхнула снігову перину кулаками, зразу ж змерзла і перину покинула.

— Вже, — каже до бабусі. — Я вже перебила перину!

І стало їй видно їхню вулицю і хату, і ту криницю, що до неї всі по воду ходили. Надворі сонце і мороз, аж під ногами рипить. Люди ходять повз криницю та й скаржаться:

— Як враз перемінилася зима! Які люті морози настали! Хоч би швидше весна приходила, а то весь хліб вимерзне.

Прожила дівчина у баби Метелиці тиждень. Щодня баба сама їсти варила і свою наймичку годувала. А спала весь час на твердій, як камінь, перині, бо дівчина лінувалась її перебивати. І кож-

ного дня бачила бабина дочка у вікно, як на їхній вулиці мороз рипів, і чула, як люди скаржились, що від такого морозу хліб у полі вимерзне.

Як минув цей тиждень, каже баба Метелиця до дівчини:

— Годі з мене такої роботи! Іди вже додому!

— Заплатить, — каже дівчина, — то я й піду!

— То ти ще й плату хочеш? — здивувалась бабуся. — Добре, яка була робота, така буде й плата! Ходім!

Та й повела дівчину в комору, казала тут собі щось на заплату вибрати.

А в коморі купами золото й срібло лежало, а по скринях повнісінько перлів та самоцвітів насипано було. Як побачила те все бабина дочка, стала по коморі бігати, золото й срібло хапати та в кишені пхати, а потім стала у баби Метелиці розпитувати, що дорожче, — перли чи золото?

— Перли, — каже бабуся, — за все найдорожчі!

В кутку стояла перлина, така як праник завбільшки. Ухопила її дівчина та й з комори побігла і з бабою Метелицею не попрощалась. З комори вибігла в садок, з садка в криницю, а тут її також вода підхопила і наверх винесла. Вилізла дівчина з криниці, біжить вулицею додому, тією перлиною вимахує і гукає:

— Дивіться, люди, якого я перла у баби Метелиці заробила!

Насходилося людей чимало, і дід та баба з хати вибігли. Розглядають перлину, а вона як розтане в руках, як потече! Бо то була простісінька льодова бурулька.

Посміялися люди з бабиної дочки! А дідова дочка за хорошого чоловіка заміж вийшла.

БИСАГОЧКИ

Жили-були два брати. Один бідний, а другий багатий. В багатого дітей не було, а зате в бідного аж семеро, одне від другого менше.

Коли впав голодний рік, не мав бідний чим годувати дітей. Каже до жінки:

— Піду на рибу, може, щось зловлю.

Узяв сіточку і пішов на річку. Нічого не ловилося, а коли хотів уже йти додому, попалась йому золота рибка.

Подумав бідняк: «Візьму її, дам свіжої води, хай би діти забавлялися, то, може, за голод забудуть».

А рибка заговорила:

— Слухай, добрий чоловіче, в тебе я помру, і нічого з твоїх думок не вийде. Краще відпусти мене, а я знаю твою біду і допоможу. Почекай лише на березі.

Здивувався чоловік, коли почув таке від риби, й відпустив її.

Попливла рибка до своєї матері і каже:

— На березі є дуже бідний чоловік, який має семеро дітей і не має чим їх прогодувати. Допоможи йому.

— Добре, — каже стара. — Бери оці бисагочки і неси йому.

Припливла рибка до берега з бисагочками і гукає:

— Витягай, добрий чоловіче.

Витяг чоловік подарунок на берег і здивувався, бо ніколи ще такого не бачив.

— Що це таке?

— Порятунок для тебе і твоїх дітей. Будуть вони вас годувати. Скажеш тільки: «Бисагочки, биса-

гочки, розбисагуйтеся!» Вони розкриються, а буде там і варене, і печене, і люлька закурена.

Подякував красно чоловік рибці за подарунок і пішов додому.

Посадив дітей і жінку за стіл, бисагочки на стіл виклав і говорить:

— Бисагочки, бисагочки, розбисагуйтеся!

Розкрилися вони, а там страв — яких душа забагне.

Наїлися діти досита, батько подякував рибці, й бисагочки закрилися.

Повеселіли діти, повибігали надвір, на воротах катаються і співають.

Побачив то багатий, вибіг із хати і давай сварити:

— А диви, жебраки, наїлися сего-того і зняли гвалт, що я слухати не можу!

— Ой, стрийцю, ви ще такого смачного не їли, відколи на світі живете, як нам батько давав, — озвалися діти.

Подумав багач — може, й справді. Йде.

— Здоров, брате! Що це твої діти кажуть, ніби ти їм такого смачного їсти давав, що я не пробував, відколи на світі живу.

— І тебе пригощу, лише за жінкою йди, — пообіцяв бідний.

Зрадів багач, що даром поїсть, побіг, привів жінку, і обоє сіли за стіл.

— Бисагочки, бисагочки, розбисагуйтеся! — мовив бідняк.

В багача аж очі вилупились, як бисагочки розкрилися. Варене там і печене, ще й для гостя люлька запалена.

Обома руками хапає багач і їсть, аж за вухами тріщить. Наївся, а тоді каже:

— Знаєш що, брате, продай мені бисагочки. Дам тобі коня з возом, два мішки жита, два пшениці, корову і морг поля.

Бідняк спочатку і слухати не хотів, але багач як пришився, то вже і не відшити його.

Продав бисагочки, а через кілька днів знову йде на берег озера.

— Приплинь, приплинь до мене, золота рибко! — кличе.

Почула вона його голос і припливає до берега.

— Що бажаєш, добрий чоловіче?

— Дорога моя рибко, дай мені другі бисагочки, бо старі попсувалися.

— Добре, почекай.

Попливла рибка до матері і каже:

— Прийшов той чоловік, якому ти подарувала бисагочки, і каже, що вони попсувалися. Просить другі, ліпші.

— Добре, доню!

Запливла рибка в печеру, винесла набагато кращі, золотом оздоблені бисагочки.

Передала золота рибка бисагочки бідному, подякував він і знову прийшов додому. Посадив сім'ю за стіл, а бисагочки аж сяють золотом.

— Бисагочки, бисагочки, розбисагуйтеся! — примовив.

Як відкрилися бисагочки, то до всіх, хто був у хаті, по три маленьких чоловічки з чорними булавами вискочили і б'ють — куди попало. Батька так присіли, що він на якийсь час пам'ять втратив. А як прийшов до тям, то ледве проговорив:

— Би-би-би-сагочки, заби-бибисагуйтеся!

Поховалися чоловічки, і аж тепер побачив батько, що й дітям писки попухли.

— Ідїть на ворота, каже їм, — і співайте ще голосніше, як тоді, коли добре малися. Як вийде

стрийко, скажіть йому, що сьогодні ви ще смачніше їли, ніж учора.

Почали діти співати, багач вибіг із хати, але вже не свариться — лише питає, чому їм так весело.

— Батько ще кращі бисагочки приніс, — відповідають діти.

Прибіг багач до брата, побачив бисагочки, заздрість його заскоботала. Просить продати.

— Ей, брате, досить того, що я вже одні продав, а ці не продам, — каже бідняк.

— Тоді поміняємося. До мене гості приїжджають, а для тебе досить і старих.

Не згоджується бідняк.

— Додаю тобі до старих два морги поля, корову, повний віз пшениці та жита, ще й мішок пшона, — умовляє багач.

Нарешті дав себе бідняк умовити.

Якраз настало свято, а по краю розійшлася слава про багача, що має чудасію і не мусить ні варити, ні пекти, а може безліч гостей погостити. З'їхалися багатії з усіх-усюд на чарівні бисагочки подивитися. Сіли за столи і чекають. Багатій приносить із комори позолочені бисагочки, ставить на стіл і каже:

— Бисагочки, бисагочки, розбисагуйтеся!

Як повискакували маленькі чоловічки, як почали багачів гостити, то знявся такий лемент, що на десяте село було чути. Одному вибили око, другому зламали руку, третьому ребро, і гості ледве повтікали. Ледве спромігся господар побитий прошепотіти:

— Би-би-бисагочки, заби-би-би-сагуйтеся!

Відлежав багач кілька тижнів, але довго лежати не міг, бо злість пригнала його до молодшого брата.

— Ти обманув мене. Я ледве до пам'яті прийшов і вже навіки втратив приятелів своїх. Повертай мені все, що я тобі віддав, і забери свої прокляті бисагочки.

— Е ні, брате. Я тобі продав справжні бисагочки. Ти, напевне, щось їм зробив, а тепер ще чогось хочеш. Не візьму я їх назад.

Подав тоді багатий брат до суду, але справа і донині там лежить, а бисагочкам кінця нема. Аж наразі я збив горнець — бисагочкам кінець.

ПОЧИВАЛ

Було три брати: два розумні, а третій дурний, Іваном звався. Сидів той Іван на печі, їв цибулю і запивав квасом. А більше нічого не хотів знати. Кажуть якось хатні:

— Іди-но, Почивале, і принеси до хати води!

Узяв Іван відра і пішов по воду. Набирає в Стиру воду, аж бачить, потрапила у відро рибина — щука. І стала вона проситися:

— Випусти мене, Іване, я тобі у великій пригоді стану. Що захочеш, то те й матимеш, тільки такі слова скажеш...

І промовила, як казати треба. Вислухав Іван рибіну, випустив у воду і каже:

— На щучин приказ, на моє бажання хай сповниться таке пожадання: хай відра самі додому йдуть!

Тільки сказав — відра й пішли самі додому. Другого дня хатні знову до Івана:

— Ей, Почивале, досить на печі валятися. Їдь-но в ліс, нарубай да привези дров. Вийшов у двір Іван, сів у сани та й каже:

— На щучин приказ, на моє бажання хай сповниться таке пожадання: щоб у сю мить сани самі в ліс умчалися...

Захурчали сани, приїхали в ліс. Оглянувся Іван довкола та й знов каже:

— На щучин приказ, на моє бажання хай сповниться таке пожадання: щоб найлучші, найсухіші дерева рубалися, на сани складалися...

Дрова самі рубаються, у сани складаються... Приходить гайовий.

— Що ти, Іване, робиш? Дрова крадеш?

Схопив гайовий поліняку — та до Івана. Одскочив той та й каже швиденько:

— На щучин приказ, на моє бажання хай сповниться таке пожадання: хай поліно одлущює гайового.

Ледве той утік.

Сів Іван на сани, їде. Хто йде — дивується. Дійшли чутки про Іванові дива аж до царя.

— Що то за Почивал? Що за їден?

Ніхто нічого не знає. Покликав цар посла, наказав:

— Їдь і привези мені Почивала! Хочу його бачити.

Вирушив посол у дорогу. Довго їхав чи ні, але таки допитався до Почивала.

— Злазь, Іване, з печі! Казав цар, щоб ти прийшов до нього.

— Ого! — потягнувся Іван на печі.

— То ти ще будеш огокати? — схопився посол та з нагайкою до його. Обмарався тільки у сажі та й вернувся ні з чим:

— Е, — каже солдат, — хай ліпше, царю, я поїду, то по-інакшому буде. Вирушив солдат у дорогу. Скоро він допитався до Почивала. Прийшов та з порогу:

— Добрий день, Почивале! Просив цар, щоб ви приїхали до нього.

— А що там буде?

А Іван любив червоні чоботи й червоні пояси. То й каже:

— Як будуть червоні чоботи й червоний пояс, то я поїду...

— Добре. Будуть...

Сів солдат на коня — та й до царя.

— Ну як там? — питає цар.

— Казав, що зараз буде.

А Почивал повернувся до печі та й мовить:

— На щучин приказ, на моє бажання хай сповниться таке пожадання: щоб ця піч зі мною та поїхала у царський дворець!

І сталося так, як бажалося: поїхала піч разом з Почивалом до царського дворця. Вийшли цар, цариця і їх дочка на ганочок, дивуються, не бачили ще ніколи такого дива: стоїть у дворі піч, а на ній — Почивал. Звелів цар своїм слугам щедро вгостити Почивала, а сам, мовби між іншим, запитав хлопця:

— Що ж тобі подарувать на згадку? Преси — і вдовольню твоє бажання.

— А ви казали, що дасте мені червоні чоботи і червоного пояса...

Коли почув цар таке, ще більше здивувався: ні золота, ні срібла, ні коштовностей не просить, а якісь, там чоботи і пояса. Велів цар слугам тут же дати Почивалові червоні чоботи і червоного пояса.

Озувся Почивал у червоні чоботи, підперезався червоним поясом — і став таким красивим парубком, що ні в казці сказати, ні пером описати. Як побачила його таким царська дочка, та й одра-

зу полюбила. І царівну Почивал уподобав. Тож, недовго думавши-гадавши, він вирішив знов скористатися порадою рибини і промовив:

— На щучин приказ, на моє бажання хай сповниться таке пожадання: щоб царя дочка стала моєю любкою.

Чи хтів, чи не хтів цар зятя мати, нам про це не знати, одначе мусив дочку за Почивала оддати.

ЛЕГЕНДИ І ПЕРЕКАЗИ

ВОГОНЬ І ВОДА

Колись сперечався вогонь з водою, хто сильніший? То що підніме вогонь полум'я, то вода й залле; де покажеться вогонь, то вода і лине на нього. Вогонь бачить, що не подужає, та й утік в камінь — там уже йому нічого вода не зробить. Нема в світі мудрішого й хитрішого, як вогонь: він все чисто переробить. Потоне чоловік, то хоть тіло витягнеш; а вже як згорить, то хіба попілець згребеш в купку, та й то — вітер дуне, то й розлетиться.

ЧОМУ В МОРІ ВОДА СОЛОНА?

Багато років тому жили два брати. Молодший — бідний, а старший — багатий. Померли їхні батько й мати. Тоді менший брат став жити іще гірше. Старший брат забрав собі всю батьківську спадщину. Меншому брату не лишилось нічого. Жив він із дружиною у великих злиднях.

Якось у молодшого брата не стало чого їсти, і вирішив він піти до старшого, щоб той допоміг йому. Старший брат відмовився допомогти. Тоді менший брат пішов ловити рибу, щоб зварити юшку. Того дня риба не ловилась. Йде він додому з порожніми руками, похнюпивши голову. І раптом бачить — на дорозі лежать жорна. Підняв він ці жорна і поніс додому. А вдома жінка питає:

— Чи добрий був улов? Чи багато риби приніс?

— Ні, жінко, нема риби. От приніс тобі жорна.

Поклав він жорна долі та з досади і штовхнув їх ногою. А жорна раптом закрутилися і почали молоти. Дивляться, а з-під жорен сіль сиплеться. Мололи вони все швидше і швидше, солі ставало більше і більше. Зраділи чоловік із жінкою. Потім менший брат став думати, куди подіти сіль і як йому зупинити жорна. Нарешті додумався: перевернув жорна, і лише тоді вони зупинилися. Після цього жили вони добре. Мололи сіль і продавали, що давало їм змогу жити в достатку.

Старший брат дізнався про це, прийшов до меншого та й каже:

— Дай, брате, мені в позику жорна.

Дуже не хотілося молодшому братові давати жорна старшому братові, але віддав. Старший брат приніс додому жорна і штовхнув їх ногою. Жорна почали молоти. Менший брат не встиг розповісти старшому, як вони зупиняються. Жорна мололи-мололи сіль і намололи таку купу, яка дійшла до стелі. Стіни затріщали. Злякався старший брат, що розвалиться хата, взяв він жорна і виштовхнув з хати. Вони покотилися з гори прямо в море та й потонули. От і до цього часу на дні моря крутяться жорна та все мелють і мелють сіль.

ПЕРЕВІЗНИК

Жив собі старий перевізник. Нікому не відмовляв у перевозі.

Бачить раз перевізник, що через річку пливе товстий змії. Плив-плив та й став тонути. Тоді дід поспішив йому на допомогу й перевіз на другий берег.

Нічого не сказав змії, тільки заплакав. Де упали його сльози, там ростуть дуже гарні квіти. Вони ростуть і в інших місцях на землі, де їх поливають сльози.

Наступного разу, коли дід сидів біля свого перевозу, побачив він, що пливе молоденька кізка й от-от потоне. Поїхав дід і перевіз кізку на другий берег. Побігла кізка в ліс.

Пішов одного разу дід у ліс по дрова. Коли біжить дуже гарний козел і став бити під собою землю. Але в цей час ішов якийсь чоловік із лопатою, то козел побіг далі в ліс.

— Будь добрий, чоловіче, покопай у цьому місці, — попросив дід.

Тільки три рази копнув чоловік, як лопата об щось стукнула. То було золото.

— Дякую тобі, — сказав дід. — За твою роботу дам тобі половину цього золота.

— Це моє золото, я його викопав, — відказав чоловік.

Стали вони між собою лаятись. Оскільки з їхньої лайки нічого не виходило, то вирішили вони піти в місто, до судді.

Суддя віддав золото чоловікові, а діда посадив у тюрму.

Вночі приліз до діда той змії, якого він перевозив, і вкусив за ногу. На другий день нога в діда так розпухла, що вже подумали, він умре.

Вночі знову приліз до діда змії і дав йому лікувальних листків. Від цього листя на другий день вся нога в діда стухла. Так що й сліду від рани не залишилося.

А змії тієї ж ночі приліз до жінки судді, укусив її за ногу. На другий день у неї так розпухла нога, що вже думали, жінка помре. Тоді головний над тюрмою сказав судді, що в діда від чогось зникла така ж опуха. Покликав суддя діда й питає:

— Від чого в тебе втухла нога?

— Змії мені такого листя приніс.

— Де те листя? — питає суддя.

Показав дід листя, приклав до ноги жінці судді, і нога стухла.

— За що змії приніс тобі цього листя? — запитав суддя.

Тоді дід розповів, як перевіз він змія й кізку.

— А кізка що тобі дала?

— Її козел дав мені те золото, яке ти віддав чоловікові, — відповів дід.

Тоді суддя послав догнати чоловіка, забрав у нього золото й віддав дідові, а чоловіка посадив у тюрму.

ЯК ВИЙШЛИ НА НЕБІ ЗОРІ «ВІЗ»

Колись дуже давно, а де саме — невідомо, та трапилась велика посуха; така посуха, що не тільки в річках та озерах, а навіть і в колодязях повисихала геть-чисто вода, і люди без води почали хорувати та мерти. В тім краю, де ото трапилась така посуха, та жила одна вдова, а в тієї вдови була всього-навсього одна дочка. Захорувала вдова без води, і дочка, щоб не вмерла її мати, взяла глечик

та й пішла шукати води. Де вона її шукала, хто її знає, а тільки десь-то знайшла. Набрала в глечик і понесла додому. По дорозі натрапила на одного чоловіка, що вмирав без води; дала йому напитись і тим одволала його од смерті. Далі натрапила вона на другого, такого ж саме; потім на третього, четвертого і, в кінець, на сьомого. Всім давала пити і всіх одволала од смерті. Води зосталося у неї тільки на самому денці.

Йшла вона, йшла по дорозі та сіла відпочивать, а глечик поставила коло себе на землю. Коли в той час де не взявся собака. Хотів, мабуть, теж напитись та й перекинув глечик. Коли перекинувсь той глечик, то з нього вилетіло сім зірок великих і восьма маленька та й поставали вони на небі.

Ото ті зірки і єсть «Віз», або душі тих людей, що дівчина їм давала пити, а восьма маленька, так то душа собаки, що перекинула глечик. Так ото Бог на те їх і поставив на небі, щоб усі люди бачили, яка щира була та дівчина, а за її щирість Бог послав дощ на ту країну.

ЧОМУ В МОРІ Є ПЕРЛИ І РАКОВИНИ

Кохалися дівчина з хлопцем. І дівчина була багата, бо в неї батько був цар. А хлопець з бідної сім'ї. Вони довго дружили і захотіли одружитися.

Але батько дуже любив свою дочку і хотів, щоб вона була щаслива й добре жила, не хотів віддавати за бідного. І потім, коли вони вже домовилися з батьком, щоб одружитися, батько казав дочці: «Добре, гаразд». А сам потай підшукував дочці багатого хлопця. І потім вона казала:

— Скоро, тату, буде в нас весілля?

А батько казав:

— Скоро, скоро, підожди, тобі пошиють гарне плаття, придане підготують.

І потім дівчина вже побачила, що батько щось затіяв недобре. Вона все зрозуміла. Пішла на берег моря, сіла і роздумує. Вона знала свого батька дуже добре і знала, що як він щось захотів, то вже від того не відступить. І подумала, що краще померти, ніж жити з тим багатим хлопцем.

Вона сиділа — і раптом випливла здорова золота черепаха. Вона сказала:

— Хто хоче лишити цей світ, то візьміть цей камінь, розбийте його — і там буде голка. То уколить нею палець. — І викинула такий камінь, який переливався на сонці.

Дівчина взяла той камінь і розбила. Його розбити було легко. І взяла голку і вколола нею палець. Потім їй було дуже боляче, то вона заплакала. Її сльози потекли в море і стали перлинами. А кров потекла теж в море і стала раковинами. Відтоді в морі є перли і ракушки.

ЧОМУ В КОЖНОМУ ЗАМКУ Є КОЛОДЯЗЬ

Дехто подумав би, що в кожній кріпості — і в Ужгороді, і в Мукачеві, і в Хусті — колодязі були для того, аби витягати воду. То правда, що коли була облога, то із колодязя брали воду, бо інакше носити не могли. Айбо у кріпостях колодязі були й для іншого діла.

Коли вже видко було, що кріпость піддається, князь і близькі до нього люди знали, де і як треба спустити з колодязя воду, а самі, як вода утекла в

ріку або куди, спускалися на дно, відчиняли двері, які попід землю вели далеко за кріпость, у хащу або куди.

МОРСЬКІ ЛЮДИ

Як-то, кажуть, впіймали морську людину, а його впіймати дуже важко, тому що будь-яку сить хвостом розріже, він у нього як пила, гострий. Так то кажуть, впіймали його та жив він у кадушці три дні, сидить, зігнувся, очи витарашив і ретельно так дивиться, а така ж, кажуть, людина, тільки замість цицек — плавники, як у риби. Як випустили його у море, так він як пірне, а як потім з води та як загогоче, плавниками б'є, як долонями, тільки нічого не каже.

ПРОКЛЯТЕ БОЛОТО

Недалеко від річки Єзуч є в Конотопі болото, яке старожили ще й досі звать «проклятим». Раніше вела до нього вузьенька вуличка, яка з'єднувала околицю міста — Загребелля з її центральною частиною. Щоб потрапити в місто із Загребелля і навпаки, треба було обійти болото, про яке ходили недобрі чутки. Боялись загребельці ввечері ходити цією дорогою. Навіть парубка з міста не часто можна було побачити біля дому загребельської дівчини. Але парубки ходили.

І якось одного разу йшов парубок з побачення. Тільки-но завернув у вуличку, бачить — посеред дороги щось лежить. Підійшов ближче. Хотів обійти з лівого боку — воно піднімає голову, з правого хотів обійти — задирає ногу. І надумав він

перескочити це чудовище. Тільки-но заніс одну ногу, як раптом те, що лежало посеред дороги, схопилось на ноги і понеслось вуличкою прямо до болота. Тут вже й парубок злякався. Сидить на спині, міцно вхопившись у волохату шию і боїться ворушитись. А тут і вуличка кінчається. Напружився тоді хлопець, випростав руки і ледве встиг вхопитись за останній тин, як раптом з-під нього вискочила відьма, несамовито гикнула, крутонула хвостом і зникла у болоті. З того часу й нарекли болото відьмацьким, або «проклятим».

СВЯТЕ ОЗЕРО

Пішла жінка з дочкою до церкви та десь по дорозі забарилася — давай бігти. Прибігла до церкви, а дзвін на дзвіниці: «Бам-м-м!»

Жінка з переляку як спіткнеться об поріг. Так і полетіла носом на підлогу. Встала: «А щоб ти провалився!» — каже.

А дзвін був на церкві, тож як почав провалюватися в землю, під водою опинилася і церква, і всі, хто в ній був. Так і стало на тому місці озеро, що зветься тепер Святим. А дзвін, що був на церкві, в той день, коли вона пішла під воду, дзвонить і тепер. Тільки що під водою та не дуже чути.

КУРЯЧИЙ БРІД

Недалеко від Крученого озера є урочище, що зветься Курячий брід. Відколи насипали греблю з Градиська на Городок, ніякого броду там нема, та

невідомо, коли він і був. А назва зосталася. Кажуть, колись біля броду тут був жертovníк. Щоб нечиста сила не заходила в село, а там саме була границя, з Троянівки весь час возили до броду курку і там топили її.

ЛІЛІЇ

Це було в давнину, коли в широкі степи України залітали орди татарські. Страшний то був час: горіли села, голосили матері, просили захисту діти, а їх безжалісно рубали шаблями. Лилась кров, лились сльози. Старих людей рубали, молодих дівчат і хлопців забирали в полон і гнали в невідому країну.

В одному селі (а скільки таких сіл на широкій Україні!) росли і розцвітали красиві вродою і станом, чорноокі, працюваті красуні. Ніжні, непорочні, як білий цвіт лілії.

Одного разу на село налетіли татари. Дівчата, щоб не йти в неволю, втопилися в бистрій і глибокій річці. І в тому місці, де темна вода сховала від ворогів красунь, на світанку з'явилися білі пуп'янки невідомих квітів. Коли зійшло сонце, проміння освітило згарище на місці села, невідомі квіти розцвіли яскравим, сліпучим цвітом. Здавалось, що ніжні руки дівчат тягнуться до сонця, вітають світло. А ввечері, з заходом сонця, ховалися від чорної ночі. З того часу ці чудові ніжні квіти, яких прозвали ліліями, просинаються з сонцем і засинають з його заходом.

СЛОВНИЧОК РІДКОВЖИВАНИХ СЛІВ

Ади — дивись.

Банда — група музикантів.

Бандура — громіздкий предмет.

Берлин — карета.

Вуйко — шанобливе звертання до старшого за віком чоловіка.

Гарувати — важко працювати.

Гездечки — отутечки.

Глипати — дивитися, поглядати.

Гудаки — музики.

Згребло — скребло.

Зумітися — дуже дивуватися.

Їден — один.

Калитка — торбина для грошей, гаманець.

Кантар — вуздечка.

Коновка — відро.

Кочія — карета.

Крисаня — капелюх, бриль.

Кульбака — сідло.

Лайдак — вбога бездомна людина.

Манджати — іти швидко, поспішати.

Млака — трясовина.

Морг — міра землі.

Ногавиця — холоша, су-конні штани.

Паленка — горілка.

Потятко — пташеня.

Рибник — водоймище.

Сарака — бідолаха.

Сопух — важкий дух.

Стрий — дядько по батькові, брат батька та чоловік батькової сестри.

Тайстра — торбина.

Туск — туга, жаль.

Фігли — витівки, трюки.

Фірман — візник.

Фоса — канава, рівчак.

Хорувати — хворіти.

Цімбора — товариш, приятель.

Цоркотало — цокотушка.

Шаркань — дракон.

Шпацирувати — прогулюватися.

ЗМІСТ

КАЗКИ ПРО ВОДЯНОГО ЗМІЯ

Чорт-змій і запродані діти	3
Дідусеві дарунки	17
Дурний Іван та його побратими	23
Кирило Кожум'яка	30
Про князя Коріятовича і жовтого змія Веремія	33
Змієва дочка	38

МОРСЬКИЙ ЦАР

Про купця, його сина і морського царя	43
Пообіцяй те, за що вдома не знаєш	47
Про Дундулюка, Михайлика й Калинку	54
Про чоловіка, що побував у морського півня	62
Морський цар	71
Бова Королевич	81
Іван Іванович — руський царевич та морське чудерство	95

КАЗКИ ПРО ВОДЯНИКІВ, БОЛОТЯНИКІВ ТА КРИНИЧНИКІВ

Водяник	103
Мельник і нечистий	103
Чудилище-страшилище	104
Син побережника	108
Про хлопця, який мусив служити в Охвая	115
Дванадцять лебедиць і дванадцять лебедів	124
Дванадцять дівок	128
Рак-неборак і його вірна жінка	137
Про жениха-жабуна	142
Як бабуся болотяника перехитрувала	145

КАЗКИ ПРО РУСАЛОК

Про русалок	149
Русалка	150
Мавчин великдень	150
Русалчин тиждень	151
Кривенька русалка	151
Русалки граються біля води	152
Підводна королева	152
Наречена-русалка	153
Дівчина-сирітка	161
Вилупок і його брати	164
Казка про Знайдона	175

КАЗКИ ПРО МОРСЬКИХ ЦАРІВЕН І ЧАРІВНИЦЬ

Як легінь шукав підземну царівну	189
Солдат і смерть	194
Трьом-син Борис	200
Золотий птах і морська дівчина	209
Казка про гоніння мачухи	217
Про сестричку Оленку та її брата Івасика	221
Про братів-близнюків	224
Царевичі Васильки	227
Царівна-жаба	233
Царівна-гадюка	243
Про наречену-свинку	246
Королевич Мирко	254
Про Мар'ю-царівну та Івана-царя	263
Скляна гора	270

ДАРУНКИ ВОДЯНОГО ЦАРСТВА

Про папороть	284
Як чоловік підглядав цвіт папороті	285
Скарби водяника	286
Озерний дзвін	287
Розрив-трава	288
Про клад	289
Скарб у скрині	291

Дідусь і Мати води	292
Баба Метелиця	293
Бисагочки	299
Почивал	303

ЛЕГЕНДИ І ПЕРЕКАЗИ

Вогонь і вода.....	307
Чому в морі вода солона?	307
Перевізник	309
Як вийшли на небі зорі «Віз»	310
Чому в морі є перли і раковини	311
Чому в кожному замку є колодязь	312
Морські люди	313
Прокляте болото	313
Святе озеро	314
Курячий брід.....	314
Лілії.....	315
СЛОВНИЧОК РІДКОВЖИВАНИХ СЛІВ	316